

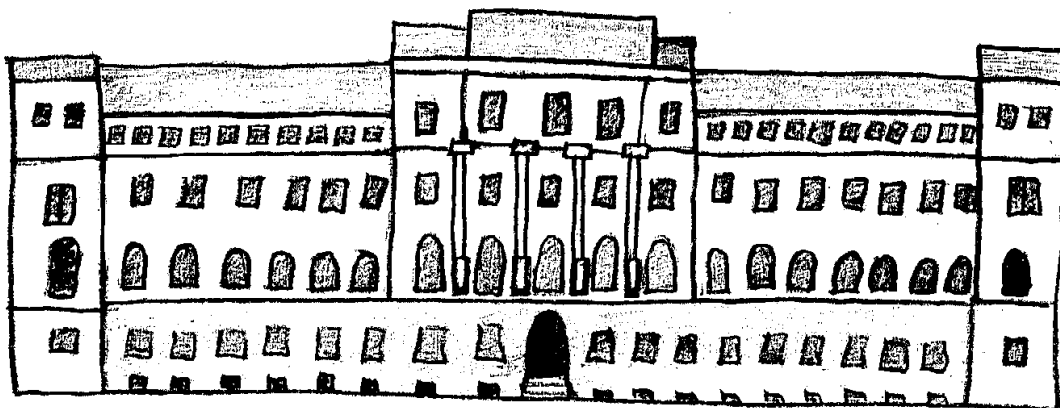

VRHOVNO SODIŠČE
REPUBLIKE SLOVENIJE

STROKOVNI POSVET
ob evropskem dnevu civilnega sodstva

OTROK PRED SODIŠČEM

21.10.2008

Sodna palača
Tavčarjeva 9, Ljubljana
Velika konferenčna dvorana

VRHOVNO SODIŠČE
REPUBLIKE SLOVENIJE

Urad predsednika

STROKOVNI POSVET
ob evropskem dnevu civilnega sodstva

OTROK PRED SODIŠČEM

**21.10.2008, velika konferenčna dvorana, Sodna palača
Tavčarjeva 9, Ljubljana**

Leta 2003 sta Evropska komisija in Svet Evrope določila 25. oktober za evropski dan civilnega sodstva, ki ga praznujejo vse članice Evropske unije.

Evropski dan civilnega sodstva je namenjen približevanju civilnega sodstva državljanom, označitvi simboličnega dogodka, s katerim se opozarja na to, da predstavlja civilno sodstvo predvsem storitev za državljane, ki jim omogoča razreševanje zasebnih konfliktov in varstvo pravic.

V namen obeležitve tega dne, predvsem pa zaradi izrednega pomena obravnavane tematike, Vrhovno sodišče Republike Slovenije v sodelovanju s strokovnjaki z različnih področij in iz različnih institucij (sodišč, varuha človekovih pravic, ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, centrov za socialno delo in nevladnih organizacij) organizira **posvet o položaju otroka pred sodiščem**. Posvet bodo vodili in vsebinsko napolnili strokovnjaki, ki se v okviru svojega dela srečujejo z otroki, predvsem z vidika položaja otroka pred sodiščem in njegovimi procesnimi pravicami.

Namen posveta je približanje problematike tako splošni kot strokovni javnosti, predvsem pa se bo na podlagi razprave in zaključkov posveta pripravila **informativna brošura**, ki bi jo sodišča lahko delila otrokom, udeležencem v različnih postopkih pred sodišči.

Vsi udeleženci strokovnega posveta ste zato vljudno vabljeni k sodelovanju v razpravi. Še posebej pa so dobrodošla stališča in ideje o potrebnih vsebinah informativne brošure.

KAZALO PRISPEVKOV

- dr. Mateja Končina Peternel, Višje sodišče v Ljubljani ZASTOPNIK OTROKA V PRAVNIH POSTOPKIH	8
- Tone Dolčič, mag. Martina Jenkole, Lan Vošnjak, Varuh človekovih pravic RS VPRAŠANJE ZAGOTAVLJANJA PRAVIC OTROKA V POSTOPKIH PRED SODIŠČEM	14
- Ljubica Šalinger, Direktorat za družino, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve NOVI DRUŽINSKI ZAKONODAJI NAPROTI	25
- Alenka Savnik, Aleksandra Ogrin, Sonja Žugič, Francka Premzel, Center za socialno delo, Regijske koordinatorice za obravnavo nasilja VLOGA CENTROV ZA SOCIALNO DELO V POSTOPKIH Z OTROKI PRED SODIŠČEM	34
- Vlasta Nussdorfer, Društvo Beli obroč Slovenije POGLED NA POLOŽAJ OTROKA V RAZLIČNIH POSTOPKIH, OSEBNI POGLED NA REŠEVANJE ZADEVE TER UVELJAVITEV DRUŽINSKIH SODIŠČ	38
- Katja Bašič, Združenje proti spolnemu zlorabljanju PRAVICE OTROK - NAJPOGOSTEJŠI PROBLEMI S KATERIMI SE OTROCI OZIROMA NJIHOVI ZAKONITI ZASTOPNIKI SOOČAJO TEKOM RAZLIČNIH POSTOPKOV PRED CENTRI ZA SOCIALNO DELO IN PRAVOSODNIMI ORGANI	41
- Majda Štruc, Zveza prijateljev mladine Slovenije ZAGOVORNIK – GLAS OTROKA	53
- Vida Berglez, Združenje MOČ REJNIŠKA POGODBA IN RAZMERJA TER ODNOSI, KI NASTAJAJO PRI SKLENITVI	55
- mag. Barbara Žemva, Svetovalni center v Ljubljani IZKUŠNJE PSIHOLOGINJE PRI DELU Z OTROKI	65

PROGRAM POSVETA

- 9.00** **Zbor udeležencev**
- 9.20 - 9.30 -** **Nagovor predsednika Vrhovnega sodišča RS, Franca Testena**
- 9.30 – 10.00 -** **dr. Mateja Končina Peternel (Višje sodišče v Ljubljani)**
Zastopnik otroka v pravnih postopkih – civilni / družinskopravni / kazenski postopki.
- 10.00 – 10.30 -** **Marija Snežna Novak (Okrožno sodišče v Ljubljani)**
„Oči in mami, rad vaju imam!“ - pogled sodnice družinskega oddelka na problematiko nastopanja otrok pred sodiščem.
- 10.30 – 11.00 -** **Tone Dolčič (namestnik Varuhinje človekovih pravic)**
Izsledki analize na temo položaja otrok po razpadu življenjske skupnosti staršev.
- 11.00 – 11.15 -** **Odmor**

- 11.15 – 11.45 -** **Ljubica Šalinger (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve);**
Novi družinski zakonodaji naproti - predlog Družinskega zakonika z vidika zaščite koristi otrok v postopkih pred sodišči.
- 11.45 – 12.15 -** **Alenka Savnik (CSD - Regijske koordinatorice za obravnavo nasilja)**
Vloga CSD v postopkih z otroki pred sodiščem.
- 12.15 – 13.00 -** **Odmor**

- 13.00 – 13.30 -** **Vlasta Nussdorfer (Društvo Beli obroč)**
Pogled na položaj otroka v različnih postopkih, osebni pogled na reševanje zadeve ter uveljavitev družinskih sodišč.
- 13.30 – 14.00 -** **Katja Bašič (Združenje proti spolnim zlorabam)**
Pravice otrok - najpogostejši problemi, s katerimi se otroci oziroma njihovi zakoniti zastopniki soočajo tekom različnih sodnih postopkov.
- 14.00 – 14.30 -** **Majda Štruc (Zveza prijateljev mladine Slovenije)**
Vprašanje podpore zagovornika otroku pred sodiščem – izkušnje sodelovanja v projektu Varuha človekovih pravic Zagovornik – glas otroka.
- 14.30 – 14.45 -** **Odmor**

- 14.45 – 15.15 -** **Vida Berglez (Združenje MOČ)**
Odločanje o vzgoji in varstvu otrok v primerih rejništva.
- 15.15 – 15.45 -** **Nataša Pirc Musar (Informacijska pooblaščenka)**
Problematika obravnave otrok v medijih.
- 15.45 – 16.00 -** **Razprava in zaključek posveta**

SEZNAM UDELEŽENCEV

	IME IN PRIIMEK	INSTITUCIJA
1	Lili Jazbec	Center za mlade Domžale
2	Nataša Omladič Ograjenšek	CSD Celje
3	Petra Rošer	CSD Celje
4	Alenka Savnik	CSD Domžale
5	Maksimiljana Mali	CSD Domžale
6	Veronika Rajk	CSD Domžale
7	Darja Rems	CSD Domžale
8	Matjaž Gerenc̃er	CSD Domžale
9	Marta Tomec	CSD Domžale
10	Maja Pintar	CSD Domžale
11	Mirjana Kellner	CSD Hrastnik
12	Suzana Mikolič	CSD Hrastnik
13	Marija Dobnikar	CSD Kamnik
14	Slavica Križnič	CSD Koper
15	Jasna Mekić	CSD Koper
16	Angelina Rulic	CSD Koper
17	Jadranka Štoka	CSD Koper
18	Dragica Fojan	CSD Koper
19	Sonja Žugič	CSD Krško
20	Aljoša Vurnek	CSD Krško
21	Metoda Crnkovič	CSD Litija
22	Nataša Vrhovec	CSD Litija
23	Gordana Čižman	CSD Ljubljana Moste-Polje
24	Lili Ropret Červek	CSD Ljubljana Moste-Polje
25	Matic Munc	CSD Ljubljana Moste-Polje
26	Sonja Švarc	CSD Ljubljana Moste-Polje
27	Petra Tovornik	CSD Ljubljana Moste-Polje
28	Irena Velič	CSD Ljubljana Šiška
29	Slava Andric	CSD Maribor
30	Mirjana Drogenik	CSD Maribor
31	Robert Pišorn	CSD Maribor
32	Janja Istinič	CSD Nova Gorica
33	Mari Pelicon	CSD Nova Gorica
34	Irena Šinigoj Batistič	CSD Nova Gorica
35	Majda Pušnar	CSD Nova Gorica
36	Marinka Dobaja	CSD Ptuj
37	Irena Toš Koren	CSD Ptuj
38	Metka Soklič	CSD Radovljica
39	Nataša Štefelin	CSD Radovljica
40	Doris Globočnik	CSD Radovljica
41	Janja Sajko	CSD Ruše
42	Andreja Križnik Novšak	CSD Sevnica
43	Mirjam Škerlj	CSD Sežana
44	Adrijana Špolad Grča	CSD Sežana
45	Aleksandra Ogrin	CSD Škofja Loka
46	Jelena Polak	CSD Škofja Loka

47	Bojana Vittori Zor	CSD Trbovlje
48	Nataša Marijan	CSD Zagorje ob Savi
49	Danica Kurent	CSD Zagorje ob Savi
50	Lucija Dimnik	Dnevnik
51	Vlasta Nussdorfer	Društvo Beli obroč Slovenije
52	Roman Kolar	Društvo BOOR
53	Samo Ahlin	Društvo Izgubljeni princ
54	Darinka Rozman	Društvo SOS–telefon za ženske in otroke žrtve nasilja
55	Maja Plaz	Društvo SOS–telefon za ženske in otroke žrtve nasilja
56	Želja Cilenšek - Bončina	Državno pravobranilstvo RS
57	mag. Andreja Grum	Državno pravobranilstvo RS
58	mag. Verena Klemenc	Državno pravobranilstvo RS
59	Martina Metelko	Državno pravobranilstvo RS
60	Nataša Pirc Musar	Informacijski pooblaščenec RS
61	Anica Uranjek	Izvedenka glede spolnih zlorab otrok
62	Ada Žerko	Jamstveni in preživninski sklad RS
63	Ajda Likar	Jamstveni in preživninski sklad RS
64	Tomaz Štih	Libertarni klub
65	Ljubica Šalinger	Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
66	Majda Erzar	Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
67	Monika Kališek	Ministrstvo za pravosodje
68	Neda Marunica	Ministrstvo za šolstvo in šport
69	Milena Bonelli	Ministrstvo za šolstvo in šport
70	Borut Kožuh	Mladinski dom Jarše
71	Biserka Avsec	Odvetnica
72	Cvetka Posilovič	Okrožno sodišče v Celju
73	Karmen Razdevšek	Okrožno sodišče v Celju
74	Špela Pešec	Okrožno sodišče v Celju
75	Lucija Pintar	Okrožno sodišče v Celju
76	Nina Volasko	Okrožno sodišče v Celju
77	Nelly Robežnik	Okrožno sodišče v Kopru
78	Ana Rener	Okrožno sodišče v Kopru
79	Romana Čemažar	Okrožno sodišče v Kranju
80	Mihael Kersnik	Okrožno sodišče v Kranju
81	Danica Koren	Okrožno sodišče v Kranju
82	Janja Roblek	Okrožno sodišče v Kranju
83	Sonja Teržan	Okrožno sodišče v Kranju
86	Dušanka Weiss	Okrožno sodišče v Krškem
84	Branka Drozg	Okrožno sodišče v Krškem
85	Marija Snežna Novak	Okrožno sodišče v Ljubljani
87	Lea Kadunc Ilič	Okrožno sodišče v Ljubljani
88	Marija Jelovčan	Okrožno sodišče v Ljubljani
89	Polona Bertoncelj	Okrožno sodišče v Ljubljani
90	Marjeta Hudovernik	Okrožno sodišče v Ljubljani
91	Metka Kapler	Okrožno sodišče v Ljubljani
92	Irma Kirin Zakrajšek	Okrožno sodišče v Ljubljani
93	Lidija Kolonić	Okrožno sodišče v Ljubljani
94	Suzana Putrih	Okrožno sodišče v Ljubljani

95	Teja Zupančič	Okrožno sodišče v Ljubljani
96	Deša Cener	Okrožno sodišče v Ljubljani
97	Mateja Lužovec	Okrožno sodišče v Ljubljani
98	Senada Baltić	Okrožno sodišče v Mariboru
99	Alenka Zadavec	Okrožno sodišče v Mariboru
100	Mateja Brumec	Okrožno sodišče v Mariboru
101	Mitja Kozar	Okrožno sodišče v Mariboru
102	mag. Gregor Pograjc	Okrožno sodišče v Mariboru
103	Boštjan Polegek	Okrožno sodišče v Mariboru
104	Marija Stojko Tratnjek	Okrožno sodišče v Murski Soboti
105	Nataša Vogrinčič	Okrožno sodišče v Murski Soboti
106	Ana Nahtigal	OŠ Mirna
107	Pavla Klinar	OŠ Toneta Čufarja Jesenice
108	Alenka Malenšek Breznik	Pedagoški inštitut
109	Primož Šporar	PIC – pravni informacijski center
110	mag. Barbara Žemva	Svetovalni center v Ljubljani
111	dr. Zoran Pavlović	Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše LJ
112	Maja Glonar Vodopivec	Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše LJ
113	Vera Slodnjak	Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše LJ
114	Nada Hribar	Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše LJ
115	Andreja Krabonja Hudoklin	Ustavno sodišče RS
116	Tjaša Šorli	Ustavno sodišče RS
117	Milena Štancer	Varna hiša Gorenjske
118	Mateja Debeljak	Varna hiša Gorenjske
119	mag. Vilma Regovc	Varna hiša Gorenjske
120	Tone Dolčič	Varuh človekovih pravic
121	mag. Martina Jenkole	Varuh človekovih pravic RS
122	Jasna Turk	Varuh človekovih pravic RS
123	Brigita Urh	Varuh človekovih pravic RS
124	Lan Vošnjak	Varuh človekovih pravic RS
125	dr. Mateja Končina Peternel	Višje sodišče v Ljubljani
126	Savica Pureber	Vrhovno državno tožilstvo
127	Franc Testen	Vrhovno sodišče RS
128	Janko Marinko	Vrhovno sodišče RS
129	mag. Jaša Vrabec	Vrhovno sodišče RS
130	Martina Zajc	Vrhovno sodišče RS
131	Lenčka Žefran	Zagovornica – projekt Zagovornik – Glas otroka
132	Sonja Molan	Zagovornica – projekt Zagovornik – Glas otroka
133	Elizabeta Čehovin Kodrič	Zagovornica – projekt Zagovornik – Glas otroka
134	Lidija Bolčina	Zagovornica – projekt Zagovornik – Glas otroka
135	Aleksandra Turk Haskič	Zagovornica – projekt Zagovornik – Glas otroka
136	Vida Berglez	Združenje MOČ
137	Metka Kralj	Združenje MOČ
138	Lidija Muršič	Združenje MOČ
139	Katja Bašič	Združenje proti spolnim zlorabam
140	Majda Struc	Zveza prijateljev mladine Slovenije
141	Dušica Pleterski	Zveza prijateljev mladine Slovenije
142	Vida Ban	Zveza prijateljev mladine Slovenije - Krško

ZASTOPNIK OTROKA V PRAVNIH POSTOPKIH

Dr. Mateja Končina Peternel
Višje sodišče v Ljubljani

1. Uvodno

Pravdna oziroma procesna sposobnost je sposobnost stranke, da samostojno in veljavno opravlja procesna dejanja. Ta sposobnost procesnega prava ustreza poslovni sposobnosti v materialnem pravu. Kdor je poslovno sposoben je tudi procesno sposoben in v pravnih postopkih lahko samostojno opravlja procesna dejanja. Oseba, ki ni procesno sposobna, mora procesna dejanja opravljati preko svojega zakonitega zastopnika, prav tako kot mora poslovno nesposobna oseba preko zakonitega zastopnika sklepati pravne posle¹.

Po slovenski pravni ureditvi, po prvem odstavku 117. člena in 118. členu Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Ur.l. RS, št. 69/04, v nadaljevanju ZZZDR) otrok pridobi popolno poslovno sposobnost z osemnajstim letom, delno poslovno sposobnost pa s petnajstim letom. Izjemoma otrok pridobi popolno poslovno sposobnost pred osemnajstim letom: če sklene zakonsko zvezo, ali če postane roditelj in tako odloči sodišče. Otrok, ki je dopolnil petnajst let, je omejeno poslovno sposoben (108. člen ZZZDR). To pomeni, da lahko sam sklepa pravne posle, če zakon ne določa drugače. Sam lahko tudi že sklene delovno razmerje. Če pa so pravni posli tako pomembni, da bistveno vplivajo na otrokovo življenje, je za veljavnost takšnih poslov potrebna odobritev staršev. Do pridobitve popolne poslovne sposobnosti po 107. členu ZZZDR otroka zastopajo starši ali skrbnik. Starši oziroma skrbnik zastopajo otroka tudi v pravnih postopkih.

ZZZDR v 4. členu določa, da imajo starši dolžnost, da z neposredno skrbjo, s svojim delom in družbeno dejavnostjo zagotavljajo uspešen telesni in duševni razvoj svojih otrok. Zakon določa, da imajo starši zaradi zdrave rasti, skladnega osebnostnega razvoja in usposobitve za samostojno življenje in delo pravice in dolžnosti, da skrbijo za življenje osebnostni razvoj, pravice in koristi svojih mladoletnih otrok. Te pravice in dolžnosti sestavljajo roditeljsko pravico in med te pravice in dolžnosti staršev spada tudi zastopanje otroka. Roditeljska pravica pripada skupaj očetu in materi.

Roditeljska pravica je pravni institut, ki je sestavljen iz več pravnih razmerij. Iz razmerja med starši in državo izhaja za starše pravica, da avtonomno skrbijo za vzgojo in varstvo svojega otroka. Starševska pravica ima korelat v dolžnosti države, da neutemeljeno ne posega v to pravico. Iz tega razmerja pa izhaja tudi dolžnost staršev, da preživljajo otroke, skrbijo za njihovo življenje in zdravje (103.čl.ZZZDR). Zato ima država pravico poseči v izvrševanje roditeljske pravice, kadar starši ne delajo v otrokovo korist.

Razmerje med starši in otroci tako kot razmerje med starši in državo temelji na dolžnostnem upravičenju. Le, da za razmerje med starši in otroci ni značilna pravica staršev, temveč dolžnosti staršev katerih korelat so pravice otrok. Po 56. členu URS so otroci nosilci vseh človekovih pravic in svoboščin, uživajo pa jih v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Notranje razmerje med starši in otroci je časovno razčlenjeno, kar pomeni, da se vsebina tega razmerja in pravic, ki iz njega izhajajo, s časom spreminja. S starostjo in zrelostjo otroka se obseg

¹ A.Galič, Komentar Zakona o pravnem postopku, GV in UL RS, Ljubljana 2005, str. 330.

dolžnosti staršev manjša, bolj kot je otrok zrel, v večji meri morajo starši upoštevati otrokovo mnenje.

To se odraža tudi v slovenski pravni ureditvi civilnih postopkov, ki temelji na Evropski konvenciji o izvrševanju otrokovih pravic, ki jo je Republika Slovenija ratificirala že leta 1999².

2. Zastopanje otroka v civilnih postopkih

Če gre v civilnem postopku za zadeve, v katerih ima petnajstletnik popolno poslovno sposobnost, lahko otrok tudi v postopku povsem samostojno opravlja procesna dejanja. V tem primeru velja, da je dovolj zrel, da samostojno odloča o tem, kaj je v njegovo korist, torej ne potrebuje zastopnika, ki bi nadomestil njegovo voljo, ampak kvečjemu odvetnika, ki zastopa njegove interese v postopku v skladu z njegovimi navodili.

Kadar pa gre za zadeve, v katerih otrok nima popolne poslovne sposobnosti, pa otroka v postopku zastopajo starši oziroma skrbnik. Od pravne zahtevnosti posamezne zadeve je odvisno, v kakšni meri bo otrok sposoben razumeti pomen in posledice posamičnega postopka. V primeru, ko je otrok premajhen, ali je zadeva preveč strokovno zahtevna otrok ne bo sposoben oblikovati svojega mnenja in v teh primerih starši oziroma skrbnik tudi v celoti namesto otroka odločajo, kaj je v njegovo korist. Bolj pa, ko je otrok razumen, bolj morajo starši oziroma skrbnik upoštevati tudi otrokovo mnenje.

V pravnih in nepravdnih postopkih, v katerih starši uveljavljajo otrokove premoženjske pravice – v zapuščinskih postopkih, pri uveljavljanju odškodninskih zahtevkov, uveljavljanju zahtevkov na podlagi sklenjenih pogodb – gre praviloma za pravna razmerja, ki so tako zahtevna, da otrok ni sposoben sam oblikovati mnenja glede tega, kaj je njemu v največjo korist – zato o tem odločajo starši oziroma skrbnik, največkrat pa za opravljanje procesnih dejanj pooblastijo odvetnika.

Pri opravljanju procesnih dejanj so starši v določenem obsegu omejeni že po ZZZDR. Za procesna dejanja, s katerimi pride do odsvojitve ali obremenitve stvari iz otrokovega premoženja, starši potrebujejo soglasje centra za socialno delo (111. člen ZZZDR). Če so si v navzkrižju koristi staršev in otroka pa je treba otroku postaviti kolizijskega skrbnika (213. člen ZZZDR). Postavitev kolizijskega skrbnika pride v poštev, ko sta tako otrok kot njegov zakoniti zastopnik stranki postopka, njune koristi pa so v navzkrižju. Mati na primer izloča polovico premoženja iz zapuščine po pokojnem možu, ker zatrjuje, da gre za skupno premoženje. Če uspe z zahtevkom bo zapuščina manjša, s tem pa tudi premoženje, ki ga bo po očetu podedoval otrok.

Po 213. členu ZZZDR kolizijskega skrbnika postavi center za socialno delo. ZZZDR v 212. členu določa, da lahko kolizijskega skrbnika postavi tudi organ, pred katerim teče postopek, ta organ pa mora o tem takoj obvestiti center za socialno delo. Center za socialno delo ima nasproti takemu skrbniku iste pravice kot nasproti skrbniku, ki ga je sam postavil. Če se med postopkom izkaže, da bi redni postopek s postavitvijo kolizijskega skrbnika predolgo trajal, tako da bi zaradi tega nastale škodljive posledice za eno ali obe stranki, postavi sodišče na predlog ene ali druge stranke tudi začasnega zastopnika po 82. členu Zakona o pravnem

² European Convention on the Excercise of Children's Rights, Zakon o ratifikaciji MEKUOP, Ur.l. RS, št. 26/99.

postopku (Ur.l. RS, št. 36/04, v nadaljevanju ZPP). Ta opravlja naloge zakonitega zastopnika otroka, dokler center za socialno delo ne postavi kolizijskega skrbnika.

Problem je, da večina slovenskih centrov za socialno delo nima ustrezno kvalificiranih strokovnjakov, ki bi opravljali naloge kolizijskih skrbnikov oziroma nimajo sredstev za pooblastitev odvetnikov, ki bi zanje vodili zahtevne pravne postopke. Zato prihaja v praksi do primerov, ko centri za socialno delo v pravno zahtevnih zadevah kolizijskega skrbnika nočejo postaviti.

3. Posebna ureditev zastopanja otroka v družinskopravnih postopkih

V družinskopravnih postopkih – v sporih o varstvu, vzgoji in preživljanju otrok, o otrokovih stikih in v sporih o ugotavljanju in izpodbijanju očetovstva ali materinstva- pa je otroku, ki je dopolnil 15 let in je sposoben razumeti pomen in posledice svojih dejanj po 409. členu Zakona o pravnem postopku (Ur.l. RS, št. 36/04, v nadaljevanju ZPP) priznana popolna procesna sposobnost. Otrok lahko odloči, da bo sam opravljal procesna dejanja, v tem primeru mu je treba tudi priznati poslovno sposobnost za sklenitev mandatne pogodbe z odvetnikom. Tak otrok je kot stranka tudi zaslišan v postopku pred sodiščem in pove svoje mnenje. Šteje se, da je dovolj zrel, da razume pomen postopka in posledice odločitve in se lahko samostojno odloči, ali se bo aktivno vključil v sam postopek, ali pa bo zastopanje prepustil enemu od staršev.

V primerih, ko je otrok stranka postopka in gre za očitno kolizijo med njegovimi interesi in interesi njegovega zakonitega zastopnika ni nobenega dvoma, da je treba otroku postaviti kolizijskega skrbnika. To bo zlasti v primeru, ko otrok vloži tožbo na ugotovitev očetovstva proti volji matere in v primeru izpodbijanja očetovstva. V teh zadevah praviloma ni težko oceniti, kaj je v največjo korist otroka.

Kolizijski skrbnik ne le, da otroka zastopa v postopku, ampak namesto staršev odloči tudi, kaj je v največjo korist otroka. Zato je najbolje, da se kolizijsko skrbništvo zaupa pravni osebi, ki združuje tako strokovnjake, ki so sposobni glede na okoliščine primera oceniti, kaj je otroku v korist, kot tudi pravne strokovnjake, ki so sposobni pravnega zastopanja v zahtevnih postopkih. Prav zato po moji oceni postavitve odvetnika za kolizijskega skrbnika ne pride v poštev v primerih, ko je strokovno težko oceniti, kaj je v posamičnem primeru v korist otroka.

V večini družinskopravnih postopkov pa otrok ni stranka postopka, ampak sta stranki postopka le starša otroka. Praviloma je v družinskopravnem postopku združenih več sporov. Spor glede razveze zakonske zveze in preživljanja zakonca, kjer sta stranki postopka le zakonca, spor glede varstva in vzgoje otroka ter stikov, kjer bi otrok sicer lahko bil tudi stranka postopka, vendar tožbo praviloma vloži le eden od staršev zoper drugega od staršev, in spor glede plačevanja preživnine za otroka, kjer je otrok vselej stranka postopka, saj je otrok nosilec pravice do preživljanja.

V primeru, ko otrok sploh ni stranka postopka, ne moremo govoriti o koliziji interesov in o kolizijskem skrbniku. Prav zato ima ZPP posebno določbo, po kateri lahko sodišče otroku postavi posebnega zastopnika tudi v primeru, ko ne gre za primere klasične kolizije interesov, torej, ko otrok ni stranka postopka. V četrtem odstavku 409. člena je določeno, da lahko sodišče otroku postavi posebnega zastopnika tudi v drugih primerih, če glede na okoliščine

presodi, da je to potrebno zaradi varstva otrokovih koristi. Vprašanje seveda je, kdaj je to smiselno in kdo naj opravlja to nalogo?

Zavedati se je treba, da sodišče s postavitvijo posebnega zastopnika otroku v konkretnem postopku staršem odvzame pravico do zastopanja otroka. Povedali smo že, da to lahko stori le, če starši te naloge ne opravljajo dobro. V večini družinskopravnih postopkov sploh ni spora med staršema o tem, kateri od njiju bo po razpadu družine skrbel za otroka, v večini primerov med staršema tudi ni spora o otrokovih stikih, sporna je v večini primerov le višina preživnine. V tovrstnih primerih nikakor ni mogoče govoriti o neustreznem ravnanju staršev, koristi otroka niso v ničemer ogrožene in zato tudi ne bi bilo prav, da bi država v vseh postopkih otroku samodejno postavljala posebnega zastopnika saj bi s tem neutemeljeno posegala v pravice staršev, ki so zavarovane z ustavo (54. člen Ustave Republike Slovenije).

V primerih, ko pa je med staršema izrazit spor, ko je iz ravnanja staršev v postopku razvidno, da sami niso več sposobni objektivno oceniti koristi otroka in ravnaajo otroku v škodo, pa bi seveda bila postavitve posebnega zastopnika otroku v korist.

Če gre za petnajstletnika, ki se odloči, da bo samostojno opravljal procesna dejanja, mu sodišče lahko pomaga s postavitvijo posebnega zastopnika, ki pa mora biti v tem primeru odvetnik, saj njegova vloga ni v tem, da bi nadomestil voljo otroka, ampak le da v skladu z otrokovim mnenjem v njegovem imenu opravlja procesna dejanja. Če pa gre za otroka, ki ni dovolj razumen, da bi nastopal samostojno kot stranka postopka, pa je vloga zastopnika izjemno zahtevna. Zastopnik bo moral proti volji staršev oceniti, kaj je v konkretnem primeru otroku v korist in bo moral znati te koristi otroka tudi uveljaviti v postopku. Gre za zahtevno in odgovorno delo in zelo malo je fizičnih ali pravnih oseb v Sloveniji, ki bi razpolagale tako s strokovnim znanjem s področja klinične psihologije, da bi ocenile, kaj je otroku v korist, z znanjem s področja socialnega dela in s potrebnim pravnim znanjem za vodenje zahtevnih pravnih postopkov. Prav zato sodišča posebnih zastopnikov ne postavljajo.

Kljub temu, da ne pride pogosto do postavitve posebnega zastopnika otroku, ZPP vendarle s posebnimi določbami zagotavlja varstvo koristi otroka. Že sodišče samo mora storiti vse, da se zavarujejo pravice in interesi otrok. Ni vezano na postavljene zahteve, lahko ugotavlja tudi dejstva, ki jih stranke niso navajale in zbere podatke, potrebne za odločitev (408. člen ZPP). Sodišče mora tudi v vseh postopkih, ki se nanašajo na otroka, otroka, ki je sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve obvestiti o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje. Če otrok izrazi svoje mnenje, pa mora sodišče to mnenje upoštevati. V primeru, ko pa otrok bodisi še ni dovolj razumen, da bi izrazil svoje mnenje, ali pa ga ne želi izraziti, sodišče s pomočjo strokovnjakov centra za socialno delo in izvedencev oceni, kako najbolje zavarovati otrokove koristi.

ZPP v prvem odstavku 410. člena tudi določa, da je pri razgovoru z otrokom lahko navzoča oseba, ki ji otroka zaupa. Zaupnik je torej oseba, h kateri se otrok zateče, ko starši odpovedo. To torej ni nobeden od staršev, saj se to pojmovno izključuje, to tudi ni oseba, ki jo otroku kot zaupnika izbere eden od staršev. Položaj zaupnika ima lahko le oseba, ki jo otrok sam spontano izbere, to je lahko brat ali sestra, drug sorodnik, učiteljica, zdravnica. Položaj zaupnika lahko pridobi tudi oseba, s katero otrok sicer pride v stik v uradnih postopkih, pa se med otrokom in to osebo spontano vzpostavi zaupanje – izvedenec v postopku, socialna delavka na centru za socialno delo ali poseben zastopnik.

4. Zastopanje otroka v primerih, ko gre za resneje ogrožene otroke in je treba izpeljati ukrepe za varstvo njihovih koristi

Starši so tisti, ki imajo tako pravico kot dolžnost pomagati svojemu otroku kadar je v stiski. Državne institucije lahko brez soglasja staršev pomagajo otroku le takrat, ko starši ne morejo ali nočejo zavarovati otroka in njegovih koristi ali celo sami otroka ogrožajo s svojim ravnanjem. Otrok je lahko ogrožen takrat, ko ga neposredno ogrožajo starši ali skrbniki, prav tako pa tudi v primerih, ko otroka ogrožajo drugi, na primer bratje ali sestre, partner enega od staršev ali povsem tretje osebe, pa starši oziroma skrbniki ne storijo ničesar, da bi otroka zaščitili.

Otrok je lahko bolj ali manj ogrožen. Koristi otroka so ogrožene že, če pride do razpada družine, pa se starša sama nista sposobna sporazumeti o tem kdo bo po razpadu družine skrbel za otroka, kako bo z njegovim preživljanjem in z vzdrževanjem stikov med otrok in ljudmi, na katere je otrok čustveno navezan. Kadar se starša o teh vprašanjih ne moreta sporazumeti, o tem odloči sodišče. Huje so ogroženi trpinčeni otroci. Trpinčenje otroka znotraj družine zajema fizično nasilje zoper otroka, zanemarjanje otroka, spolne zlorabe in psihološko oziroma emocionalno zlorabljanje. Med ogrožanjem telesnega razvoja in ogrožanjem duševnega razvoja ni nobene trdne meje; ogrožanje telesnega razvoja se praviloma odraža tudi na področju duševnosti.

Pristojnost za odločanje o ukrepih za varstvo koristi huje ogroženih otrok je po sedanji pravni ureditvi še vedno razporejena med center za socialno delo in sodišče. Sodišča odločajo o ukrepih za varstvo koristi ogroženih otrok v postopkih odločanja o varstvu in vzgoji otrok, ko lahko otroka tudi odvzamejo staršem (tretji odstavek 105. člena ZZZDR). Sodišča odločajo tudi o odvzemu roditeljske pravice (116. člen ZZZDR). V upravnem postopku pa odločajo centri za socialno delo o ukrepih za varstvo koristi otroka v okviru generalnega pooblastila, ki jim ga daje 119. člen ZZZDR, ko odločajo o ukrepu odvzema otroka staršem in ukrepu oddaje otroka v zavod zaradi njegove vedenjske ali osebnostne motenosti (120. in 121. člen ZZZDR), ko odločajo o posvojitvi otroka (od 146. do 151. člena ZZZDR), ko odločajo o oddaji otroka v rejništvo (od 157. do 161. člena ZZZDR) in ko odločajo o postavitvi mladoletnika pod skrbništvo (od 201. do 205. člena ZZZDR). V večini od navedenih primerov starši ne morejo zastopati otroka in bi bilo treba otrokom postaviti posebnega zastopnika.

5. Zastopanje otroka v kazenskih postopkih

Po tretjem odstavku 65. člena Zakona o kazenskem postopku (Ur.l. RS, št. 63/94 do 40/07, v nadaljevanju ZKP) mora imeti mladoletni oškodovanec v kazenskem postopku, ki teče zaradi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost iz XIX. poglavja Kazenskega zakonika Republike Slovenije (Ur.l. RS, št. 63/94 do 40/04, v nadaljevanju KZ), kaznivega dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja po 201. členu in kaznivega dejanja trgovine z ljudmi po 387.a členu KZ, ves čas od uvedbe kazenskega postopka dalje pooblaščenca, ki skrbi za njegove pravice, še posebej v zvezi z zaščito njegove integritete med zaslišanjem pred sodiščem in uveljavljanjem premoženjsko pravnega zahtevka. Mladoletnemu oškodovancu, ki pooblaščenca še nima, postavi pooblaščenca sodišče po uradni dolžnosti izmed odvetnikov. V XIX. poglavje KZ so uvrščena kazniva dejanja: Posilstvo (180. člen), Spolno nasilje (181. člen), Spolna zloraba slabotne osebe (182. člen), Spolni napad na osebo, mlajšo od petnajst let (183. člen), Kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja (184. člen), Zloraba prostitucije

(185. člen), Posredovanje pri prostituciji (186. člen), Prikazovanje, izdelava, posest in posredovanje pornografskega gradiva (187. člen).

Po prvem odstavku 100. člen ZKP se premoženjskopravni zahtevek, ki je nastal zaradi kaznivega dejanja, na predlog upravičencev obravnava v kazenskem postopku, če se s tem ne bi preveč zavlekel ta postopek. Premoženjskopravni zahtevek se lahko tiče povrnitve škode, vrnitve stvari ali razveljavitve določenega pravnega posla.

Tudi za zastopanje otroka v kazenskem postopku velja enako kot za posebnega zastopnika v družinskopravnih postopkih. To mora biti oseba ali organ, ki združuje strokovno znanje s področja psihologije in socialnega dela prav zaradi čustvene in morale podpore otroku, ki mora skozi te zahtevne postopke. Obenem mora imeti tudi pravno znanje. Poznati mora pravne instrumente, s katerimi lahko zavaruje otroka pred nadaljnjimi zlorabami, obenem pa mora znati uveljaviti tudi otrokove premoženjske koristi že v kazenskem postopku.

6. Sklep

Čeprav sta tako sodišče kot center za socialno delo dolžna v postopkih, ki jih vodita za varstvo ogroženih otrok, skrbeti za zaščito pravic in interesov otrok, bi bilo treba za učinkovito zaščito otrokovih koristi v primerih, ko so koristi otroka zaradi ravnanja staršev zelo ogrožena, otroku postaviti posebnega zastopnika. Za delo z ogroženimi otroki, ki so še posebej ranljivi, je potrebno ustrezno strokovno znanje. Menim, da bi morala država jasno določiti kdo lahko opravlja vlogo posebnega zastopnika otroka in zagotoviti, da bodo fizične ali pravne osebe, ki naj bi to vlogo opravljale, imele ustrezno strokovno znanje s področja psihologije in socialnega dela in opravljen pravosodni izpit s specialnim znanjem s področja družinskopravnih zadev. Menim, da posamezniki tem pogojem ne morejo zadostiti, ampak je lahko to le pravna oseba, v katerih bi bili zaposleni strokovnjaki vseh potrebnih profilov. Zaenkrat redki centri za socialno delo izpolnjujejo te pogoje, saj nimajo zaposlenih pravnikov s pravosodnim izpitom, poleg tega te vloge ne morejo opravljati, dokler so še vedno sami pristojni za odločanje o ukrepih za varstvo ogroženih otrok. Sama se nagibam k rešitvi, da bi se oblikoval poseben državni organ, ki pa ne bi opravljal le nalog posebnega zastopnika otroka v civilnih in kazenskih postopkih in kolizijskega skrbnika, ampak bi poleg otrok zastopal tudi druge osebe, ki same ne morejo uveljavljati svojih koristi – poslovno nesposobne osebe, odsotne osebe neznanega prebivališča, neznane lastnike premoženja. Postavljen bi bil v družinskopravnih postopkih in v vseh primerih, v katerih je sedaj po 211. členu ZZZDR predvidena postavitve skrbnika za poseben primer, zastopal pa bi tudi osebe v postopkih odvzema poslovne sposobnosti in pridržanja v zaprtih oddelkih psihiatričnih bolnišnic.

V okviru tega organa – državnega zastopnika oseb, ki niso sposobne skrbeti za svoje pravice in interese - bi lahko ohranili tudi projekt zagovornika otroka. V okviru tega projekta usposobljeni posamezniki bi v veliki meri lahko pomagali pri uresničevanju posamičnih nalog v zvezi z varovanjem koristi oseb, ki niso sposobne same skrbeti za svoje pravice in interese.

VPRAŠANJE ZAGOTAVLJANJA PRAVIC OTROKA V POSTOPKIH PRED SODIŠČEM

Tone Dolčič, mag. Martina Jenkole, Lan Vošnjak
Varuh človekovih pravic RS

1. Otrok pred sodiščem – objekt ali subjekt?

Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah otroku zagotavlja pravico, da se ga v postopkih pred državnimi organi obravnava kot subjekt in ne kot objekt. Podrobneje procesne pravice otrok določa Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic. Obe konvenciji se na podlagi 8. člena Ustave RS uporabljata neposredno, kar pa se v praksi žal pogosto pozabi.

2. Mnenje otroka, izraženo v postopkih

Večji del nesporazumov ali sporov iz razmerij med starši in otroci je običajno razrešen že pred prihodom na sodišče ali pred drug državnimi organi. Če starša medsebojno razmerja po razpadu njune življenjske skupnosti dogovorita sama, pomeni sodni postopek zgolj formalno potrditev dogovorjenega in pri tem načeloma ne prihaja do kršitev človekovih pravic razen, ko morda dogovor staršev ni v otrokovo največjo korist. Pri varuhu se še nismo ukvarjali s primerom, da bi **sodišče poseglo v medsebojni dogovor staršev, ki bi po oceni sodišča ne zagotavljal otrokove največje koristi.**

Kadar pa iz takšnih in drugačnih razlogov starša sporazuma nista zmožna, starša njegovo stisko še stopnjujeta z njunim nadaljnjim konfliktnim odnosom in pritiskom na otroka. Pogosto skuša eden ali oba od roditeljev prikazati voljo otroka, ki se pa dejansko lahko tudi spreminja. Otrok praviloma želi ohraniti skupnost obeh staršev. Pogosto ne razume, zakaj prihaja do razpada življenjske skupnosti njegovih staršev. Otrokom se pogosto pojavljajo občutki krivde za nastalo situacijo. Otrok želi zavedno in tudi nezavedno ugajati vsakemu od staršev in s tem svoje odločitve in stališča prilagaja svojim staršem. V situaciji, ko so interesi staršev diametralno nasprotni, lahko otrok prihaja v različne stiske, ki pogosto povzročijo tudi spreminjanja otrokovih stališč. Pritiski staršev na otroka so večinoma nezavedni, občasno pa namerni in s tem še dodatno škodljivi.

Mnenje otroka je potrebno upoštevati ves čas trajanja postopkov. Izjemnega pomena pa je, da je **prvo mnenje pridobljeno hitro in da otrok pred tem pridobi ustrezne informacije na njemu razumljiv način.** Hitra pridobitev mnenja tudi omogoča, da se **spremlja spreminjanje otrokovega mnenja skozi čas in se lahko ugotavlja tudi razloge za morebitno spreminjanje.**

Opažamo, da **z otroci pogosto opravljajo razgovore različni strokovnjaki** pri izdelavi izvedenskih mnenj, socialni delavci in občasno tudi sodišče. Otrok je z relevantnimi podatki o postopku praviloma seznanjen le delno in ne razume v celoti posledic, ki bi jih lahko imelo njegove mnenje na končno odločitev. Tudi zato se otrok pogosto čuti neupoštevanega, saj s težavo in po premisleku izrazi neko stališče, ki po njegovem nima ustrezne posledice v njegovem dejanskem življenju. Navedeno hitro povzroči, da otrok svojega mnenja ne želi več

izražati, saj ima prepogosto za posledico zgolj to, da se mora soočati z reakcijami tistega od staršev, ki mu otrokovo izrečeno mnenje ni najbolj po godu.

Na nekaj centrih za socialno delo v Sloveniji imajo že vzpostavljene **sobe za razgovore**. V prostorih, kjer je zagotovljeno udobje in dobro počutje otroka, lahko strokovno usposobljena oseba opravlja razgovore z njim, lahko pa tudi z enim ali obema staršema. Celoten prostor je pod video nadzorom in je sliko mogoče spremljati v drugem prostoru, kjer se lahko nahaja sodnik. Sodnik lahko svoja vprašanja s tehničnim pripomočkom posreduje strokovnemu delavcu v sobo, ki jih nato zastavlja otroku. Sodnik lahko poleg samih odgovorov zaznava zlasti sporočila, ki jih otrok posreduje z neverbalno komunikacijo, ki so pogosto bistveno zgovornejša kot izgovorjene besede. Po naših podatkih se prednosti obstoječih sob sodišča zelo redko poslužujejo. Po našem mnenju gre za izjemno dobro rešitev, ki bi jo bilo potrebno v večjem obsegu uvesti v prakso sodnega dela po celi državi. Posnetki pogovorov so lahko naknadno po potrebi na voljo tudi drugim strokovnjakom in v marsikaterem primeru bi se s tem obremenitev za otroka zmanjšala na minimum. Seveda pa je treba ob tem posebej paziti na varstvo vseh zbranih osebnih podatkov.

Menimo, da v vseh zapletenejših primerih ni mogoče pri nobenem od staršev v celoti ločiti njegovih interesov in interesov otroka, ki ga zastopa. Po naših podatkih se **sodišča izjemno redko odločajo za postavitve posebnih zastopnikov**, ki jih predvideva četrti odstavek 409. člena Zakona o pravnem postopku, četudi si interesi otroka in njegovega zakonitega zastopnika nasprotujejo oziroma v drugih primerih, ko je to potrebno zaradi varstva otrokovih koristi. Razlog naj bi bil v pomanjkanju ustreznih kadrov oziroma tudi finančnih sredstev.

Menimo, da bi v vseh težjih primerih morali iskati rešitve v vključevanju oseb, ki bi lahko spoznavale dejansko otrokovo mnenje glede različnih vprašanj in ga ustrezno prenesle sodišču, ki bi lahko otroku posredovale vse relevantne informacije oziroma bi lahko v otrokovo korist celo opravljale posamezna procesna dejanja in sodelovale z drugimi nosilci javnih pooblastil (centri za socialno delo, šole, vrtci, upravne enote...). Menimo tudi, da gre za zelo specifično področje, kjer pogosto otroku ne more koristiti, če sodišče otroku za zagovornika postavi odvetnika, razen če ni za takšno delo posebej usposobljen. Otrokove koristi je že po uradni dolžnosti dolžno zagotavljati sodišče samo. Sodišče razpolaga s pravnimi znanji enako kot odvetnik in bi zato otroku koristilo mnogo bolj, če bi **njegove interese predstavljala oseba, ki razpolaga s strokovnimi znanji, povezanimi predvsem z vsemi okoliščinami, ki so pričakovane** v primeru razpada življenjske skupnosti otrokovih staršev. Veljavni predpisi navedeno omogočajo, se pa že dlje časa zavzemamo, da bi se **zakonsko uredilo zagovorništvo otrok** v postopkih pred državnimi organi, kjer bi bile naloge in vloga zagovornikov jasno opredeljene. Takšna oseba (zastopnik, zagovornik ali drugače imenovana) bi morala zagotavljati, da se v vsakem postopku zagotavljajo otrokove pravice.

3. Začasne odredbe

Ugotavljamo, da je obdobje po razpadu življenjske skupnosti staršev lahko za otroka izjemno težavno in celo travmatično. S tem povezani sodni postopki so pogosto dolgotrajni, še posebej, kadar se za svoje pravice oziroma »za pravice otroka« intenzivno borita oba starša. Sodišča lahko na stanja v takšnih okoliščinah vplivajo predvsem z začasnimi odredbami, ki se v praksi pojavljajo ne kot izjemno, temveč predvidljivo običajno orodje.

Po našem mnenju nekatere izdane začasne odredbe pomagajo enemu od staršev, da delno ali v celoti onemogoča stike otroka in drugega od staršev. V takšnih primerih pogosto prihaja do odtujevanja drugega od staršev od otroka, ki poleg drugih škodljivih posledic pomeni tudi to, da je lahko kasneje v postopku kot otrokovo mnenje prepoznano nekaj, kar ni več v celoti plod otrokove volje.

Menimo, da bi morale začasne odredbe služiti varovanju koristi otroka in zavezati starše k odgovornemu ravnanju v korist otroka in v primeru, ko je razvidno, da nista sposobna uvideti posledic svojih ravnanj, ju napotiti na ustrezno strokovno pomoč.

Kljub nujnosti hitrega odločanja o predlogih za začasne odredbe zaznavamo, da v nekaterih primerih sodišča **o začasnih odredbah odločijo šele ob izdaji sodbe** in se v vmesnem času do predloga sploh ne opredelijo.

3.1. Časovna veljava začasnih odredb

Pri pregledu primerov opazamo, da se v postopkih pojavljata dve vrsti začasnih odredb glede na njihovo časovno veljavnost. Pogosto se izdajajo začasne odredbe, veljavne do pravnomočnosti končne odločitve v zadevi, ki se po potrebi, ob spreminjanju relevantnih okoliščin lahko tudi naknadno spremenijo. Takšen pristop po našem mnenju zagotavlja predvidljivost bodočih razmerij, ki je po našem mnenju izjemno pomembna za oba starša, predvsem pa za otroka. **Opažamo pa tudi večje število začasnih odredb, ki se izdajajo zgolj za krajše obdobje, večinoma meseca ali dveh, ki jih sodišča po preteku tega obdobja izdajajo vsakič znova** in tako vse do pravnomočnosti končne odločitve. Seveda je sodišču prepuščena ocena o potrebnosti takšnih sukcesivnih odredb, vendar pa opozarjamo, da v takšnih situacijah sodišče novo začasno odredbo včasih izda tudi po preteku obdobja, ki ga je zajemala predhodna začasna odredba. Ob upoštevanju časa, potrebnega za vročanje, se lahko zgodi, da je začasna odredba izdana za posamezni mesec, pri čemer so bile stranke z njo seznanjene šele po začetku obdobja, ki je bilo predmet urejanja. Takšna začasna odredba seveda ne more v celoti zagotoviti svojega namena, čeprav je očitno, da je po presoji sodišča nujna, sicer bi je ne smelo izdati.

Takšna odredba vzbuja sum pri eni od strank postopka, da je sodišče pristransko in zavestno diskriminatorno. Pri tem je pomembno tudi, da sodišče že izdano začasno odredbo lahko kadarkoli spremeni, tudi brez predloga strank.

3.2. Stiki pod nadzorom

V praksi so pogoste odločitve, da se z začasnimi odredbami opredeljuje stike pod nadzorom, pri čemer niso jasno obrazložene okoliščine, ki takšno odločitev utemeljujejo. Hkrati ne zasledimo primerov, da bi sodišče opredelilo, **kakšna je vloga oseb, ki nadzor izvajajo**. Nadzor sicer praviloma izvajajo centri za socialno delo, vendar pa smo že prejeli tudi njihove pripombe, da jim njihove naloge niso jasne. Posledično so strokovni delavci centrov zgolj prisotni pri stikih, kar po našem mnenju, razen v izjemnih primerih, ne more biti ustrezna rešitev.

Prav tako iz odločitev o stikih pod nadzorom pogosto ni mogoče ugotoviti, **kakšni so pričakovani učinki takšnih stikov, kako se to spremlja in katere so tiste okoliščine, ki morajo biti odklonjene, da bi se stiki lahko izvajali brez nadzora**. Namen določitve stikov pod nadzorom mora biti v tem, da je zagotovljena **postopnost** vzpostavljanja odnosov med

otrokom in roditeljem, **intenzivno delo s staršema** in po potrebi tudi z otrokom, **spremljanje poteka stikov** v obliki poročil centrov za socialno delo, ki morajo v celoti predstaviti vsa opažanja in **odločanje sodišča na podlagi spremljanja sprememb** kot izhajajo iz temeljitih poročil, ki imajo podlago v zapisnikih o posameznih stikih. Stiki pod nadzorom so tudi ena učinkovitih možnosti, kako **spremljati morebitno manipulacijo** z otrokom in posledično odpravljati njene posledice.

Opažamo tudi, da **sodišča ne opredeljujejo vedno terminov stikov pod nadzorom in odločitev v tem delu prepuščajo centrom za socialno delo**, ki hkrati izvajajo nadzor. V tem delu je sodna praksa neenotna, saj so v nekaterih primerih višja sodišča po našem mnenju pravilno razveljavila takšne odločitve, saj je pristojnost odločanja o obsegu, načinu, kraju in terminu stikov, kadar starša o tem ne dosežeta sporazuma izključno na sodišču. Zasedili smo tudi več primerov, da se stiki pod nadzorom izvajajo daljše obdobje (tudi leto in več), predvsem v okoliščinah, ko civilno sodišče čaka na odločitev kazenskega sodišča, kar je podrobneje opisano v nadaljevanju. Stiki pod nadzorom v takšnem trajanju so po našem mnenju nedopustni.

Namen stikov pod nadzorom mora biti **opazovanje, spremljanje in delo s starši in ne varovanje**.

3.3. Zaupanje otroka v varstvo in vzgojo brez sočasne odločitve o stikih

Sodišča večkrat izdajajo začasne odredbe, s katerimi se otroka zaupa v varstvo in vzgojo enemu od staršev, hkrati pa se v začasni odredbi izrecno opredeli, da se stiki otroka in drugega od staršev ne določijo oziroma se opredelitev stikov z drugim od staršev zgolj izpusti. Takšna odločitev ne opredeljuje, kako bo otroku in drugemu od staršev zagotovljeno izvajanje pravice do stikov in soizvajanje roditeljske pravice. Država mora spoštovati **pravico otroka, ki je ločen od enega ali od obeh staršev, da redno vzdržuje osebne stike in neposredno zvezo z obema, razen če je to v nasprotju z njegovimi koristmi**. Kadar obstajajo okoliščine, ki v otrokovo korist utemeljujejo prekinitev stikov otroka z enim od staršev, je potrebno take okoliščine izrecno obrazložiti. Obrazložitev je med drugim tudi predpogoj, da je mogoče uveljaviti pravico do pravnega sredstva. S takšno začasno odredbo sicer stiki med enim roditeljem in otrokom niso izrecno prepovedani, vendar je takšna začasna odredba hkrati dejanska ovira za izvajanje stikov, saj po posegu države v družinska razmerja, tisti od staršev, ki mu stiki niso bili določeni, nima neposredne pravne podlage, ki bi mu omogočala učinkovito varstvo njegovih in otrokovih pravic, za razliko od drugega od staršev, ki takšno podlago ima s tem, da mu je bil otrok zaupan v vzgojo in varstvo. Po našem mnenju je takšna odločitev v praksi popolnoma enaka prepovedi stikov le da za takšno prepoved ni podana utemeljitev. V enem od primerov je v obrazložitvi začasne odredbe navedeno, da stiki niso določeni, ker naj bo ta okoliščina prepuščena staršema, ki morata v tej smeri doseči sporazum. Po mnenju Varuha, v sporu iz razmerja med starši in otrokom **ni verjetno, da bo roditelj, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo ustrezno zagotavljal pravico do medsebojnega stika drugega roditelja in otroka, v situaciji, ko zaradi nezmožnosti komunikacije med staršema že teče sodni spor in sicer na način, da je sodišče prisiljeno izdajati začasne odredbe**. Navedeno pomeni, da se eni stranki prepusti vsa pravica do odločanja o zadevi, ki se dotika tudi druge stranke v postopku.

Čeprav menimo, da izpustitev opredelitve izvajanja stikov v zgolj pravnem smislu res ne pomeni prepovedi stikov, je pa iz podatkov v konkretnih primerih razvidno, da je kot taka pogosto razumljena tudi s strani drugih državnih organov.

3.4. Določitev stikov na način, da o njih sprotno odloča otrok

Sodišča sprejemajo tudi odločitve, da se stiki med otrokom in enim od staršev izvajajo izključno v primeru, da otrok tako želi. Otrokove pravice so znotraj posamezne družine omejene s pravicami staršev, da skrbijo za otrokovo vzgojo in varstvo. Otroku, katerega starša živita v življenjski skupnosti, ni moč dopustiti opredelitve, da s staršema ne želi imeti stikov, razen, če za to obstajajo utemeljeni razlogi. V takšnem primeru mora država **okolščine, ki povzročajo otrokovo odklanjanje stikov preučiti in po potrebi roditeljsko pravico staršev v nujno potrebnem obsegu omejiti**. V primeru, ko starša otroka prenehata z življenjsko skupnostjo, taka okoliščina sama po sebi ne sme pomeniti, da se znotraj družinskih razmerij pravice in dolžnosti spremenijo kakorkoli več, kot je nujno zgolj v obsegu prilagoditve novi dejanski situaciji, torej dejstvu, da starša živita ločeni življenji, v ločenih gospodinjstvih in da oba hkrati v razmerju do otroka ne moreta uveljavljati svojih pravic in izvajati svojih dolžnosti. Menimo, da ni ustrezna rešitev, da se zaradi razpada življenjske skupnosti staršev, od otroka pričakuje odločitev, kdaj in kako bo s katerim od staršev izvajal stike, saj **se odgovornost za očitno zelo zahtevno odločitev, kako urediti stike, ki je nista znala dogovoriti starša in kasneje ne sprejeti sodišče, prenese na najšibkejšo stranko v postopku – na mladoletnega otroka**, kar zanj predstavlja po našem mnenju nedopusten pritisk, še posebej v povezavi s tem, da je praviloma deležen pritiska tudi s strani roditelja, ki meni, da otroku stiki z drugim od staršev niso v korist.

3.5. Začasne odredbe in odtujevanja enega od staršev od otroka

V tej zvezi opozarjamo še na dejstvo, da je bilo v enem takih primerov, s strani sodnega izvedenca kliničnega psihologa, kot verjetno izkazano dejstvo, da otrok trpi tako imenovani **odtujitveni sindrom**, ki sam po sebi pri otroku v stiku z enim od staršev dejansko lahko povzroča stisko. Je pa bilo stališče istega sodnega izvedenca, da je v otrokovo največjo korist, da se **takšna morebitna stiska nemudoma odpravlja** oziroma celo, da se otroka takšni stiski izpostavlja, če le ni strokovno utemeljeno ugotovljeno, da je stanje takšno, da utemeljuje tudi trajnejši poseg v pravice roditelja in otroka, ki sicer stike terjajo. Po tem, ko država v delu vstopi v izvajanje roditeljske pravice namesto staršev, se dejanski položaj otroka ne sme poslabšati. Otroku, ki kaže znake odklanjanja staršev kot posledice duševne stiske, mora biti omogočena možnost stikov, skladno z ustreznimi strokovnimi dognanji.

Pogosto zaznavamo, da je že med samim postopkom eden od staršev spoznan za primernejšega za zaupanje otrok v varstvo in vzgojo, kar potrjujejo izdane začasne odredbe. Hkrati zaznavamo, da se ne upošteva dejstva, da je razloge za morebitne spremembe pri otroku, ki se pojavljajo v času, ko ima z enim od staršev minimalne ali nikakršne stike potrebno iskati predvsem pri roditelju, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo.

4. Omejevanje ali odvzem roditeljske pravice

Po naših podatkih so v praksi primeri, da sodišče enemu ali obema roditeljema **odvzame ali omeji roditeljsko pravico** izjemno redki. Menimo, da razloga ni iskati v morebitnem stališču, da takšno ukrepanje ni potrebno. Odvzem roditeljske pravice je ukrep, namenjen varstvu otroka. Po našem mnenju ni dopustno, da se v praksi roditeljsko pravico dejansko lahko omejuje vendar ne po postopku in na način opredeljen s pravnimi podlagami, temveč zgolj z oviranjem ali neomogočanjem izvajanja pravic, v katere posamezniku formalno ni bilo poseženo.

5. Enakopravna obravnava obeh staršev v postopku

Isto sodišče, v isti zadevi, v eni začasni odredbi pravilno ugotovi, da so za otrokov zdrav osebni razvoj nujni stiki tudi s tistim od staršev, pri katerem otrok stike zavrača. Isto sodišče nekaj let kasneje, ko otrok odklanja drugega od staršev, takšnega stališča ne zavzame in odloči, da se stiki izvajajo zgolj, če se otrok tako odloči. Ob pripravi tega besedila otrok in eden od roditeljev nista imela stika že več kot eno leto in ga najverjetneje še nekaj časa ne bosta imela. Veljavni predpisi sicer dopuščajo ugotovitev, da so otroku stiki z enim od staršev lahko v škodo, kar lahko nudi ustrezno podlago, da se v družinskih razmerjih enega od staršev obravnava drugače kot drugega.

V drugem primeru ob razpadu življenjske skupnosti eden od staršev samovoljno odpelje skupne otroke iz dotedanega kraja bivanja in jih naseli v novem kraju, precej oddaljenem od starega. Sodišče ni ugotovilo, da bi takšna odločitev bila posledica nasilja drugega od staršev. Sodišče hkrati tega ravnanja ne presoja, pri čemer v več začasnih odredbah presoja dejanje drugega od staršev, ki je otroka na protipraven način skušal vrniti v staro življenjsko okolje. Na navedeno smo postali še toliko bolj pozorni, saj se predvsem v razmerjih po razpadu življenjske skupnosti staršev, v različnih postopkih pred državnimi organi, večkrat opazi indice, ki kažejo na različno obravnavo obeh staršev in to ne zgolj v obsegu, ki je nujen zaradi samega razpada življenjske skupnosti oziroma v obsegu, ki je opredeljen z veljavnimi predpisi. Obravnavamo sicer večje število pobud, kjer pobudniki zatrjujejo, da se to razlikovanje v obravnavanju nanaša predvsem na spol vsakega od staršev. Takšnega stališča (še?) ne moremo potrditi, po trenutni oceni pa **pogosto prihaja predvsem do neutemeljenega in nepotrebnega razlikovanja med staršem, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo in tistim, ki ima z otrokom zgolj opredeljene stike**. Tisti od staršev, ki ima z otrokom zgolj stike, se lahko v posameznih kompleksnejših zadevah dejansko počuti odrinjenega in so mu učinkovito odvzete možnosti izvajanja roditeljske pravice. Poleg drugega roditelja lahko takšno odrinjenost povzročajo tudi državni organi, ki imajo težave z zahtevnostjo dejanske situacije.

6. Obravnava nasilja nad otroki v sodnih postopkih

Vedno večja pozornost se posveča nasilju, ki ga nad otrokom izvajajo starši ali drugi osebe. Nasilje je pogosto razlog za kasnejše sodne postopke, lahko je nasilje celo povezano s sočasnim tekom sodnega postopka, predvsem v postopkih, ki tečejo zaradi razpada življenjske skupnosti staršev. Opažamo, da **se fizično nasilje kot pravno relevantna okoliščina obravnava z mnogo večjo skrbnostjo kot psihično nasilje**, ki je enako škodljivo in verjetno celo pogostejše kot zgolj fizično nasilje. Vse vrste nasilje se pogosto pojavljajo kot očitke enega od staršev na račun drugega, pri čemer se sodišča in drugi organi na te očitke ne odzivajo vedno z največjo skrbnostjo, saj po naši oceni neredko prevlada (sicer prepogosto utemeljena) **ocena, da je zatrjevanje nasilja zgolj način boja ene od strank** in se ga zato manj podrobno ugotavlja in upošteva pri odločanju. Pri psihičnem nasilju opažamo, da je občasno celo prepoznano, zlasti v primeru odtujevanja otroka oz. manipulacije, vendar verjetno tudi zaradi pomanjkanja znanja ni jasno, **kako ga odklanjati** in predvsem **kako odklanjati njegove posledice** in se sodišča do njega ne opredeljujejo dosledno. V tem smislu je verjetno ena bolj zanimivih odločitev sodišča, da enemu od staršev prepove stike z otrokom, saj je ugotovilo, da bo v primeru stikov drugi od staršev nad otrokom izvajal psihično nasilje. Sodišča se po našem mnenju pogosto ne opredeljujejo do blažjih oblik nasilja (vzgojni pristopi z uporabo nasilnih metod). Po našem mnenju se je do nasilja, ne glede na

obliko in intenziteto potrebno vedno opredeliti, saj je edino na tak način možna ustrezna borba proti nasilju. Vsaka odločitev sodišča ima zagotovo tudi preventivno vlogo v družbi in zgolj z jasno opredelitvijo do vsake oblike nasilja je mogoče zagotoviti najbolj učinkovito odklanjanje tega pojava.

Hkrati se z jasnim opredeljevanjem vseh oblik nasilja najlažje **zagotovi, da nasilja starši ne bi uporabljali kot v praksi dejansko učinkovite oblike dosege ciljev** povzročitelja nasilja. Navedeno velja predvsem za psihično nasilje.

V tej zvezi opažamo, da tisti od staršev, ki prijavi nasilje nad otrokom in se to naknadno izkaže za neutemeljeno praviloma **ne nosi nikakršnih posledic** za svoje navedbe, ki v prvi vrsti lahko povzročijo izjemno škodo samemu otroku.

Pomanjkljivosti pri ugotavljanju dejanskega stanja v primerih očitane nasilja po našem mnenju povzročajo, da so mehanizmi državne zaščite, ki so formalno zadovoljivo urejeni, pogosto **neučinkoviti pri zaščiti otroka, ko se nad njim dejansko izvaja nasilje, hkrati pa po drugi strani enako neučinkoviti v zaščiti pravic otroka do obeh roditeljev v primerih, ko nasilja ni bilo**. Težavnost ugotavljanja okoliščin tovrstnih situacij nikakor ne sme pomeniti, da se ob omembi očitka nasilja za vsak primer predpostavlja, da je očitek resničen (razen v začetnih fazah posameznih postopkov, ko je takšna predpostavka nujna).

6.1. Odnos med kazenskimi in civilnimi postopki

Pri pojavljanju očitkov o nasilju nad otrokom, ki naj bi ga izvajal eden od staršev, če je v zvezi z njimi sprožen kazenski postopek opažamo, da civilna sodišča v postopkih odločanja o zaupanju otrok v varstvo in vzgojo in opredelitvi stikov praviloma prekinjajo postopke (brez posebnih sklepov) in **čakajo na odločitev kazenskega sodišča**. Navedeno je po našem mnenju nepotreben poseg v pravico do odločanja v razumnem roku, ki je v postopkih, kjer se odloča tudi o pravicah otrok še posebej pomembna in imajo njene kršitve lahko še posebej negativne posledice. Zaznavamo stališče, da je civilno sodišče v takšnih primerih vezano na odločitev kazenskega sodišča. Civilno sodišče seveda je vezano na odločitev kazenskega sodišča (če je bila predhodno že sprejeta) v primerih, ko je posameznik za kaznivo dejanje obsojen in sicer zgolj v delu ugotovitve obstoja kaznivega dejanja in kazenske odgovornosti. Dodatna težava se pojavlja v zvezi z dejstvom, da je kazenski postopek po vsebini bistveno drugačen od civilnega postopka. Varovalke, ki skladno z ustavno domnevo nedolžnosti varujejo domnevnega storilca kaznivega dejanja po našem mnenju niso namenjene zaščiti domnevnega storilca v razmerju do žrtve nasilja – mladoletnega otroka. Predvsem v primerih, ko je kazenski pregon zaustavljen zaradi pomanjkanja dokazov, zastaranja ali podobnega ni mogoče enostavno šteti, da se nasilje nad otrokom dejansko ni izvajalo.

Menimo, da bi bila smiselna in najbolj učinkovita rešitev, da bi se tovrstne zadeve, civilne in kazenske reševale pred **specializiranimi družinskimi sodišči**, kjer bi v enem postopku odločal isti sodnik, ki bi imel najboljši pregled nad relevantnimi okoliščinami, predvsem bi pa razpolagal z dodatnimi znanji, povezanimi z razpadom življenjske skupnosti staršev. Takšnim specializiranim sodiščem bi se zagotovo z ustrežno specializacijo prilagodili tudi posamezni odvetniki, saj ugotavljamo, da **pooblaščenci za delo v tovrstnih primerih niso ustrezno usposobljeni**.

7. Pravica do sojenja v razumnem roku

V zvezi s to pravico ugotavljamo daleč največ, po našem mnenju nedopustnih posegov. Hitrost (seveda ne na račun kvalitete in pravic strank) odločanja je poleg razumljivosti in spoštovanja sprejetih odločitev po našem mnenju najnujnejša zahteva pri zagotavljanju otrokovih koristi, saj je le na ta način moč preprečiti mnoge škodljive posledice, ki jih otroku lahko prinesejo dolgotrajni sodni postopki. Sodni postopki ne redko trajajo tudi po več let. V analizi, ki jo pripravljamo, so zajeti tudi postopki, ki so **do odločitve na prvi stopnji potrebovali več kot tri leta in pol. Do pravnomočnosti potrebujejo postopki tudi več kot šest let.** Na trajanje postopkov deloma vplivajo objektivne okoliščine, na katere sodišče težko ali ne more vplivati, pojavljajo se pa tudi okoliščine, ki bi jih bilo mogoče deloma odkloniti že z drugačno organizacijo sodnega dela, deloma pa tudi z drugačnim vsebinskim pristopom k delu. V postopkih **sodišče del časa nima na voljo sodnega spisa** in s tem v zvezi tudi ne more izvajati aktivnosti, usmerjenih v vsebinsko razrešitev spora. Spis sodišče zapusti v primerih, ko o določenem vprašanju (lahko tudi zgolj pritožba zoper začasno odredbo, ki sama po sebi ne pomeni okoliščine, ki bi morala ali smela zavirati tek sodnega postopka) odloča drugostopenjsko sodišče, spis se posreduje različnim izvedencem in podobno. Varuh meni, da gre za okoliščino, ki lahko pomembno vpliva na trajanje celotnega postopka, hkrati pa je to vprašanje mogoče rešiti na enostaven način, z ustreznim organizacijskim pristopom. Varuh je prepričan, da bi z različnimi izključno organizacijskimi ukrepi, ki v ničemer ne bi posegali v neodvisno delo sodnikov, lahko zagotovili opazno skrajšanje mnogih sodnih postopkov.

Opažamo tudi, da sodišča **štejejo za kontinuirano reševanje zadev, kadar v postopku izdajajočasne odredbe, pri čemer se lahko v daljšem obdobju tudi enega leta ali več v smeri vsebinske rešitve spora ne zgodi nič.**

Zgolj primeroma navajamo, da so med analiziranimi postopki tudi takšni, kjer izvedenec potrebuje devet mesecev za izdelavo svojega mnenja, ali je izvedenec zaslišan na glavni obravnavi po trinajstih mesecih po izdelavi mnenja.

V zvezi s to pravico opozarjamo še na okoliščino, ki je sicer ni mogoče opredeliti kot izjemno pomembno v smislu njenega vpliva na dolgotrajnost postopkov, vendar na to vseeno vpliva in za to po našem mnenju ni nobene potrebe. Sodišča imenovanje sodnega izvedenca praviloma **pogojujejo s predhodnim plačilom akontacije stroškov izvedeniškega dela.** Po našem mnenju se sodnega izvedenca v postopkih ne imenuje v interesu staršev, temveč predvsem v interesu mladoletnega otroka, ki sam plačila akontacije ne more zagotoviti. Seveda pa najprej otrok nosi negativne posledice morebitnega dejstva, da eden ali oba od staršev takšne akontacije iz kakršnih koli razlogov (tudi iz razlogov zavlačevanja) ne poravnata. V takih primerih smo sicer pogosto zasledili, da sodišče naknadno vseeno imenuje izvedenca. **Menimo, da je v največjo otrokovo korist, da se izvedence vedno imenuje takoj, ko se za to izkaže dejanska potreba in ni dopustno, da se s tem odlaša iz razlogov izključno materialne narave.**

8. Sodelovanje sodnih izvedencev

Pri delu sodnih izvedencev je tudi opaziti, da jim sodišča v postopkih iz sporov iz razmerij med starši in otroki pogosto **prepuščajo vlogo, ki izvedencem ne gre,** torej iskanje in predlaganje končne odločitve. Izvedenec mora zgolj ugotoviti okoliščine, ki jih je moč

ugotoviti s strokovnim znanjem, s katerim organ, ki odloča ne razpolaga in organu predstaviti različna strokovna pravila, ki so v konkretnem primeru relevantna. Kot najbolj tipičen primer lahko izpostavimo sodnemu izvedencu praktično vedno zastavljeno vprašanje, kateri od staršev je (po mnenju izvedenca) bolj primeren za vzgojo otroka. Po našem mnenju odgovor na to vprašanje lahko zavaja sodišče in ga vodi stran od potrebe po tehtanju in presoji vseh okoliščin. Izvedenec lahko ugotavlja posamezne značilnosti obeh staršev in otroka. Lahko opredeli vezi, ki obstajajo med otrokom in vsakim od staršev, lahko pojasni potek razvojnih obdobij pri otroku, lahko pojasni možne posledice različnih okoliščin in različnih odločitev, **ni pa ustrezno, da se opredeljuje, kateri od staršev je za vzgojo otroka primernejši**, saj pri takšni odločitvi ni potrebno upoštevati zgolj strokovnih pravil posamezne stroke, temveč gre v veliki meri tudi za vrednostno opredelitev in uporabo pravnih pravil, kjer je izvedenec laična oseba. Stališče, ki ga poda izvedenec v smeri, kateri od staršev je primernejši za varstvo in vzgojo otroka ni zgolj strokovno stališče s področja, kjer je izvedenec strokovnjak, temveč osebno stališče s katerim lahko izvedenec sodišče tudi zavede, če sodišče takšno mnenje sprejme kot zgolj stališče stroke s področja, ki je sodišču tuje.

Ocenjujemo, da je pri delu izvedenca pomembna pomanjkljivost, da **ne obstoji dejansko učinkovit nadzor nad strokovnostjo in siceršnjo pravilnostjo njihovega dela**. Sodišče na katerikoli stopnji ni strokovno usposobljeno za vsebinski nadzor nad izvedenskim mnenjem in je zato morebitne napake, na katere tudi izvedenci niso imuni, izjemno težko opaziti in upoštevati.

9. Pravica staršev, da skupno odločata o vprašanjih, bistvenih za otrokov razvoj

Sami starši in nosilci javnih pooblastil pogosto razmišljajo na način, da **zaupanje otroka v varstvo in vzgojo pomeni izključno izvajanje roditeljske pravice**, pri čemer ima drugi od staršev kvečjemu pravico do stika. Še pri slednji se pogosto vsiljuje občutek, da lahko tudi to pravico izvajata predvsem na način, ki ustreza roditelju, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo oziroma na način, ki je ustrezen po mnenju nosilcev javnih pooblastil. Pobudniki pogosto navajajo, da **se morajo v celoti uklanjati neformalnemu stališčem nosilcev javnih pooblastil, sicer se opazno poveča verjetnost, da bo roditelj tudi formalno izgubil posamezne pravice**. Po naši oceni je verjetnost, da se navedeno dogaja velika. Takšna »tihanje« prisila pomeni poseg v pravice roditelja in otroka.

Opažamo relativno majhno težo, ki jo ima v različnih postopkih določba 113. člena ZZZDR, ki zagotavlja, da imata ne glede na razpad življenjske skupnosti **oba starša enako pravico (so)odločati o vprašanjih, ki so bistvena za otrokov razvoj**. Od takšnih vprašanj najpogosteje zaznavamo težavo pri skupnem odločanju o kraju prebivanja otrok. Po naši oceni **državni organi vključno s sodišči ne reagirajo ustrezno na primere, ko se eden od staršev odloči in samovoljno preseli otroke v nov kraj bivanja**, kljub temu, da bi o tem morala oba starša predhodno doseči soglasje oziroma odločitev pristojnega sodišča. Ob tem je potrebno omeniti, da po našem mnenju praviloma ni v otrokovo korist, da pogosto spreminja kraj svojega bivanja, s tem morda tudi šolanja, stikov z ljudmi. V primeru, da eden od staršev otroka preseli samovoljno in ob tem zamenja šolo ali vrtec otroka (pogosto otrok temu roditelju niti (še) ni zaupan v varstvo in vzgojo), je po našem mnenju potrebna hitra in učinkovita reakcija državnih organov, vključno s sodiščem. Če takšne reakcije ni, lahko **zaradi dolgotrajnosti postopkov sodišče po letu ali več največkrat zgolj ugotovi, da ni v otrokovo največjo korist, da ponovno spremeni svoje življenjsko okolje**. Hkrati takšni protipravni posegi v pravice otrok omogočajo bistveno višjo stopnjo nevarnosti, da bo prišlo

do odtujitve otroka in drugega roditelja, ki skozi postopek ne bo ustrezno prepoznana. Po našem mnenju sistem delovanja, ki daje opazno prednost tistemu od staršev, ki je zmožen reagirati hitreje, bolj brezkompromisno in brez upoštevanja vseh pravic otroka in drugega roditelja ne more šteti, da deluje v otrokovo največjo korist. Izjema od navedenega je seveda situacija, ko je takšna sprememba kraja bivanja posledica nasilja, ki ga nad otrokom ali enim roditeljem izvaja drugi roditelj.

Po naši oceni je praviloma neučinkovito uveljavljanje pravice do soodločanja tudi pri drugih vprašanih, ki jih je moč označiti za bistvene za otrokov razvoj, saj v primeru nezmožnosti dosege soglasja obeh staršev lahko sodišče zgolj naknadno za nazaj potrdi že dolgo uveljavljeno dejansko stanje.

10. Izvajanje sodnih odločb

Varstvo, ki ga država zagotavlja predvsem otroku po razpadu življenjske skupnosti njegovih staršev seveda ne terjaja zgolj sprejema ustrezne odločitve v sodnem postopku, temveč predvsem **zagotavljanje, da bo takšna odločitev ustrezno spoštovana tudi kasneje**. Opažamo, da se že pri začasnih odredbah, izdanih znotraj postopka, relativno redko takšne odredbe tudi v celoti spoštuje. Navkljub domnevni sodni ureditvi razmerij, ki so to terjala, se izkaže, da razmerja niso urejena in jih lahko posamezne odločitve sodišč zgolj še dodatno zapletejo. Sodišča bi ob sprejemu posamezne odločitve morala upoštevati tudi dejanske možnosti za njeno izvršitev. V mnogih primerih opažamo, da sodišča zavzamejo stališča, da prisilna izvršitev začasne odredbe ni v otrokovo največjo korist in je zato ne dovoljujejo. Po našem mnenju je treba otrokove koristi pretehtati predvsem ob sprejemu odločitve, naknadno pa je potrebno predvsem zagotoviti, da jo oba starša spoštujeta. Dejstvo, da eden ali oba od staršev v odločitvah sodišča vidita zgolj papir, ki ga je mogoče kadarkoli kršiti brez posledic, po našem mnenju pomeni zmanjševanje avtoritete sodišča. Po našem mnenju **sta ustrezna avtoriteta in doslednost pri izvajanju že sprejetih odločitev nujno potrebni za učinkovito varovanje pravic otroka med in po sodnem postopku**.

Posebej je potrebno izpostaviti tudi stanje na področju izvršitve sodnih odločb v delu, ko se enega od staršev zaveže k plačevanju preživnine. Ena od okoliščin je, da je uspešnost celotnega izvršilnega postopka v veliki meri odvisna od aktivnosti upnika. Glede na to, da je upnik mladoletni otrok, ki ga sicer res zastopa eden roditeljev, je po našem mnenju breme za otroka preveliko in pogosto se izkaže, da mnogi različni koraki, ki lahko od preživninskega upnika terjajo še dodatna sredstva za izvedbo postopkov na koncu ne dosežejo želenih učinkov in preživnina ni izterjana. **Ocenjujemo, da veljavna ureditev izterjave preživnine omogoča relativno visoko možnost, da se preživninski dolžnik plačilu izmakne**. Seveda zgolj na škodo mladoletnega otroka.

Menimo, da bi bilo smiselno premisliti o drugačnih rešitvah izterjave preživnine. V Evropi so znane različne rešitve, ki mladoletnega otroka bolj ali manj učinkovito ščitijo pred plačilno nezmožnostjo in predvsem pred izmikanjem plačilu preživnine enega roditeljev.

11. Namesto zaključka

Po naši oceni se pogosto pojavlja stanje, da sodišče oceni, kateri od staršev je primernejši za zaupanje otroka v varstvo in vzgojo in na tej podlagi izda začasno odredbo. V nadaljnjih

postopkih, ki lahko trajajo več let se prepogosto zgolj ščiti tako vzpostavljeno stanje, kar je posebej problematično, ko drugi od staršev mimo svoje volje dejansko nima stikov z otrokom. **V primerih, ko otrok živi z enim od staršev, je praviloma razloge za neizvajanje stikov z drugim od staršev potrebno iskati v prvem staršu in glede na takšne ugotovitve tudi ustrezno reagirati.** Po naši zaznavi ima tisti od staršev, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo preveliko moč odločanja o vseh okoliščinah otrokovega življenja, četudi ne v največjo otrokovo korist. **Državni organi in nosilci javnih pooblastil takšno stanje prepogosto pomagajo ohranjati namesto, da bi ga odklanjali.**

NOVI DRUŽINSKI ZAKONODAJI NAPROTI

Ljubica Šalinger
Direktorat za družino,
Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve

I. UVOD

Glede na to, da je izhodišče današnjega posveta približevanje civilnega sodstva državljanom, ki naj bi predstavljalo predvsem storitev za državljane za razreševanje zasebnih konfliktov in varstvo pravic, je v tem kontekstu potrebno posebno pozornost posvetiti nalogi, da se civilno sodstvo približa otrokom, ki sodelujejo v postopkih pred sodišči. Sicer gre za precej težko nalogo, če upoštevamo dejstvo, da že za odrasle ljudi pomeni sodni postopek obremenitev, ki marsikoga spravi v stisko. Če temu dodamo še dejstvo, da gre za sodno obravnavo družinskih razmerij, ki spadajo v intimno sfero človeka, pa je približevanje civilnega sodstva državljanom cilj, ki zahteva široko obravnavo z vseh vidikov, ne zgolj s pravnega oziroma zakonodajnega vidika.

Gledano iz položaja otroka (in njegovih staršev), pomeni tak sodni postopek dogodek, ki bo bistveno vplival na otrokov osebnostni razvoj in na odnose znotraj določene družine. Življenje otroka po končanem postopku ne bo več tako, kot je bilo. Pri razveznih postopkih, ki so najbolj pogosti, sodišče odloča o tem, komu bo otrok zaupan v vzgojo in varstvo, kar načeloma pomeni, da bo otrok po pravnomočno končanem postopku živel samo z enim od staršev, drugega bo pa občasno videval. To je za otroka pri razpadu družine velika sprememba na vseh področjih njegovega življenja in lahko celo pomeni, da se bo spremenilo njegovo življenjsko okolje, dom, šola, vrtec. Spremenili se bodo tudi stiki z ljudmi, na katere je navezan in sovrstniki ter prijatelji. Posledično pa tudi odnosi, ki jih je vzpostavil v svojem dosedanjem življenjskem okolju.

Zaradi pomembnosti in vpliva, ki ga ima sodna odločba, s katero sodišče odloči o družinskih razmerjih, na razvoj otroka, je izrednega pomena, da v postopkih, ki jih sodišča in drugi organi vodijo, vidimo celotno situacijo skozi oči otroka oziroma iz njegovega položaja, v katerem se vedno znajde zaradi nerazrešenih odnosov staršev. Starši pa v takih okoliščinah včasih ne morejo uvideti, v kakšni stiski je otrok in primerno zavarovati njegove koristi. Zato naša zakonodaja zavezuje vse državne organe, da po uradni dolžnosti skrbijo za otrokovo korist.

II. ZAKONSKA UREDITEV PO VELJAVNIH PREDPISIH

1. Načelo varovanja otrokove koristi

Tako zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih kot Konvencija o otrokovih pravicah vsebujeta osnovno načelo koristi otroka, ki pravi:

Starši, druge osebe, državni organi ter nosilci javnih pooblastil morajo v vseh dejavnostih in postopkih skrbeti za otrokovo korist. To pomeni, da je to načelo glavno vodilo za vse dejavnosti in vse postopke, ki bi lahko vplivale tako ali drugače na otrokovo korist. Gre za široko pojmovanje, ki obsega ne samo uradne (upravne, sodne in druge) postopke, temveč

tudi aktivnosti in dogajanja zunaj teh postopkov. Načelo otrokove koristi se široko razlaga tudi glede na to, ali to načelo določena zakonska norma posebej navaja. Prof. Zupančič namreč v svoji knjigi Družinsko pravo navaja, da to načelo izhaja iz osnovne usmeritve našega družinskega prava, da je treba upoštevati otrokove koristi v vseh razmerjih in situacijah, v katerih je otrok udeležen ali prizadet, ne glede, na to, ali je to v predpisu, ki razmerje ali položaj ureja, to eksplicitno poudarjeno.

Široka uporaba načela koristi otroka se kaže tudi v tem, da ne zavezuje samo starša, ampak terja spoštovanje otrokovih pravic od vseh subjektov, ki so v kakršnikoli zvezi z otrokom.

Otrokova korist je objektivno priznana vrednota. Šteje se, da starši delajo v otrokovo korist, če zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava in ki kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka ob upoštevanju njegovih želja in njegove osebnosti.

Pomembno je pri tem poudariti, da se korist otroka ugotavlja za vsakega otroka posamično v različnih življenjskih okoliščinah in starostnih obdobjih. Pri tem je treba upoštevati življenjsko okolje, v katerem otrok odrašča, kot tudi vrsto dejavnikov, ki vplivajo na njegov razvoj. Tako je npr. pri ugotavljanju koristi določenega otroka potrebno upoštevati njegovo socialno, ekonomsko, socialno in kulturno okolje.

V otrokovo korist šteje predvsem prepoznavanje in zadovoljevanje otrokovih potreb, s tem pa je povezano določeno odpovedovanje staršev ter uskladitev, prilagoditev njihovega obnašanja potrebam otroka. Za korist otroka tudi ne moremo šteti zgolj njegove želje in pričakovanja. Korist otroka je torej vrednostni pojem, ki ga je treba konkretizirati z upoštevanjem vseh okoliščin posameznega primera.

Dolžnost države je, da zagotovi takšno varstvo in skrb, kakršna je potrebna za otrokovo blaginjo, upoštevajoč pravice in dolžnosti staršev. V ta namen mora sprejeti ustrezne zakonodajne in upravne ukrepe. Poskrbeti mora, da bodo službe, zavodi ter ustanove izvajale sprejete predpise, še posebej na področju varnosti, zdravja ter števila in usposobljenosti osebja ter zagotovile potreben nadzor.

2. Dodelitev in stiki otroka v razveznem postopku

Za razvezne postopke so pristojna okrožna sodišča. Zakonska zveza se lahko razveže na podlagi sporazuma zakoncev ali na tožbo.

V postopku sporazumne razveze staršev sodišče razveže zakonsko zvezo potem, ko sta se starše sporazumela o bistvenih vprašanjih glede otroka, in sicer o tem, pri komu bo otrok v varstvu in vzgoji, o stikih s staršem, s katerim otrok ne bo živel ter o njegovem preživljanju. Preden sodišče razveže zakonsko zvezo, mora ugotoviti, ali je sporazum med staršema glede vprašanj, ki se tičejo otroka, v njegovo korist in mora glede tega pridobiti mnenje centra za socialno delo.

V postopku razveze na tožbo mora sodišče odločiti predvsem o tem, kateremu od staršev bo otrok zaupan dodeljen v vzgojo in varstvo. Prav tako mora odločiti o stikih otroka s tistim staršem, s katerim otrok ne živi ter o preživnini. Preden sodišče odloči o navedenih vprašanjih, mora ugotoviti, kako bodo otrokove koristi najboljše zagotovljene oziroma kako bo

za otroka najboljše poskrbljeno. O tem mora pridobiti mnenje centra za socialno delo. Center za socialno delo s staršema v postopku pred razvezo opravi svetovalni razgovor, v katerem si predvsem prizadeva, da zakonca uredita razmerja do skupnih otrok. O tem sestavi poročilo, ki ga posreduje sodišču.

3. Odločanje o zaupanju otroka v vzgojo in varstvo

Če starša ne živita ali ne bosta več živela skupaj, se morata sporazumeti o vzgoji in varstvu otroka v skladu z otrokovimi koristmi. To velja tudi za starše, ki niso nikoli živeli skupaj, katerih zunajzakonska skupnost je razpadla in starše, katerih življenjska skupnost je prenehala, vendar niso zahtevali razveze zakonske zveze.

Gre za odločitev o tem, pri katerem staršu bodo otroci živeli. Sporazumeta se lahko, da oba obdržita vzgojo in varstvo otroka, da so vsi otroci pri enem od njiju, ali pa da so eni otroci pri enem, drugi pri drugem od njiju. Če se ne moreta sporazumeti, jima pri tem pomaga center za socialno delo.

Če pa se sporazumeta, lahko predlagata, da sodišče v nepravdnem postopku izda sklep o tem v nepravdnem postopku, vendar mora sodišče pred izdajo sklepa, preveriti, ali je sklep v skladu s koristmi otroka. Takega sklepa ne more izdati center, prav tako dogovor, ki ga skleneta starša pred centrom in ga kasneje ne predlagata sodišču, nima pravnega učinka. Center za socialno delo jima lahko samo pomaga, da se sporazumeta o vzgoji in varstvu.

3.1. Nadaljevanje postopka o zaupanju otroka v vzgojo in varstvo pred sodiščem

Če se starša ne moreta sporazumeti, odloči na zahtevo enega ali obeh sodišče, da so vsi otroci pri enem ali do so eni pri enem drugi pri drugem. Glede skupne vzgoje in varstva pa ne moremo govoriti o tem, da sodišče o tem odloča, ker se morata starša o tem dogovoriti soglasno, sodišče pa z odločbo njuno odločitev potrdi, če je ta v korist otroka. Sodišče ne more drugemu staršu, ki ne želi deliti vzgoje in varstva z drugim staršem, o tem odločiti na zahtevo samo enega, ker taka odločitev ne bi bila v skladu s koristmi otroka, saj se predvideva, da se starša tudi kasneje o posameznih dejanjih pri izvajanju takega načina ne bi mogla dogovoriti. Dejansko bi morala oba vložiti predlog, da sodišče v nepravdnem postopku izda o tem sklep, če je to v korist otroka.

3.2. Zaupanje otroka v vzgojo in varstvo drugi osebi

Otroka lahko sodišče po uradni dolžnosti zaupa v vzgojo in varstvo tudi drugi osebi. To pomeni, da v primerih, ko sodišče ugotovi, da za otroka ne bo primerno poskrbljeno pri nobenem od staršev, lahko otroka zaupa drugi osebi (npr. sorodnikom ali komu drugemu, ki z otrokom ni v sorodu, je pa v korist otroka, da je otrok pri njem) ali pa otroka namesti v rejniško družino oziroma v zavod, če take osebe ni. Takšna odločitev bi bila tudi primerna kot začasna rešitev, takrat, ko se izkaže, da se starša ne moreta sporazumeti in obstaja možnost, da bo tisti od staršev, s katerim otrok trenutno živi, v teku postopka otroka odtujil drugemu staršu.

Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, ki ga ta v teh primerih lahko izrazi sam (pred sodnikom po 410. členu ZPP). Svoje mnenje pa otrok lahko izrazi tudi po osebi, ki ji zaupa in si jo je sam izbral.

4. Odločanje o stikih

Otrok ima pravico do stikov z obema staršema, oba starša imata pravico do stikov z otrokom. S stiki se zagotavljajo predvsem otrokove koristi. Tisti od staršev pri katerem otrok živi, mora opustiti vse, kar otežuje ali onemogoča otrokove stike. Prizadevati si mora za ustrezen odnos otroka do stikov z drugim od staršev oziroma s staršema. Tisti od staršev, ki izvršuje stike, mora opustiti vse, kar otežuje varstvo in vzgojo otroka. Upoštevanje otrokovo korist zavezuje zakon oba starša k obojestranskemu lojalnemu obnašanju pri uresničevanju pravice do stikov. Otroku je v korist, da ima dobre in tesne vezi z obema staršema. Pri omogočanju stikov gre zlasti za opustitev ravnanj, ki negativno vplivajo na stike ali na varstvo in vzgojo otroka.

O stikih se starša lahko sporazumeta. Obseg in način izvrševanja stikov morata biti v otrokovo korist. Pri sporazumevanju jima pomaga center za socialno delo. Na predlog enega ali drugega ali obeh staršev lahko sodišče sporazum staršev o stikih zapiše kot sodno poravnavo v skladu z določbami pravnega postopka. Sodišče ne dovoli poravnave, če ugotovi, da ni v skladu s koristjo otroka.

Če se starša tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumeta, odloči o stikih sodišče na zahtevo enega ali drugega od staršev ali obeh. Pri odločanju vodi sodišče samo korist otroka. Sodišče odloča v nepravdnem postopku, razen, kadar odloča o stikih skupaj s spori o varstvu in vzgoji otrok. Zahtevi za ureditev stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da sta se starša ob njegovi pomoči poskušala sporazumeti. V tem primeru je potrebno, da se starša, ki se ne moreta sama sporazumeti o stikih, obrneta še pred sodnim postopkom na center za socialno delo, ki jima pomaga pri sklenitvi sporazuma. S tako rešitvijo se določa procesna predpostavka, brez katere ni mogoče začeti pravnega postopka pred sodiščem. Centri za socialno imajo v tem postopku svetovalno vlogo in so strokovna opora staršem pri sporazumevanju ter kasneje sodišču pri odločanju, v kolikor med staršema ne pride do dogovora.

4.1. Omejitev stikov

Sodišče v konkretnem primeru lahko tudi odloči, da stiki niso v otrokovo korist ter da se pravica do stikov v določenem primeru odvzame ali omeji, če je to potrebno zaradi varovanja otrokove koristi. Stiki niso v otrokovo korist, če pomenijo za otroka psihično obremenitev ali če se sicer z njimi ogroža njegov telesni ali duševni razvoj. V nekaterih primerih pa se morajo stiki zaradi različnih razlogov izvajati pod nadzorom tretje osebe. Sodišče lahko tudi odloči, da se ne izvajajo z osebnim srečanjem in druženjem, ampak na drug način.

4.2. Onemogočanje stikov

Če tisti od staršev, pri katerem otrok živi, onemogoča stike in stikov ni mogoče izvrševati niti ob strokovni pomoči centra za socialno delo, lahko sodišče odloči, da se mu odvzame varstvo in vzgoja in otroka zaupa drugemu od staršev, če meni, da bo ta omogočal stike in če je le tako mogoče varovati otrokovo korist. Onemogočanje stikov pa ne more biti edini razlog, da se otroka zaupa v varstvo in vzgojo drugemu staršu. Osnovni razlog za to, da se otroka zaupa v vzgojo in varstvo drugemu od staršev je, da je drugi od staršev bolj primeren za vzgojo in varstvo oziroma za zadovoljevanje potreb in otrokov razvoj. Pri taki odločitvi pa mora sodišče slediti otrokovi koristi.

4.3. Otrokovi stiki z drugimi osebami

Otrok ima pravico do stikov z drugimi osebami, s katerimi je družinsko povezan in nanje osebno navezan, razen, če je to v nasprotju z otrokovo koristjo. Šteje se, da so take osebe predvsem otrokovi stari starši, bratje in sestre, nekdanji rejniki, prejšnji ali sedanji zakonec oziroma zunajzakonski partner enega ali drugega od njegovih staršev.

O stikih se sporazumejo otrokovi starši, otrok, če je sposoben razumeti pomen sporazuma, in osebe iz prejšnjega odstavka. Pri sporazumevanju jim pomaga center za socialno delo. Obseg in način izvrševanja stikov morata biti v otrokovo korist. Na predlog staršev otroka in oseb iz prejšnjega odstavka lahko sodišče sporazum staršev o stikih zapiše kot sodno poravnavo, v skladu z določbami pravnega postopka. Sodišče ne dovoli poravnave, če ugotovi, da ni v skladu s koristjo otroka. Če se tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumejo, odloči o stikih sodišče v nepravdnem postopku.

Predlog za odločitev o obsegu in načinu izvrševanja stikov lahko vloži otrok, ki je dopolnil petnajst let in je sposoben razumeti pomen in pravne posledice svojih dejanj, osebe iz prvega odstavka tega člena in center za socialno delo. Predlogu za ureditev stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da so se osebe iz prvega odstavka tega člena ob njegovi pomoči poskušale sporazumeti o stikih.

Preden sodišče odloči o predlogu, mora glede otrokove koristi pridobiti mnenje pristojnega centra za socialno delo. Če predlagatelj ni otrok, upošteva sodišče tudi njegovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po drugi osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.

5. Ukrepi za zaščito otrokovih koristi

O ukrepih, ki jih zahtevata vzgoja in varstvo otroka ter varovanje njegovih premoženjskih ter drugih pravic in koristi odloča pristojni center za socialno delo.

5.1. Odvzem otroka

Postopek odvzema otroka se po veljavni zakonodaji vodi pri pristojnem centru za socialno delo, ki lahko odvzame otroka staršem in ga zaupa v varstvo in vzgojo drugi osebi ali zavodu, če starši zanemarjajo otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz katerih drugih razlogov v otrokovo korist. Vendar z odvzemom otroka, razen varstva in vzgoje, ne prenehajo druge dolžnosti staršev kot je npr. preživljanje otroka, zastopanje otroka, upravljanje z otrokovim premoženjem in drugo. Center pa je dolžan spremljati delo za izvajanje ukrepa.

Odvzemu otroka sledi namestitev otroka v rejniško družino ali v zavod ali zaupanje v varstvo drugi osebi.

5.2. Namestitev otroka v zavod

Za postopek je pristojen center za socialno delo. Center za socialno delo lahko v okviru ukrepov odloči tudi, da se otroka zaradi vedenjskih težav, ki ogrožajo njegov zdrav osebni razvoj, namesti v zavod. Ko prenehajo razlogi za namestitev v zavodu, center ustavi izvrševanje tega ukrepa. Ta ukrep lahko traja največ 3 leta. Izjemoma pa se lahko na podlagi

mnenja zavoda namestitvev lahko podaljša, vendar tudi za podaljšanje velja triletna omejitev. Absolutna omejitev namestitve pa je do 18 leta. Po tem času oseba lahko ostane v zavodu, le v primeru, da v to privoli.

5.3. Zavarovanje otrokovega premoženja

Otrokovo premoženje upravljajo do otrokove polnoletnosti starši. Dohodke iz otrokovega premoženja lahko uporabljajo predvsem za njegovo preživljanje, vzgojo in izobraževanje, pa tudi za nujne potrebe družinske skupnosti. Starši smejo s privolitvijo centra za socialno delo odsvojiti ali obremeniti stvari iz njegovega premoženja samo zaradi njegovega preživljanja, vzgoje in izobrazbe, ali če to zahteva katera druga njegova korist. Mladoletnik, ki je dopolnil 18 let, lahko sam razpolaga s svojo plačo. Pri tem je dolžan prispevati za svoje preživljanje in izobraževanje.

Postopek zavarovanja otrokovega premoženja teče pred pristojnim centrom za socialno delo, ki sme od staršev zahtevati, da dajo račun o upravljanju otrokovega premoženja. Od sodišča lahko zahteva, da za varstvo otrokovih premoženjskih koristi dovoli zavarovanje na premoženju staršev. Za zavarovanje otrokovih premoženjskih koristi lahko sodišče odloči, da imajo starši glede upravljanja otrokovega premoženja položaj skrbnika.

III. PREDLAGANE SPREMEMBE DRUŽINSKE ZAKONODAJE

Uvodoma je treba takoj opozoriti, da ne gre za dokončen predlog sprememb in dopolnitev veljavnih predpisov, temveč samo za predloge, ki bodo še stvar širše strokovne razprave in usklajevanja. Pomembno pa je poudariti, da se družinska zakonodaja spreminja in se bo v bodoče spreminjala v smeri varovanja otrokovih pravic in varovanja njegovih koristi. Ta usmeritev družinske zakonodaje izhaja iz ustavno priznanega položaja otroka in družine. Bistvena sprememba, ki se predlaga z novo družinsko zakonodajo zaradi učinkovitejšega varovanja otrokovih pravic je prenos pristojnosti o odločanju v zadevah, ki so bistvenega pomena za otrokov razvoj iz centrov za socialno delo na sodišča.

1. Ukrepi za varstvo koristi otrok

Primarna dolžnosti staršev je, da varujejo koristi svojega otroka – država ukrepa šele, ko starši v tem odpovedo.

S predlogom Družinskega zakonika je predviden prenos odločanja o nekaterih ukrepih za varstvo koristi otroka iz centrov za socialno delo na sodišča.

Predlog Družinskega zakonika določa naslednje vrste glavnih ukrepov, s katerimi se posega v starševsko skrb:

1. nujni ukrepi – v pristojnosti centra za socialno delo
2. začasne odredbe – v pristojnosti sodišča
3. ukrepi trajnejšega značaja – v pristojnosti sodišča

Ukrepi so v predlogu Družinskega zakonika razvrščeni v podpoglavja glede na *stvarno pristojnost organa*.

- *Centri za socialno delo imajo*

a) splošno pooblastilo izvajati potrebne ukrepe, ki jih zahtevata vzgoja in varstvo otroka ali varstvo njegovih pravic in koristi. V ta namen sme center za socialno delo svetovati staršem, jih same ali skupaj z otrokom napotiti na ustrezne obravnave, predlagati ukrepe za varstvo koristi otroka, ki so v pristojnosti sodišča in izvajati druge naloge, ki jih zahtevata varstvo otrokovih pravic in koristi. Poleg tega sme center za socialno delo po uradni dolžnosti pisno opozoriti starše, na napake in pomanjkljivosti njihove vzgoje in varstva otroka.

1.1. Nujni ukrepi

b) nujni ukrepi - to je nujni odvzema otroka, če je z verjetnostjo izkazano, da je otrok tako hudo ogrožen, da je mogoče njegove koristi zavarovati le s takojšnjim odvzemom otroka; skrajšani ugotovitveni postopek, traja največ 5 dni, po 48 urah mora center za socialno delo predlagati izdajo začasne odredbe, v 3 dneh mora sodišče odločiti,

c) nadzor izvrševanja starševske skrbi: center za socialno delo lahko nadzira izvrševanje starševske skrbi, če se ugotovi, da je otrok ogrožen in oceni, da bo korist otroka, upoštevajoč okoliščine primera zadosti zavarovana s tem ukrepom. Center za socialno delo lahko tudi zahteva poročilo o upravljanju otrokovega premoženja.

- *Sodišča*

- nepravdni postopek, sodišče začne postopek na predlog otroka, starejšega od 15 let, enega od staršev, če mu ni odvzeta starševska skrb, centra za socialno delo ali po uradni dolžnosti, kadar na kakršenkoli način izve, da je otrok ogrožen.

- center za socialno delo spremlja izvajanje ukrepa in lahko predlaga prenehanje ukrepa, spremembo ukrepa ali podaljšanje.

1.2. Začasne odredbe

a) začasne odredbe (v predlogu so samo primeroma naštet: odredba o odvzemu otroka staršem in o namestitvi otroka v rejništvo ali v zavod; odredba o prepovedi ali omejitvi otrokovih stikov; odredba o načinu izvrševanja otrokovih stikov; odredba o vzgoji in varstvu otroka; odredba o preživljanju otroka; odredba o prepovedi prehoda državne meje z otrokom; odredba o izselitvi nasilnega člana iz skupnega stanovanja; odredba o prepovedi približevanja otroku osebam, ki ogrožajo otroka; odredba o zavarovanju na premoženju staršev ali otroka; odredba o zdravniškem pregledu ali zdravljenju),

1.3. Ukrepi trajnejšega značaja

b) ukrepi trajnejšega značaja (zavarovanje otrokove premoženjske koristi, omejitev starševske skrbi, odločitev o izvrševanju starševske skrbi, ko med starši ni spora, odločitev o zdravniškem pregledu ali zdravljenju, omejitev ali odvzem pravice do stikov in prepoved približevanja za starše, prepoved približevanj za tretje osebe, odvzem otroka staršem, namestitvev v zavod, odvzem starševske skrbi). Pri odločitvi o odvzemu otroka staršem, o namestitvi v zavod ali o odvzemu starševske skrbi mora sodišče odločiti tudi o preživninski obveznosti do otroka.

- preden sodišče odloči o ukrepu, pridobi mnenje centra za socialno delo za nekatere ukrepe tudi načrt pomoči družini)

Poleg tega je v predlogu Družinskega zakonika predvidena tudi dolžnost medsebojnega sodelovanja pristojnih organov in institucij ter oblikovanje posebne skupine za obravnavanje primerov huje ogroženih otrok. Dolžnost te skupine bo preučitev okoliščin primera, odločitev o tem, kakšne ukrepe za varstvo koristi otroka je treba izvesti oziroma predlagati sodišču in izdelati načrt pomoči družini in otroku.

2. Rejništvo

- Predlagana ureditev je podobna kot v veljavnem zakonu.
- Rejništvo kot institut ne predstavlja posebnega prenosa stvarne pristojnosti s centrov za socialno delo na sodišča, saj je odločanje o namestitvi v rejništvo del odločanja o ukrepu odvzema otroka staršem. S prenosom pristojnosti odločanja o ukrepih za varstvo koristi otrok trajnejšega značaja se namreč prenese tudi odločanje o namestitvi v eno od oblik institucionalnega varstva, saj v postopku ni mogoče zgolj odločiti o ukrepu odvzema otroka, ne da bi bilo obenem odločeno tudi o namestitvi.

3. Posvojitve

- Ne predvideva se prenos stvarne pristojnosti iz centra za socialno delo na sodišča. Na MDDSZ je že vzpostavljen posebni informacijski sistem, katerega namen je centralno zbiranje kandidatov za posvojitev in otrok, s čimer se zagotovi možnost, da se otroku na ravni celotne države najde najprimernejšega starša.
- S predlogom Družinskega zakonika se ureja »predpostopek za posvojitev«, ki bo predmet urejanja tudi s podzakonskim predpisom. Namen tega »predpostopka« je ugotovitev primernosti kandidata za posvojitev, ki ga center za socialno delo vpiše v evidenco oseb, ki želijo posvojiti otroka. V primeru, ko center za socialno delo izve za otroka, ki bi bil primeren za posvojitev, izmed vseh kandidatov za posvojitev izbere najprimernejšega kandidata in po uradni dolžnosti uvede postopek za posvojitev. Ta se lahko začne tudi na predlog bodočega posvojitelja, to je v primerih enostranske posvojitve (posvojitev otroka posvojiteljevega zakonca) ali v primeru posvojitve s strani sorodnika ali osebe, ki jo otrok pozna in je za otroka koristno, da ga posvoji ta oseba.
- Glede na pravne posledice posvojitve, bi moralo biti odločanje o posvojitvah tudi v pristojnosti sodišč. Vendar pa postopki na centrih za socialno delo potekajo brez zapletov, delo s kandidati za posvojitev je strokovno že zelo utečeno, posvojitev je letno zelo malo, v primeru prenosa na sodišče, pa bi bilo verjetno potrebno razmisliti o novem posebnem nepravdnem postopku. Poleg tega bi sodišče v postopku lahko največkrat ugotovilo le tisto, kar bi sicer s svetovalnim delom ugotovil že center za socialno delo.

4. Skrbništvo

Po predlogu se pravna ureditev skrbništva naj ne bi spreminjala:

- Funkcija je častna, lahko se določi nagrada, glede na zahtevnost in odgovornost dela.
- Pri odobritvi pravnih poslov je določeno, da se šteje, da gre za premoženje večje vrednosti, v koliko presega dvokratnik rednega mesečnega dohodka varovanca.

- Skrbništvo za otroke in odrasle, skrbništvo za posebne primere je isto.
- Postopek:
 - določeno je, da center za socialno delo po uradni dolžnosti začne postopek, če izve, da je treba nekoga postaviti pod skrbništvo,
 - center za socialno delo z odločbo odloči o postavitvi skrbnika in določi obseg njegovih pooblastil,
 - otrok, starejši od 15 let ima možnost, da kot stranka v postopku sam opravlja procesna dejanja, center za socialno delo pa mora otroku postaviti začasnega zastopnika, če je otrok mlajši od 15 let oz. če center za socialno delo presodi, da ni sposoben razumeti pomena in pravnih posledic svojih dejanj, otroku starejšemu od 15 let, dokler ne izjavi, da sam prevzema vlogo stranke v postopku in v drugih primerih, če center za socialno delo ugotovi, da je to potrebno zaradi varstva otrokovih koristi (ta ureditev je v skladu z določbami ZPP);
 - center za socialno delo mora otroka (glede na njegovo starost in zrelost) tudi seznaniti s postopkom, to je o uvedbi postopka, o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje, lahko opravi tudi razgovor, ob pristojnosti osebe, ki si jo otrok sam izbere.

VLOGA CENTROV ZA SOCIALNO DELO V POSTOPKIH Z OTROKI PRED SODIŠČEM

Alenka Savnik, Aleksandra Ogrin, Sonja Žugič, Francka Premzel
Center za socialno delo, Regijske koordinatorice za obravnavo nasilja

Osnovna naloga centra za socialno delo (v nadaljevanju Centra) je zaščititi pravice in koristi otroka. Kadar se otroci ali mladostniki znajdejo v postopkih pred sodišči, ne glede na to v kateri vlogi, je naloga Centra zaščititi njihove pravice oz. koristi v sodelovanju s starši, kadar je to možno.

Center ima nalogo in vlogo zaščititi in pomagati otroku skupaj s starši v primerih, ko le ti sami niso neposredno udeleženi v teh postopkih.

V primerih, ko je mladostnik v vlogi povzročitelja kaznivega dejanja ali prekrška, je naloga Centra zaščititi njegove pravice in koristi in v ta namen uvesti in izpeljati potrebne postopke.

Pri tem mora Center upoštevati obstoječe zakonske podlage in strokovne delovne pristope. Večino teh delovnih nalog prične opravljati Center po prejemu zahtevka s strani sodišča, ki v svojem zahtevku navede, kaj pričakuje od Centra, da bo lahko odločilo o zadevi iz svoje pristojnosti. Za pripravo poročila za sodišče Center izvede različne strokovne delovne naloge, ki pomagajo pri razjasnitvi situacije in iskanju za otroka oz. mladostnika največje koristi. V postopkih, ki tečejo zoper mladostnika, Center sodeluje s starši mladostnika in z njim samim ter skuša poiskati najboljše rešitve za zaključek postopka. Pogosto nakazuje kaznivo dejanje ali prekršek stisko mladostnika, njegovo nemoč pri spopadanju z odraščanjem in težavami, ki jim ni kos. Včasih je takšno vedenje mladostnika ali otroka, ki vključuje kazniva dejanja ali prekrške, posledica dogajanj v družini, ki niso spodbudna ali pa ga celo ogrožajo. Tako je zahteva po vključitvi v obravnavo mladostnika oz. otroka in njegove družine za Center v prvi vrsti tudi priložnost za vstop v družino in nudenje pomoči. Če je v sodnem postopku mladostniku izrečen vzgojni ukrep, je Centru naloženo spremljanje in pogosto tudi izvajanje vzgojnega ukrepa. O poteku izvajanja vzgojnega ukrepa in sodelovanju mladostnika Center poroča sodišču.

Vse strokovne službe so v svojih postopkih, v katerih so posredno ali neposredno udeleženi otroci, dolžne slediti in zagotavljati koristi otroka, pri čemer imajo pravice in koristi otroka prednost pred koristmi ostalih udeležencev v postopkih. Center pa ima poleg tega neposredne in izrecne, zakonsko določene dolžnosti (z ustavo, zakoni, konvencijami), da z ustreznimi strokovnimi metodami in uporabo pravnih pooblastil zavaruje in zaščiti koristi in pravice otroka. Potreba po takšnem ukrepanju nastopi v različnih primerih; zlasti ko obstaja sum, da starši grobo zanemarjajo svoje starševske dolžnosti ali zlorablajo svoj položaj v odnosu do otroka in v primerih, ko bi lahko prišlo do nasprotja interesov med otroki in starši.

V primerih, kjer je otrok v vlogi žrtve in postopek pred sodiščem teče zoper enega ali oba starša, je stiska otroka velika in v teh postopkih potrebujemo na Centrih več sodelovanja s tožilstvi in sodišči in sicer zato, da je otrok v postopku čim manj obremenjen in izpostavljen. V primerih, ko sta starša udeležena v postopku in otrok ne more računati na njuno zaščito, je naloga Centra, da otroku postavi skrbnika, ki mu bo v tem postopku pomagal in zastopal njegove pravice in koristi. Skrbnik je lahko otrokov zagovornik, ki otroka spremlja v tem postopku in tudi sodeluje s Centrom. Glede na različne možnosti in status skrbnika mora

Center poiskati ustrezen način in ustrezno pravno podlago, da otrok oz. mladostnik v postopku pred sodiščem dobi zanj ustrezno pomoč. Tako lahko sodelujeta v postopku dva zagovornika in sicer pravni zagovornik, ki v sodnem postopku skrbi za zaščito otrokovih pravnih pravic in koristi ter otrokov zagovornik, ki je otroku oz. mladostniku v sodnem postopku za psihično oporo in zaščito ter poskrbi za to, da je otrokov glas upoštevan. Zelo dobrodošla je v teh postopkih pomoč iz pilotskega projekta Zagovornik-glas otroka, ki je žal še zelo neenakomerno zastopan. Vloga zagovornika je izredno pomembna in se mora otrok ob njem počutiti varno in verjeti, da mu bo zagovornik pomagal. Da se zaupanje pri zlorabljenem otroku razvije, je potrebno veliko časa in neformalnih kontaktov ter hkratne strokovne pomoči.

Velik problem, ki ga čutimo na Centrih, predstavlja dolgotrajnost sodnih postopkov. Nesporno je za otroka zelo boleče in se njegovo uspešno okrevanje in opolnomočenje ne more zaključiti, če sodni postopki niso zaključeni. V marsikaterem postopku spolne ali druge zlorabe nad otrokom, otrok ostane sam, Center otroka zaščiti in premesti v drugo družino, ker drugi nezlorablajoči starš ne zmore otrokove zaščite. To seveda predstavlja za otroka hudo stisko, ki je do konca sodnega postopka še intenzivnejša.

Odgovornost za razpad družine si nemalokrat tak otrok naloži na svoja ramena. Okrevanje mu je preprečeno, dokler kazenski postopek ni zaključen. Zaključek mu lahko odgovornost za to, kar se mu je zgodilo, odvzame ali pa vsaj zelo olajša.

V primerih, kjer postopki trajajo več let, je za otroke zelo težko nenehno čakati na nova zaslišanja in večkrat ponavljati to, kar se jim je dogodilo. Če otroku uspe nekatere dogodke predelati, jih zaključiti, pustiti za sabo, mu ob ponovnih pričevanjih ne uspe več dogodkov obnavljati, kar je sicer za njegovo okrevanje ugodno, za sam zaključek kazenskega postopka, ki je zanj prav tako zelo pomemben, pa neugodno in velikokrat ni več pripravljen ali pa ne zmore govoriti o doživetih stvareh.

Postopek, ki ga vodi sodišče, je stresen za vsakogar, za otroka pa še posebej, zato je nujno potrebno situacijo čim bolj olajšati, da bo stres čim manjši. Obstoječa zakonodaja in projekt Zagovornik – glas otroka, dajejo možnosti za omilitev stresnosti. Še pomembnejše pri omilitvi otrokove stiske se nam zdijo varne sobe, opremljene z vsemi potrebnimi tehničnimi pripomočki in možnostjo posneti otrokovo pričanje ter v kazenskem postopku uporabiti posneto gradivo kot dokaz, otroku pa dovoliti, da s pričanji o tem dogodku zaključi in lahko skozi strokovno pomoč travmatičen dogodek čim bolje predela. Možnost uporabe varnih sob v te namene se nam v stroki socialnega dela zdi nujno potrebno v vseh postopkih, kjer se znajdejo otroci kot neposredne ali posredne žrtve in postopki tečejo na sodišču. Na ta način bi jih obvarovali in jim olajšali veliko stisk, ki so prisotne zaradi večkratnega pričanja in pričanja v sami zgradbi sodišča.

Kaj lahko storimo, da otroku že tako neprijetno situacijo omilimo oziroma da zavarujemo pravice in koristi otroka?

V Slovenji imamo pet sob za pogovore (Krško, Radovljica, Maribor, Celje, Trbovlje), ki predstavljajo konkretno možnost, da otroka zavarujemo pred stresno situacijo zaslišanja oz. tudi večkratnega zasliševanja na sodišču.

Sobe za pogovore so sobe, ki so posebej pozorno opremljene, da zagotavljajo vzdušje domačnosti, prijaznosti, sproščenosti, hkrati pa so sobe opremljene z vso potrebno avdio-

vizualno tehniko, ki omogoča snemanje pogovorov in spremljanje pogovorov preko ekrana iz sosednega prostora.

Ideja, ki je spodbudila nastajanje sob za pogovore pri nas, izhaja iz angleškega modela. Želja oz. cilj ustanavljanja sob za pogovore je bil oz. je:

- da se pogovor z otrokom opravi enkrat,
- da se pogovor opravi v varnem in prijetnem prostoru, kjer se otrok lahko sprosti,
- da pogovor z otroki opravljajo kvalificirane in ustrezno usposobljene osebe, ki znajo v pogovoru poleg same vsebine pogovora poskrbeti tudi za ustrezno čustveno počutje otroka,
- in da se z ustrezno tehniko pogovor z otrokom zabeleži ter se posnetek uporabi kot verodostojno dokazno gradivo na sodišču.

Glede na to, da je omogočeno spremljanje pogovora z otrokom preko tv ekrana v sosednji sobi, je zagotovljena tudi pravica nasprotni strani, da je posredno prisotna pri zaslišanju otroka, da ima možnost postavljanja vprašanj, vendar brez neposrednega vznemirjanja otroka. Načeloma velja, da naša zakonodaja, predvsem imamo tu v mislih kazensko zakonodajo, ne omogoča, da bi sobe za pogovore v celoti dosegle svoj namen. Vendar pa nam posamezni primeri (Okrožno sodišče Krško, Okrožno sodišče Kranj) dokazujejo, da tudi sedaj obstoječa zakonodaja omogoča uporabo sob za pogovore, na način, da otrok o preživeti travmi spregovori »samo« enkrat, da naenkrat opravijo pogovor z otrokom različni strokovnjaki (npr. sodnik, izvedenec...) in da se posneti pogovor z otrokom v sobi za pogovore uporabi kot verodostojno dokazno gradivo na sodišču.

Na podlagi tega lahko sklepamo, da gre predvsem za vprašanje pripravljenosti spreminjanja dosedanje prakse in gre za vprašanje, koliko so nam resnično pomembne pravice in koristi otrok.

Z uporabo sob za pogovore bi se zmanjšala možnost institucionalne zlorabe otroka in hkrati bi to prispevalo k večji učinkovitosti postopkov, kar je vsekakor v skladu s koristmi otroka, ki so jim vse službe dolžne slediti in jih zagotavljati.

Poleg dolgotrajnosti postopkov in večkratnega pričanja otrok oz. mladostnikov, je za Centre zelo pomembno sodelovanje tako s sodišči kot tožilstvi z namenom varovanja otrokovih pravic in koristi, ki pa jih sami ne moremo v celoti izvesti, in je zato seznanjenost s potekom postopka na sodišču in zaščito žrtev nujna.

Pomembna naloga Centra je seznaniti se s celotnim dogajanjem v družini in poiskati najboljšo rešitev za zaščito pravic in korist za otroka. Ta pa ni nujno, da je vedno sprejemljiva za vse družinske člane in zato prihaja velikokrat do še večjih stisk pri otroku, ki je lahko sredstvo za reševanje sporov odraslih, ki bi ga morali zaščititi.

Ključna naloga Centra je multidisciplinarna obravnava in pristop, da najprej prepozna oz. ugotovi, katere so koristi otroka. Pri tem izhajamo iz razvojnih potreb otroka kot celostnega kriterija za ugotavljanje koristi otroka. To pomeni, da so koristi otroka zagotovljene, če so zadovoljene njegove razvojne potrebe, kar podpira in omogoča optimalni razvoj otrokovih potencialov. Iz tega izhaja, da je v vsakem individualnem primeru potrebno ugotoviti:

- v kolikšni meri starši prepoznavajo razvojne potrebe otroka, koliko in na kakšen način se nanje odzivajo in jih zadovoljujejo (zmožnost staršev za opravljanje starševske vloge),

- kako otrok s svojimi individualnimi značilnostmi vpliva na starše,
- kako odnosi v družini vplivajo na starševstvo,
- kakšne odnose imajo starši in otrok s širšo socialno in strokovno mrežo.

Informacije, ki jih pri tem potrebujemo, pridobivamo na različne načine:

- usmerjeni razgovori s starši in otrokom ter po potrebi z drugimi osebami,
- opazovanje otroka in družinskih interakcij,
- uporaba psiholoških testov, vprašalnikov, projekcijskih tehnik,
- pridobivanje opažanj, ugotovitev, mnenj drugih služb.

Pri razgovoru z otrokom smo pozorni na njegovo razumevanje in doživljanje odnosov in situacije, njegove želje, pričakovanja. Upoštevati moramo, da to kar otrok izrazi kot željo, ni nujno tudi njegov resničen interes. Ker so otroci v vseh pogledih odvisni od staršev, so zelo dojemljivi za njihove želje, pričakovanja, potrebe in se jim na nek način prilagodijo. Še zlasti to velja v primerih, ko starši pri svojem ravnanju izhajajo predvsem iz svojih interesov, niso pa sposobni prepoznati potreb otroka ter z otrokom čustveno manipulirajo in izvajajo nad njim različne pritiske. Če so postopki dolgotrajni in razdrobljeni, je možnosti za takšno vplivanje staršev še toliko več.

POGLED NA POLOŽAJ OTROKA V RAZLIČNIH POSTOPKIH, OSEBNI POGLED NA REŠEVANJE ZADEVE TER UVELJAVITEV DRUŽINSKIH SODIŠČ

Vlasta Nussdorfer
Društvo Beli obroč Slovenije

Otrok je na Zahodu pozabljen vrednota. Celo »leto otroka« pri tem ne spremeni ničesar. Otrok je v tretjem svetu največje bogastvo revnih, na Zahodu pa se je moral umakniti pred bogastvom bogatih. Kjer so ljudje obsedeni od blaginje, avtomobilov in prostega časa, ni več prostora za otroka.

Otrokove možnosti niso odvisne predvsem od gmotne blaginje ali izobrazbene stopnje. Življenjske možnosti, možnosti vsakega otroka, da bo srečen, so odvisne od kakovosti njegovega očeta in matere, od kakovosti ljubezni, ki jo doživlja od prvega trenutka.

Phil Bosmans

Oktober prinaša tudi »teden otroka«, z njim pa številne prireditve, srečanja, posvete in obete za lepše življenje vseh naših otrok. Žal pa je pogosto toliko dobrih in pozitivnih razmišljanj le v tednu, ki je posvečen mlademu bitju, kasneje zamrejo, nanje se pozabi, spet čakamo na nov »teden otroka«.

Katere so tiste kršitve, ki otroke najbolj prizadenejo? Je to revščina, zanemarjanje otrok, surovo ravnanje z njimi, prekomerno delo, ... ali njihovo trpljenje, ko se starši razhajajo?

Lahko bi govorili o mnogih kršitvah otrokovih pravic, ne le tam daleč, nekje na vzhodu, zlasti tistem daljnem, pač pa v razvitem svetu in celo tu med nami. Mnoge kršitve pravic zaznamujejo tudi starše otrok in se posledično prenašajo na najmlajše. Pravijo, da nasilje rojeva nasilje in tudi to se zažira v pore mladih bitij, ki z ranami otroštva živijo in celo preživijo, a se brazgotine na njih poznajo celo življenje.

Kdo si ne želi srečnega otroštva vseh naših malčkov kot dobre popotnice za njihovo življenje?

Četudi jih čakajo preizkušnje, boji in trdo delo, bo njihova pot lažja, če bodo opremljeni z ljubeznijo, spoštovanjem in pozitivno samopodobo, ki pa jim jo lahko da le »gneздо«, iz katerega bodo nekega dne »vzleteli«. Velika večina ima ob porodu oba starša, ki sta si bitje želela, ga ljubita in mu namenjata vso pozornost. Tako ali drugače, do nekega usodnega trenutka. Ko ne gre več dalje, ko se je potrebno raziti, odločiti o premoženju, pohištvu, avtomobilu, stanovanju ali hiši in žal še o otroku. Če je eden ali sta dva; kdo ju bo vzgajal, kako, kje, kaj bo pri tem delal drugi?

Spet se večina zedini. Ni lahko in ne brez posledic. Razhod jih prinaša. Razveza namreč poleg selitve in menjave službe spada med enega resnejših stresnih dogodkov življenja. Otrok jo občuti kot posebno travmo, vendar lahko starša poskrbita, da tega dogodka ne doživi v vsej krutosti. Če le ne začneta boja zanj. S tožbami, začasnimi odredbami, z vsemi pravnimi sredstvi in izvršbami.

Otrok se nenadoma znajde v številnih postopkih; čeprav mu pravni postopki dajejo določeno veljavo, je običajno njihova žrtev. Ko spregovori, ko sporoča svoje želje in hotenja, nekemu to ni všeč. Vsaj enemu izmed staršev.

Tudi, če in ko pride do dodelitve v vzgojo, varstvo in oskrbo enemu, so potrebni stiki drugega. Pa se zatakne, nekdo ne izpolnjuje obvez in ne dovoljuje stikov ali si jih vzame preko dovoljenih meja, grobo krši starševske dolžnosti, celo ne plačuje preživitve, možne so različne oblike nasilja, surovega ravnanja, zanemarjanja otrok in civilnim postopkom se lahko pridružijo kazenski. Otrok je glavni »igralca«, tista žogica, ki si jo starša podajata, ki jo hkrati želita imeti, a le zase, ker imata med seboj neporavnane račune.

Koga ima otrok ob sebi? Moral bi imeti starše, a jih običajno nima. Morda ima le enega izmed njih, morda stare starše, ki se tudi borijo zanj, pa strice, tete, sestre, brate, tu so še vzgojitelji, učitelji in vsak, ki je voljan in pripravljen, več in sposoben, da lahko otroku pomaga. A, veliko poklicanih, malo izbranih in prav tako pravih. Tistih, ki znajo in zmorejo.

Zato je za »otrokov glas« tako pomemben zagovornik, ki ga zaenkrat ponuja pilotski projekt in pooblaščenec, ki ga v kazenskih postopkih z njihovo uvedbo nudi zakonodaja.

Kaj bi si želeli, da bi otroku prihranili razočaranja in trpljenje? Predvsem starše, ki si zaslužijo to ime, ki vedo, da bo otrok s temi posledicami živel vse življenje, ki se znajo pogovoriti in dogovoriti. Ki ne rabijo sodišča, ki bo glede na številna pravna sredstva morda razsojalo leta in leta, ter postavljalo številne izvedence.

Zato je potrebna »šola« zanje, če pa to ne pomaga, hitri in učinkoviti postopki. Ki ne dopuščajo manipulacij, ki znajo narediti piko na i.

Leta in leta sem si prizadevala za družinska sodišča, pa ni bilo pravega posluha. Sedaj, zlasti pred volitvami in po njih, si zanje prizadeva tudi politika. Vnesena so v programe strank, tudi koalicijsko pogodbo. Torej jih bomo končno dobili. Tista, ki bodo na ravni nekaterih okrožnih sodišč, združevala tako civilne kot kazenske primere, imela strokovnjake, zadeve in njihovo reševanje pa absolutno prioriteto.

Uvesti bo potrebno tudi »šolo za starše«, ki stopajo na pot pravde. Kajti, ko se starša ne moreta ali nočeta zediniti o tem kje bo otrok in kako bo živel, s kom se bo videval, kolikokrat in kako, takrat se napoveduje boj. Ne le za otroka in njegove pravice, pač pa zlasti za preživetje v družini, želje po premoči, maščevanju in boju za vsako ceno. Tam ni odločitve sodišča, ki bo povšeči obema. Zato se bodo pravde nadaljevale. Številni postopki, čas pa bo kar tekkel in otrok bo odrasel, prav s temi hudimi spoznanji, da so ga imeli celo za sredstvo.

Izvršbe predstavljajo največjo travmo otrok. Ne da se jih rubiti in deliti, predstavljati kot pohištvo.

Na potezi je torej država, ki lahko nedvomno naredi veliko. Na področju otrokovih pravic, kjer leta in leta govorimo, pravega reza pa ne naredimo. Tistega, ki bi starše vzgajal že prej, absolutno pa učil in opominjal takrat, ko stopijo na pot razhoda, ki bo najbolj prizadel otroka. Ta lahko živi na dveh naslovih, ob dveh ljubečih starših, četudi nista več zaljubljena partnerja.

Svoj DA za ustanovitev družinskih sodišč je izrekel tudi posvet, »Otrok v vrtincu odločitev«, ki je bil 13. maja 2008 v Državnem svetu in katerega sklepi so:

- da je potrebno zmanjšati zaslišanja otrok na najmanjšo možno mero,
- da je potrebno ponuditi staršem možnost mediacije in dodatnega izobraževanja ter strokovne psihoterapevtske pomoči pred, med in po razvezi,
- da je nujno zagotoviti prijazne sobe za zaslišanje otrok,
- da morajo biti zagovorniki in pooblaščenca ustrezno strokovno usposobljeni ter neodvisni,
- da se mora število izvršb minimizirati,
- da mora šola postati »drugi dom«, zlasti tam, kjer ni prvega,
- da je nujno kontinuirano usposabljanje strokovnjakov in ozaveščanje celotne družbe o problematiki otrok in postopkih, ki so jim izpostavljeni zaradi odraslih.

Tvoja je, da jo pestuješ
v svojih dlaneh,
varuješ in vodiš.

Podari ji svojo moč
modrost in vse dobro
kar ji lahko ponudi življenje.
Tebi je zaupana ta sveta odgovornost.
Nikdar je ne rani z
besedami, ki lahko bolijo in skelijo.
Vodi jo k resnici.

Michel Guinnes

Nihče ti ne pove,
da je sprememba
nepreklicna. Da boš v srcu
čutil vsako bolečino,
vsako izgubo,
vsako razočaranje,
vsako zavrnitev,
vsako krutost,
ki jo bo v življenju
izkusil tvoj otrok.

Pam Brown

PRAVICE OTROK - NAJPOGOSTEJŠI PROBLEMI S KATERIMI SE OTROCI OZIROMA NJIHOVI ZAKONITI ZASTOPNIKI SOOČAJO TEKOM RAZLIČNIH POSTOPKOV PRED CENTRI ZA SOCIALNO DELO IN PRAVOSODNIMI ORGANI

Katja Bašič
Združenje proti spolnemu zlorabljanju

Konvencija o otrokovih pravicah, Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic, pozitivna zakonodaja in mnogi drugi mednarodni dokumenti in priporočila Sveta Evrope jasno zapovedujejo pravice otrok. Zato v našem prispevku ne bomo teh pravic še posebej izpostavljali, temveč smo mnenja, da je naša dolžnost civilne družbe, da izpostavljamo naša videnja kršenja teh pravic. V prispevku zato govorimo o naših izkušnjah v zvezi s tem, od katerih so nekatere že kar stalne, nekatere pa aktualne in se nanašajo na obdobje lanskega in letošnjega leta.

V informacijo naj povemo, da je bilo Združenje ustanovljeno leta 1993 in da od takrat neprekinjeno deluje. V letu 2007 je bilo vključenih v program pomoči po telefonu 1276 uporabnikov, s prihodom na Združenje in z večkratno pomočjo in podporo pa je razreševalo svoje probleme 224 uporabnikov. Od tega so najpogostejši uporabniki naše pomoči, podpore, svetovanj in zagovorništva preko odraslih, nezlorabljaljajočih staršev ali članov širše družine ali drugih odraslih, otroci zaradi sumov spolne zlorabe ali drugih oblik nasilja.

Sodelujemo s Centri za socialno delo, policijo, tožilstvi in z drugimi institucijami in nevladnimi organizacijami. Naše sodelovanje se nanaša tako na problemska vprašanja kot na konkretne primere uporabnikov. Iz izkušenj v delu z uporabniki pa vam za namene današnjega posveta predstavljamo probleme, s katerimi se najpogosteje srečujemo in katere izpostavljamo tudi kot kršitve otrokovih pravic.

Seveda pa so otroci s kršitvami njihovih pravic, tudi največje žrtve teh kršitev. Ne gre torej samo za nespoštovanje otrokovih pravic, temveč tudi za to, da z njihovim nespoštovanjem otroke dodatno viktimiziramo. Zaradi narave našega dela, se bomo v prispevku osredotočili na otroke, ki se kot žrtve ali domnevne žrtve soočajo s postopki pred Centri za socialno delo in pravosodnimi organi.

1. Prijavljanje

Najpogosteje odločitev uporabnikov, da naredijo korak na Združenje, temelji na želji in pričakovanju, da bodo problem s katerim so se soočili lahko uredili mimo institucij. Njihov cilj je zato pogosto najprej samo informiranje, nato pa nadaljnje iskanje pomoči in podpore za ravnanje z otrokom v primeru suma zlorabe in po zlorabi, ki jo še niso razkrili ter kako ga zaščititi pred nadaljnjim zlorabljanjem. Živijo v prepričanju, da bodo postopki katerimi bi bil z uradno prijavo podvržen njihov otrok, samo v škodo otroku.

S tovrstnimi mnenji pa se soočajo nemalokrat tudi pri strokovnjakih. Pred meseci je takšno mnenje staršem izrazila zdravnica in materi svetovala, da bo naredila največ v korist otroka, če bo otroka sama zaščitila, kajti vse drugo, da je brez učinka in le breme za otroka. Pred kakšnim mesecem pa je mati na sodišču, na obravnavi za stike, morala slišati naslednje besede: «Vse druge boste sedaj krivili, da je prišlo do prijave suma zlorabe, vi ste kriva, da je

šlo v kriminalistično preiskavo in kar se dogaja sedaj z otrokom je vaša krivda«. Ko sami strokovnjaki, ki se v svoji poklicni vlogi soočajo z žrtvami spolnih zlorab dajejo takšna sporočila, potem je v predvidljivih postopkih res nekaj zelo narobe in kršitev otrokovih pravic je normalna posledica takšnega stanja.

Še vedno je prisotno neprijavljanje sumov kaznivih dejanj spolnih zlorab tako s strani centrov za socialno delo kot s strani drugih institucij. V večini primerov poročanj prizadetih institucijam s ciljem iskanja pomoči, sledijo zgolj napotila institucij, da prijavo ali ovadbo podajo sami, saj so zakoniti zastopniki otroka ali žrtve same. Pravica otroka je, da vsakdo prijavi sume tovrstnih dejanj ali trpinčenja otrok in odgovorne institucije bi morale to njihovo dolžnost vedno izpolniti, tako zaradi preprečitve prikrivanja zlorab kot tudi zaradi takojšnje zaščite otroka. Toda te odgovornosti očitno nočejo prevzemati in s tem tudi ne storiti prvega potrebnega koraka za podporo otroku. Kršijo otrokove pravice, ki ostanejo odvisne najpogosteje zgolj od ravnanja njihovih najbližjih. Institucije, ki so odgovorne za zaščito otroka in se s prijavo ali ovadbo nočejo izpostaviti, pravzaprav izkazujejo s tem tudi svoje nezaupanje do uporabnikov, ki se v svoji zaskrbljenosti obrnejo na njih. Zato niso presenetljiva že kar standardna, in vedno ponavljajoča se vprašanja o številu lažnih ovadb, ko se govori o problemu spolnih zlorab.

2. Formaliziranost postopka je pravica otroka

Vedno znova izpostavljamo ne samo pravico otrok do zaščite, ki jo izpostavlja tudi 19. čl. Konvencije o otrokovih pravicah, temveč tudi utemeljena pričakovanja, da se mora zaščita otrok izvajati tako, da bo pravočasna, učinkovita, sprejemljiva, konsistentna in dostopna vsakemu otroku, ki jo potrebuje.

Še tako velika prizadevanja posameznikov v institucijah, da v okviru svojih pooblastil in kot odrasle osebe, naredijo vse za zaščito otroka in dajo s tem zelo pomemben prispevek k vsem nadaljnjim, tudi sodnim postopkom za odločitev ali je bil otrok zlorabljen ali ne, ne bodo obrodila sadov če v celotne postopke ne bodo v skladu z njihovimi razvojnimi zmožnostmi, ustrezno vključeni otroci in če vsi otroci pri tem nimajo enakih možnosti. S tem so kršene osnovne pravice otrok izpostavljene v 12. členu Konvencije o otrokovih pravicah.

Pri tem izpostavljamo sedanje multidisciplinarno sodelovanje, tako imenovano timsko delo. Sedanje timsko delo v praksi predstavlja metodo dela brez opredeljenih pravil in pravic vpletenih, kar dopušča subjektivno odločanje ne samo o sklicu tima temveč tudi o načinu timskega dela, sprejemanju odločitev in vključevanju in sodelovanju otrok, staršev ali skrbnikov otroka.

Cilj protokolov, katerih nujnost vztrajno izpostavljamo že leta in leta, morajo biti pravila skupnega dela, zagotavljanje standardov za zaščito otroka in njegovih pravic, zagotavljanje jasnih in ustreznih ukrepov v zvezi z ogroženim otrokom in njegovo zaščito, zagotavljanje preverjanja dela, odprtost za spremembe in dobro prakso ter zagotavljanje javnosti protokola.

Toda nobeni okvirji in skupno delo ne morejo predstavljati možnosti za prelaganje odgovornosti ali biti nadomestek za profesionalno odgovornost in občutljivost vpletenih strokovnjakov ko gre za koristi otroka.

Dolgoletne zahteve za pripravo jasnih protokolov teh postopkov v katerih bodo opredeljene pravice in dolžnosti vseh vpletenih v ta proces in s tem tudi pravice otroka, še niso dobile svojega epiloga, čeravno nas zadnje informacije krepijo v upanju, da se bo to zgodilo. Upamo, da bomo imeli možnost pripravljenim osnutkom protokolov dati tudi svoj prispevek, v kolikor bi se nam glede na bogate izkušnje zdelo to resnično potrebno.

3. Predkazenski, policijski postopek

Tu je naslednja točka, kjer si zastavljamo vprašanja o spoštovanju otrokovih pravic, če vemo, da morajo biti pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi, da jih vodijo državne, bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, otrokove koristi glavno vodilo.

Policijski postopki so odločno prepozni in predolgi. V zadnjem letu se srečujemo s primeri prijav sumov spolnih zlorab, ko se tudi po nekaj mesecev ne pristopi k raziskavi prijavljenega suma. To ne gre samo na škodo sami raziskavi suma spolne zlorabe, temveč tudi na škodo zlorabljenega otroka. Nekateri otroci preživijo tako, da dogodke potisnejo, nočejo več govoriti o njih itd. Edino prioriteta tovrstnih predkazenskih postopkov je v največjo korist otroka. Nekateri Evropske države imajo v svojih protokolih jasno zapisano, da v kolikor se preiskava teh sumov ne začne v 24 urah, morajo odgovorni organi za to podati jasne razloge.

V policijskem postopku pa ima seveda otrok poleg pravice do hitrosti postopka tudi pravico do strokovnega in za njega najbolj sprejemljivega postopka. Pri tem mislim na eno ključnih policijskih opravil in sicer na zbiranje obvestil od otroka oz. na intervju z otrokom o tem kaj se je zgodilo. Prepričana sem, da bi policija že zaradi otrokovih koristi, končno morala preseči nezaupanje do drugih strokovnjakov in omogočiti otroku, da bo razgovor z njim opravljen v sodelovanju z za to primernimi strokovnjaki, ki imajo strokovna znanja o razvojni psihologiji otroka in s tem sposobnosti in zmožnostih ne samo ustrezneje povprašati otroka, temveč ga tudi pravilno slišati in videti tekom pogovora. Najmanj do 7 leta starosti bi takšni načini pogovorov morali postati pravilo ali pa razgovor z otrokom zaupati drugemu strokovnjaku. To je otrokova pravica, s katero mu moramo zagotavljati minimaliziranje možnosti nadaljnjega travmatiziranja in najboljši možen » prisluh« njegovemu poročanju.

Kljub temu, da je bil prvi posneti intervju z otrokom narejen in uporabljen v sodni dvorani že pred 13 leti (marca leta 1995), se tudi tega načina dokumentiranja največkrat ne poslužujejo. To bi lahko bil za sodišče nenadomestljiv dokument, na katerem bi ne samo slišalo, temveč tudi videlo odzive otroka - žrtve. Posamezniki, ki so si prizadevali in si sedaj prizadevajo v tej smeri, do sedaj niso sistemsko podprti. Gre za njihova osebna zavzemanja in angažiranja v korist otrok.

Zato bi morale ustrezne institucije (policija, tožilstvo, sodišče, drugi strokovnjaki) tudi s pripravo navodil in pravil za snemanje pogovorov z otroci, ter tudi jasnih navodil o hrambi te dokumentacije, predvsem pa s treningi za izpraševalce, ustvariti možnosti, da se končno začne sistematično uveljavljati snemanje intervjujev z otrokom. Od ustreznosti strokovnega in tudi s takšnimi tehničnimi pripomočki podprtega dela, ki je v korist otrok, pa se bo zagotovo krepil položaj zlorabljenega otroka pred sodiščem.

Vse pa je pogojeno tudi z resnično specializacijo, ne samo policije, temveč tudi drugih institucij in strokovnjakov, ki se soočajo s trpinčenim otrokom. Pri pogovoru s

kriminalističnim inšpektorjem pred nekaj dnevi, je le-ta na naše mnenje, da nam je dekle, sedaj staro 15 let zelo jasno in v vseh značilnostih predstavilo izkušnjo spolne zlorabe, ki jo je utrpela med 5 in 6 letom odločno trdil in vztrajal pri tem, da se otrok ne more več spomniti spolne zlorabe iz tako zgodnjega otroštva. Specializacija torej ne pomeni samo nastavitve na določeno delovno mesto.

4. Tožilstva

Dovoljujemo si, da izpostavimo naš osnovni pomislek v zvezi z tolmačenjem kaznivega dejanja Spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let. Zavedamo se možnih odzivov, toda pravica spolno zlorabljenih otrok je najmanj to, da je enotno definirano, kaj spolna zloraba otroka je. Morda prav nedefiniranost spolne zlorabe pogojuje pogled na dejanje spolne zlorabe na sploh in s tem lahko tudi na odločitve o nadaljnjih postopkih ter s tem na pravico otroka, da je vsaj v izhodišču enotno prepoznano ali je šlo za kaznivo dejanje ali ne.

Spolni napad na otroka je prvenstveno dejanje nasilja. Storilec dejanja, ki ima potrebo po zlorabi moči, nadzoru in obvladovanju izvaja svoje nasilje nad otrokom z načinom spolne zlorabe otroka. Iz zahtev za preiskavo in iz zavrženja ovadb, kot tudi iz izpodbijanih sodb pa pogosto izhaja, da je na dejanje spolnega napada na otroka gledano izključno kot na dejanje, s katerim storilec zadovoljuje svoj spolni nagon.

ODT (11.07.2006), v zahtevi za preiskavo zaradi suma storitve kaznivega dejanja Spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let, tožilec po kratkem opisu dejanja zaključuje »dejanje je storil iz spolnih pobud z namenom, da s takšnim dejanjem zadovoljuje svoj spolni nagon«.

Tožilec v sklepu o zavrženju kazenske ovadbe (19.03.2008) navaja »kazensko pravna teorija in sodna praksa (sodba Višjega sodišča v Ljubljani opr.št.I Kp 1644/ 2006 z dne 12.09.2006) opredeljujeta kot spolno dejanje vsa tista dejanja, kjer gre za zadovoljevanje spolnega nagona na telesu oškodovanca«.

Sami v členu Spolni napad na osebo mlajšo od 15 let, ne znamo razbrati ali je resnično za sam obstoj ali neobstoj tega kaznivega dejanja pomembno, da je storilec dejanje storil z namenom zadovoljitve svojega spolnega nagona, saj tega v členu ne vidimo kot zakonskega znaka navedenega kaznivega dejanja.

Vsekakor je tako za pristop k raziskavi kot tudi k opredelitvi ali ima posamezno dejanje znake kaznivega dejanja, še posebej pa za žrtve izjemnega pomena. To je tudi njihova pravica, da se jasno opredelijo znaki določenega kaznivega dejanja, saj od tega zavisi obstoj ali neobstoj kaznivega dejanja.

Kot podkrepitev, da je za otroke to izjemnega pomena naj izpostavimo samo primer, da je eno od sodišč izdalo leta 2005 obsodilno sodbo zaradi storitve kaznivega dejanja Spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let, po 3. odstavku 183 čl. Kazenskega zakonika in obtoženemu je bila izrečena kazen dveh let zapor. Glede na sodno prakso v povezavi z višino kazni se lahko domneva, kaj vse je trpel otrok. Toda Višje sodišče je obtoženca obtožbe oprostilo in pojasnjuje, da je »skupna značilnost navedenih spolnih napadov pri kaznivih dejanjih, obravnavanih v poglavju Kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, ta, da storilec pri tem zadovoljuje na telesu žrtve ali brez dotikanja žrtve spolni nagon (stališče mag. Mitje Deinsingerja v Komentarju KZ, posebni del, členi 180-184)«.

Otrok, ki je več let trpel nasilje in najnižkotnejše oblike spolnega zlorabljanja se je moral soočiti z »resnico sodišča«.

5. Postopki pred sodišči

Sodni postopki s katerimi se najpogosteje srečujemo v naši praksi in sicer v primerih odločanja o dodelitvi oz. zaupanju otroka v varstvo in vzgojo enemu od staršev, v primerih odločanja o stikih otroka s staršem, v primerih odločanja o stikih pod nadzorom in v primerih odločanja o prekinitvi stikov, bi morali biti tudi za nivo vpletenega otroka jasni in transparentni. Enakega mnenja smo kar zadeva potek predkazenskih in kazenskih ter kasnejše sodnih postopkov.

Ne strinjamo se s tem, da ostajajo to najpogosteje še vedno tabu teme za otroke. Otrok bi moral biti na njemu jasen in njemu sprejemljiv način informiran. Informacije otroku o organih, s katerimi se lahko sooča tekom vseh postopkov, ter kaj ti organi predstavljajo, kaj za njega lahko storijo in kaj od njega lahko pričakujejo, niso nekaj, kar naj bi naredili iz prijaznosti do otroka, temveč je informiranost otroka njegova pravica in potreba.

Otrok ima pravico, da je obveščen tudi o vlogah drugih strokovnjakov pred sodiščem in končno tudi o njihovih iznešenih mnenjih.

V pravico do informiranosti otroka moramo šteti tudi obveščanje otroka o končnih odločitvah sodišča. Saj vendar te odločitve pomembno zadevajo ravno njih in na sprejemljiv način podana sporočila otroku s strani tistih, ki so v teh postopkih odločali, končno izkazujejo ne samo spoštovanje do otroka, temveč tudi pripravljenost razumeti otrokove pravice. Jasna in primerna informacija, bo otroka okrepila, mu dvigovala samospoštovanje in mu dala moč za soočanje s problemi v katere je vpleten.

Praksa kaže, da tudi pridobivanje mnenja otroka ni standard, temveč prej izjema v postopkih, kjer je to možno. S takšno prakso se za otroke lahko ustvarja celo občutek, da so vprašani samo v primerih, ko odrasli odločitev niso mogli sprejeti ali, da je njihovo mnenje najbolj odločujoče, kar v takšnem kontekstu lahko predstavlja za otroka veliko breme. Vsekakor to ne bi ustvarjalo takšnega vtisa v kolikor bi pridobivanje mnenja otroka postalo standard. Otrok mora postati subjekt in ne zgolj objekt teh postopkov.

Tudi z doslednim pridobivanjem otrokovega mnenja in z resnim pretehtanjem le-tega naj se sprejemajo odločitve, kaj je v največjo korist otroka in kaj so otrokove potrebe.

Zelo pogosto se zaznava vtis, da na sodišču ne »odloči« sodnik-ca, temveč izvedenec ali moč ter znanja ali neznanja odvetnika. Naša pričakovanja so upravičeno usmerjena v sodišče in sprejemanje odločitev, skozi katere bodo prepoznane tudi vrednote sodne odločitve.

Pri tem ne bi smeli zanemariti dejstva, da vrednote in odločitve temeljijo tudi na osebnih vrednotah in s tem tudi na osebnem odnosu do problema. To velja za vsakogar od nas.

V zvezi z mladoletno osebo, ki je napolnila 14 let in ki je že 9 mesecev v institucijah, kamor je bila najprej odpeljana nasilno z izvršbo, po tem, ko je bila po dvakratni dodelitvi materi ob tretji dodelitvi dodeljena očetu, ker da je mati preprečevala njene stike z očetom, zagotovo trdimo, da odločitev sodišča ni bila v otrokovo korist. Prav tako se ni spoštovalo niti njeno

mnenje, kot ji tudi tekom postopkov nikoli ni bil zaradi navzkrižja interesov dodeljen kolizijski zastopnik.

Verjamemo, da bo ravno današnji posvet na področju informiranja otroka naredil korak naprej, saj smo se razveselili sporočila organizatorja posveta, o pripravi informacij za otroke o sodiščih. Tudi sami smo že pred leti videli potrebo po realizaciji takšnega projekta, seveda s pritegnitvijo in v sodelovanju s pravosodnimi organi. Toda odločitev o izbiri projekta nam ni bila naklonjena. Upamo, da je sedaj že nastopil pravi čas.

6. Mnenje otroka

Sodišče odloča o varstvu in vzgoji skupnih otrok na predlog staršev samo, če sta poprej skušala doseči sporazum ob pomoči Centra za socialno delo in če predlagatelj priloži potrdilo o tej okoliščini. Zagotavljanje otrokove koristi kot temeljno vodilo za ravnanja, ki zadevajo otroka, pa mora spoštovati tudi Center za socialno delo. Sodišče mora upoštevati tudi mnenje otroka, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral. Vprašanje pravic otroka in s tem tudi pravice otroka, da izrazi svoje mnenje, je resna zadeva in vključitev otroka je izjemnega pomena. Otrokovo mnenje bi moralo biti iskano in ne nujno zlo. Toda za našo sodna prakso lahko rečemo, da pridobivanje mnenja otroka ni pravilo. Skozi naše izkušnje ugotavljamo, da še najpogosteje to pravico otrok uveljavlja eden od otrokovih staršev.

Razloge za to vidimo v še vedno prisotnem paternalističnem odnosu do otroka, delno pa tudi v tem, da pomembni strokovnjaki v zvezi s tem ne dajejo jasnih sporočil.

Vplivna pravna strokovnjakinja je zapisala: Vprašanje je ali je uveljavitev pravice otroka, da pove svoje mnenje otroku v korist ali ne. Odkar sodišča upoštevamo kot eno od okoliščin pri odločitvah o vzgoji otrok tudi mnenje otroka, so se namreč pritiski s strani staršev na otroke povečali. Rešitev vidi le v kvalitetnem svetovalnem in terapevtskem delu.

Ne moremo sprejeti razmišljanja, ki dvomi o koristnosti pravic, ki jih imajo otroci. Resda je s spoštovanjem otrokovih pravic delo vsakogar bolj strokovno zahtevno in bolj naporno, toda srž tega dela je, da naredimo vse ravno v otrokovo največjo korist in da imamo pred seboj tudi njegovo prihodnost. In brez spoštovanja njegove pravice, da izrazi svoje mnenje in ga na ustrezen način predstavi sodišču, ne moremo vedeti kakšne so potrebe tega otroka. Otrokovo mnenje bi zato moralo pridobivati na večji teži pri sprejemanju odločitev sodišč. Otrok ga ima pravico izraziti in ga na ustrezen način predstaviti sodišču.

Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic določa, da morajo pravosodni organi pri sprejemanju odločitev otroku ne samo omogočiti, da izrazi svoje mnenje, temveč da morajo izraženo mnenje tudi ustrezno upoštevati »kadar se po notranjem pravu šteje, da ima otrok zadostno stopnjo razumevanja«.

Naša zakonodaja v zvezi s tem ne opredeljuje starosti otroka in govori o tem, da ima tako razumevanje otrok, ki je razsoden, t.j. sposoben razumeti pomen postopka, ki poteka in posledice odločitve. Tako starši, kot tudi otroci o tem premalo vedo. Še vedno se ob pridobivanju informacij izpostavljajo naslednji mejniki kot »ko bo otrok star 10 let bo lahko povedal svoje mnenje« ali »po petnajstem letu se bo lahko sam odločil« itd.

Mnenja smo, da bi morali Centri za socialno delo v svojem svetovalnem in strokovnem delu, ko staršema pomagajo pri sporazumevanju o vzgoji in varstvu otroka ali v zvezi z različnimi stiki stikov z otrokom starše in otroke informirati oz. jim posredovati vse potrebne informacije in jih opozoriti na pravice otroka v vseh nadaljnjih postopkih.

Seveda pa je tudi pri pridobivanju mnenja otroka potrebnih ne samo veliko spretnosti in znanj, temveč tudi veliko znanj za razumevanje otrokovih sporočil. Zagotovo ni osamljen primer matere, ki je bila ves čas partnerskega odnosa izpostavljena ekstremnemu nasilju. Oče je bil zaradi nasilništva in zaradi zanemarjanja in surovega ravnanja z otrokoma obsojen na kazen zapora. Otroci so bili dodeljeni materi, toda oče jih je protipravno odvezel in živila sta pri njemu oz. v času prestajanja zaporne kazni pri njegovem bratu. Izvršba (katero kot način razreševanja problemov oz. zagotovitevami, da bo otrok živel pri tistem, kateremu je dodeljen v vseh primerih odločno odklanjamo) ni bila uspešna. Mati je svoje zahteve, da otroci živijo pri njej znova in znova izpostavljala in pri tem upravičeno izražala zaskrbljenost, da otroka še naprej trpita nasilje. Končno se je iskalo tudi mnenje otrok. Otroka sta dejala, da ne želita stikov z materjo in pristojna institucija, ki bi morala biti materi, zaradi zaščite otrokovih koristi v oporo in podporo, je to njuno mnenje upoštevala. Ali se nista v dani situaciji z izraženim mnenjem otroka pravzaprav trudila zmanjšati celoten pritisk, ki sta ga doživljala? Pogosto otroci ublažijo pritisk s še večjo navezanostjo na tistega, kjer so dobili občutek večje gotovost. Otrok je lahko jezen na mamo, ki je dovolila, da jo je oče pretepal in se bolj navezuje na tistega, ki izvaja nasilje in krivi mamo.

Kakor je torej po eni strani potrebnih veliko strokovnih znanj in sposobnosti za pridobivanje mnenja otroka, tako po drugi strani s tabuiziranjem pridobivanja mnenja s strani otroka krepimo razmišljanja, da je za otroka to prevelik problem, da se otrok ne zmore opredeljevati, da otrok ne ve, kaj je v njegovo največjo korist, da ga s tem travmatiziramo itd. Velikokrat bi lahko bili brez teh strahov, če bi se opremili za ustrezno komunikacijo z otrokom in z dajanjem občutka otroku, da je pridobivanje njegovega mnenja običajna stvar in da je to tudi njegova pravica.

V primeru dveh otrok bratca in sestrice smo na željo matere, ki je odločno nasprotovala stikom očeta s sinom, ker jo je ob stikih blatil pred otrokom in ker nas je hotela prepričati, da dela v največjo korist otrok (v čemur jo nismo podpirali temveč jo poskušali pripraviti, da bi bila lahko rešitev tega problema tudi na drugačen način) z otrokoma opravili razgovor. Pri deklici stari 13 let, ki stikov z očetom ni imela že skoraj tri leta je bilo zgolj zaradi njene vztrajnosti v odklanjanju stikov neformalno že spoštovano njeno mnenje, da stikov noče. V tem razgovoru je prvič povedala, da očeta odklanja zato, ker jo je v času, ko so še živeli kot družina spolno zlorabljal. Dejala je tudi, da materi o tem ni mogla nikoli spregovoriti. Deklica je bila pred tem pri dveh izvedencih, mati pa nikoli ni omenjala suma spolne zlorabe. Postopek v zvezi s sumom kaznivega dejanja je stekel. Deček, star 9 let pa je pripovedoval, »da oče grdo govori o mami in da mu pošilja darila«. Povedal je, da je igrače, ki jih je dobil od nje »vrgel v koš« in da »mu je to rekla mama«. Zelo jasno je tudi povedal, da bi želel videti očeta »če ne bi grdo govoril o mami«. Obema otrokoma so bili stiki z očetom tudi sodno ustavljeni. Od nobenega od otrok samo sodišče ni pridobilo mnenja, temveč je to, kot se to pogosto uporablja, potekalo preko sodnih izvedencev.

Veliko govorimo v zadnjem času o vlogi otrokovega zagovornika, preko katerega bi otrok, če je to potrebno ali v njegovo večjo korist, podal svoje mnenje. Vlogo zagovornika seveda podpiramo tekom vseh postopkov, s katerimi je soočen otrok, toda to ne sme nadomestiti

obvezujočih ravnanj institucij, ki so dolžne zaščititi interes otroka in s tem tudi krepiti otrokove pravice.

7. Stiki pod nadzorom

Možnost, ki jo nudi zakonodaja v smislu zaščite in varnosti otroka, so gotovo stiki otrok s starši pod nadzorom. Dotaknili bi se stikov, ki jih določi sodišče pod nadzorom Centrov za socialno delo. Namen stikov pod nadzorom se tolmači zelo različno, toda najpogosteje s strani CSD tako, kot to izhaja iz zapisnika sestanka MDDSZ o izvajanju 106. člena, v katerem je rečeno »da namen stikov pod nadzorom ni v zagotavljanju varnosti otroka v času stikov, temveč je ta ukrep začasen, kadar otrok v daljšem časovnem obdobju ni imel stika z enim od staršev. Stiki pod nadzorom so namenjeni vzpostavitvi pristnejšega odnosa med otrokom in staršema, ter so pokazatelj dožemanja staršev s strani otroka. Dejansko so priprava otroka na redne stike. V primeru, da je otrok fizično ali kako drugače ogrožen s strani enega od staršev in kadar obstaja nevarnost odvzema otroka, se stiki začasno ali stalno prepovedo«.

V mnogih primerih, ko so otroci žrtve zlorabe v družini, starš, ki hoče zaščititi otroka predlaga ali prekinitev stikov s staršem, ki je ogrožal ali zlorabljal otroka ali stike otroka s tem staršem pod nadzorom Centra za socialno delo. Tovrstni ukrepi naj bi po našem mnenju predstavljali za mnoge otroke, še posebej pa za domnevne žrtve spolnih zlorab, predvsem zagotavljanje varnosti otroka in primerno pot za ponovno vzpostavljanje otrokovega samospoštovanja.

To, da se zloraba zaustavi, je za otroka najbolj bistveno. Najpogosteje matere otroka zaščitijo tako, da od partnerja odidejo, ali pa da zaprosijo za prekinitev stikov. Otrok to povezuje s prenehanjem zlorabe, ker se mu to ne dogaja več, po drugi strani pa majhen otrok, ki ne razume pomena spolnega ravnanja storilca lahko prekinitev stikov trpi tudi kot izgubo enega od staršev. To lahko pri njem sproža občutke negotovosti in še bolj se oklepa roditelja, ki mu je ostal. Travmatiziranost tega roditelja, pogosteje mater, ki je bila z dejanjem nad otrokom tudi sama zlorabljen kot partnerica, mati, kot ženska, pa pri otroku povzroča še dodatno negotovost. Mnogih sprememb, ki se zgodijo, ne razume, sooča se s prekinitvijo stikov tudi z osebami širše družine, ki so mu bile blizu itd. Otrok lahko doživlja tudi občutke krivde za nastalo situacijo.

Zato v tej situaciji tako otrok, kot tudi mati, zaradi otrokovih koristi, potrebujeta čas za umiritev, čas za osnovno okrevanje. Zato stiki otroka in osumljenca v tem času po naših izkušnjah niso v korist otrok. Celó obratno, prepričani smo, da so na škodo otroka, saj ne pripomorejo k temu, da se vzpostavi stanje, v katerem se lahko otrok v povezavi z materjo umiri, domnevni osumljenec pa ima možnosti, da nadaljuje z različnimi oblikami pritiskov in z manipuliranjem z otrokom.

Glede na to bi po našem mnenju morala prekinitev stikov trajati najmanj pol leta. To bi bilo za otroka obdobje umiritve in oblikovanja odnosa z materjo in obenem to zagotovo ni obdobje, za katerega bi lahko trdili, da bo pogojevalo odtujenost od očeta. V tem času pa bi bilo nujno potrebno nuditi otroku in materi strokovno pomoč, kar pa se žal ne dogaja.

Praviloma pa bi morala biti po našem mnenju pravica otroka, da se stiki prekinejo, dokler se ne zaključi vsaj predkazenski postopek. Vpliv osumljenca na otroka ob stikih tekom predkazenskega postopka lahko posredno preko otroka vpliva na sam potek postopka. In

pravica otroka je najmanj, da ga zaščitimo pred temi vplivi in s tem omogočimo ustrezen nekontaminiran ne samo predkazenski postopek, temveč tudi delo drugih strokovnjakov v korist otroka. Sodniki so lahko kontaminirani že z »branjem« policijskega uradnega zaznamka, otroka pa ne vidimo kot tistega, na katerega manipulativno in zavajajoče vedenje osumljenca vpliva tudi do te mere, da se ponovno izpostavijo ne samo vse posledice spolne zlorabe temveč se otrok zaradi svojega položaja zelo hitro lahko ponovno prilagodi pričakovanjem osumljenca.

Zaključena predkazenska in tudi kazenska obravnava, ki bi morala imeti vedno prioriteto, bi morala odločilneje vplivati na določanje ali na potek in način stikov.

Otrok, ki je žrtev spolnega napada in je o tem spregovoril ali pa na to, kar se mu je dogajalo več kot očitno kažejo spremembe v njegovem vedenju ali drugi ponavljajoči se znaki, ki jih lahko pripisujemo spolnemu zlorabljanju, so najpogosteje tudi po razkriti zlorabi objekt pritiska osebe, ki jih je zlorabljal. Spolni napad na otroka je nasilje in če izvzamemo pedofilijo, imamo opravka z osumljenci, ki imajo potrebo po izvajanju nasilja in, ki so zaradi zadovoljitve te svoje potrebe dejanje nasilja naredili na način spolnega zlorabljanja otroka. In potreba nasilneža po zlorabi moči, obvladovanju in nadzoru, se ne zaključi z razkritjem zlorabe. Takrat se prekine samo spolna zloraba otroka. Pritiski nasilneža pa se nadaljujejo in se izvajajo najpogosteje ravno s takojšnjimi zahtevami za stike z otrokom in pogosto tudi z grožnjami o zahtevah za skrbništvo ali za predodelitev otroka. To so le eni od načinov, s katerimi želi osumljenec, ki je nad otrokom naredil najbolj zavržen zločin, sedaj izkazovati svojo ljubezen do otroka in s tem seveda utrjevati svoje trditve, da do zlorabe sploh ni prišlo. Poleg tega pa je to za osumljenca ena od dobrih možnosti, da otroka z doseženim hitrim vzpostavljanjem stikov zmede, spravi v stisko zaradi njegovega poročanja kar ima lahko pomemben vpliv na možnosti strokovnjakov, ki so vključeni v raziskavo suma in na sam predkazenski ali kazenski postopek.

Dejstvo je, da se pri odločitvah o stikih institucije ne ozirajo vedno na potrebe in koristi otroka. Moč udeleženih v postopkih ima žal še vedno tiho prednost pred koristmi otroka in nemalokrat se v merjenju teh moči med institucijami in osumljenci, korist otroka pravzaprav izgubi.

Najpogostejše so v primerih sumov spolnih zlorab odločitve sodišč za stike pod nadzorom. Tu pa se soočamo z drugim problemom in sicer s problemom izvajanja teh stikov. Institucije pri tem ne vidijo v tem ukrepu najboljšo odločitev za otroka, temveč jim stiki pod nadzorom predstavljajo breme, kar tudi same sporočajo. Zato se jih otepajo. Pravice in koristi otrok ostajajo v ozadju. Prav tako za izvajanje teh stikov institucije nimajo izoblikovanih pravil (čeprav so bili o usposabljanju za izvajanje teh stikov že pred tremi leti podani predlogi - npr. Radetič na sestanku MDDZZ v letu 2005) Zaradi izostalnih pravil za izvajanje stikov smo se in se še soočamo tudi z ravnanji, da osumljenci na stiku pod nadzorom vozijo otroka na stranišče brez nadzora, z otroki vzpostavljajo telesni stik navkljub njihovem odklanjanju, prihajajo v stik z otrokovim telesom tako, da jih sami previjajo, da se igrajo z otroki tako, da je to prikrito pogledu osebe, ki je odgovorna za izvajanje stika (igra v šotoru, ki sta ga v dveh primerih npr. prinesla osumljenca kot igralo na stik), brez vprašanj slikajo otroke, dogovarjajo stik npr. v bazenu, da bi učili otroka plavanja, vozijo na stik osebe svoje širše družine, ki jih podpirajo, s svojimi ravnanji pa ustvarjajo pri otroku občutek, da je vse kar se dogaja, normalno. Otrok prihaja na stik in ga doživlja v zmedu, sooča se z razliko v tem, kaj bi sam želel in s tem, kaj od njega pričakujejo. Teh svojih stisk pa zaradi drugačnih pričakovanj ne more izraziti.

Zato ni presenetljivo, da se videnj stika oz. poročila, zapisi o stikih, ki jih zabeležijo osebe, ki stik spremljajo od sporočil, in vedenj, ki jih po stiku daje ali kaže otrok in jih tisti pri katerem je otrok po stiku takoj zabeleži, najpogosteje zelo razlikujejo.

Toda žal samemu cilju stikov pod nadzorom in načinu izvajanja teh stikov do sedaj ni bilo posvečenih toliko strokovnih razprav, kot so jih bili deležni pogovori o tem, ali jih lahko Centri za socialno delo sploh lahko izvajajo. Za to naj ne bi bilo ustreznih prostorov, finančnih sredstev in kadrov. Centri za socialno delo tudi izpostavljajo, da jim sodišča glede na vse te okoliščine teh stikov sploh ne bi smela nalagati. Prav gotovo ne moremo trditi, da so zelo pogoste tovrstne razprave naklonjene otrokom.

Tako so tudi predlogi staršev za stike pod nadzorom v fazi, ko center za socialno delo pripravlja za sodišče svoje mnenje o stikih, na centrih nezaželjeni. Eden od centrov za socialno delo se je tudi, čeravno so že določeni stiki pod nadzorom, odločil, da odločitve sodišča ne bo spoštoval in naložil staršu, ki otroka pripelje na stik pod nadzorom, naj stik nadzira sam. Starš je doživel tudi grožnjo, da se mora zavedati, da v kolikor stika ne bo sposoben izvajati sam, center lahko predlaga, da mu otroka odvzamejo.

Stiki pod nadzorom so za otroke, ki so doživeli izkušnjo spolne zlorabe izjemnega pomena za okrepitev oz. ponovno vzpostavitev občutka varnosti in zaupanja do starša, ki je bil osumljen zlorabe. Sam potek stikov je pomemben tudi za uspešno pot okrevanja otroka. Otrok mora z ustreznim ravnanjem in postavljanjem jasnih meja s strani strokovnjakov na stikih, dobiti jasna sporočila, da je naredil prav, ker je sporočal, da se mu verjame (dopuščeno je bilo npr. da je oče otrokoma neprestano govoril, da tega kar mu očitajo ni storil, da jih ima rad – pa pri tem ni bil ustavljan) da ima pravico, da lahko izraža svoja čustva (otrok je bil opozorjen, ker je izražal jezo nad očetom z besedami »glej, oči te ima rad, bodi prijazna in pridna), spoštovati je treba njihovo potrebo, da stvari obvladujejo (pravico do njihovega osebnega prostora) itd. itd.

Priprave otroka na stik so prepuščene zgolj ne zlorablajočemu staršu. To je vaša dolžnost, to je vaš problem, otroka morate pripraviti na stik – so najpogosteje slišane besede, ko imajo nezlorablajoči starši problem pri pripravah otroka na stik ali ko otrok tako z besedami, kot z vedenjem stik odklanja. Takšne situacije so prisotne v največjem številu primerov spolno zlorabljenih otrok. Toda to nikogar ne skrbi. Celó grozi se materam, da se jim lahko ,v kolikor otroka ne bodo pripravile na stike, otroka tudi odvzame. Pri tem ne govorimo o materah, ki bi za vsako ceno hotele preprečevati stike, temveč o materah, ki hočejo imeti zagotovljene varne in prijazne stike za otroka. Pri vsem tem pa nimajo nobene strokovne pomoči, še najmanj pa razumevanja za resnične težave s katerimi se soočajo.

Problemi v zvezi s stiki, ki jih izpostavljamo niso samo problemi Centrov za socialno delo, temveč tudi problemi sodišč. Prepričani smo, da bi jih morali spremljati, analizirati, se iz njih učiti in reševati skupno, v največjo korist otroka.

8. Varnost otroka

Raziskave med odraslimi žrtvami spolnih zlorab v otroštvu so pokazale, da 56,7% zlorabljenih otrok ni za zlorabo pred odraslostjo, ko so začeli iskati pomoč za svoje okrevanje, o zlorabi povedalo nikomur. Od 48,0% otrok, ki so o zlorabi spregovorili, jih je 35,7% to zaupalo materi, 31,7% drugim osebam, 15,8% bratom in 7,0% očetu. Od otrok, ki so zlorabo

razkrili, jih je 65,2% o zlorabi spregovorilo tudi na policiji ali na sodišču ali na drugi uradni instituciji.

Mnogo je torej razlogov, zaradi katerih moramo imeti na umu, da npr. oprostitev ali obsodba osumljenca zlorabe ne more biti osnovno ali edino merilo na osnovi katerega bi lahko trdili, da je otrok varen in ni še naprej ogrožen. Vse odločitve preveč bazirajo na tem, ali je osumljenec obsojen ali ne. Eno je obsodba, drugo je varnost, zaščita otroka. Kdo lahko zagotavlja, da bo otrok pri osumljencu ali pri nekomu, ki ni bil obsojen, resnično varen? Tudi načela, da je s strani tožilstva osumljenec v dvomu obsojen in s strani sodišča v dvomu oproščen nas morajo ozaveščati v zvezi z varnostjo otroka. Včasih se moramo obrniti tudi na pretekle izkušnje. Niso maloštevilne, ko se je zloraba otroka zanimala že ob podanem sumu in je osumljenec nadaljeval z zlorabo ali ko je osumljenec nadaljeval zlorabo po oprostitvi sodbi ali po prestani kazni. Izkušnje o tem, kaj se bo dogajalo z otrokom v bodoče, če mu ne zagotovimo varnosti in zaščite, bodo za otroka prepozne. Spremljanje problema pa tako ali tako izostane.

Vsekakor bi bilo v izjemno korist otrok, da se dosledno uvedejo obvezujoči programi za tiste, ki so bili ali samo osumljeni ali jim je bila izrečena kazen. V pričakovanju družinskega zakonika upamo, da se bodo zaradi največje koristi otrok tudi staršem, ki so zlorabljali svojega otroka postavilo nekatere pogoje ali pa jim dalo tudi prilike, da ponovno pridobijo zaupanje.

Brez kakršnega koli dela s tistimi, ki so otoka zlorabili, pa naše upanje na varnost otroka nima temeljev.

9. Odnos do otrok in njihovih družin

V okviru vseh postopkov pa je izjemnega pomena odnos nas vseh do otrok, strank, uporabnikov. Obravnavati jih moramo s spoštljivostjo, kakršno bi pričakovali zase. Spoštovanje institucij pogojuje spoštovanje strank in spoštovani bomo, če bomo spoštovali. Zavedati se moramo tudi, da odnosi do strank vplivajo na sodelovanje le-teh in da je dober, profesionalen odnos v največjo korist otroka. Tudi če so stranke težavne, mi ne smemo biti.

Do strank pristopimo odkrito in pošteno, z empatijo in ne vzvišeno, uradniško ali z nakazanim občutkom močnejšega. Tega ne izpostavljam z namenom poučevanja, temveč zato, ker ravno v neprimernih odnosih najpogosteje zaznavamo začetke nepotrebnih problemov v sodelovanju med starši, družinami in institucijami. Upravičeno pa vsi lahko pričakujemo, da se vsak zaveda odgovornosti za svoja ravnanja.

Prepričanja, da, če je nekdo strokovnjak oziroma se na ta način izpostavlja ali če deluje v instituciji, od katere je zelo odvisen položaj otroka in družine, nihče nima pravice oporekati mu, ali spodbijati njegovo mnenje ali mu zastavljati vprašanja ne sodijo več ne samo v današnji čas, temveč tudi ne v sistem v katerem živimo. Vsakdo mora biti pripravljen tudi na kritiko.

Uporabniki s katerimi se srečujemo, od nas in strokovnjakov torej pričakujejo korektno informacijo, sposobnost, odkritost, spoštovanje, poštenost, odgovornost, pomoč in podporo. Imeti moramo na umu, da si najpogosteje še vedno ne upajo biti kritični, nemalokrat pa si ne upajo zastaviti niti vprašanj, ki so za njih pomembna. Njihove morebitne slabe izkušnje jim

narekujejo nezaupanje, kar pa lahko pomeni tudi to, da dogovori ali predlogi za korist otroka ne bodo vedno spoštovani. Ne znajo se ob pravem trenutku postaviti za sebe in bojijo se zamer s strani tistih, ki so lahko odločilni. Zato se najpogosteje tudi ne odločajo za možnosti upravičenih pritožb, ker se bojijo, da bodo pritožbe zadeve še poslabšale. Njihove skrbi niso neutemeljene. Toda to obenem zavira spreminjanje stanja in ne krepi dobre prakse.

Seveda je situacija lahko tudi ravno obratna, toda to je druga tema.

Prijavitelje suma spolnih zlorab, v večini primerov so to še vedno matere, se zaradi njihove prizadetosti kaj hitro proglasi za »težavne«, »naporne«, pred kratkim je izvedenka v svojem mnenju izven celotnega konteksta mater brez utemeljitve označila celo za »moteno osebnost«. Zaradi, najpogosteje nepoznavanja zgodovine partnerskega odnosa pred razkritjem zlorabe, pogosto osumljenci napram materam dobivajo ustrežnejši položaj v odnosu z institucijami. Institucije same pogosto sporočajo, da morajo biti v zvezi z njimi previdni in kot argument navajajo, da jih drugače lahko tožijo. Še nikoli v naši praksi nismo slišali podobne zaskrbljenosti v povezavi z neustreznim odnosom ali postopki do mater. Odnos do domnevnih osumljencev je zato dosti »previdnejši« in osumljenci napram materam nemalokrat pridobijo ugodnejši položaj v odnosu do institucije.

Žal so torej vplivi razmerja moči še vedno zelo prisotni. Vedno znova se spomnimo, da otrok nima moči ne samo v odnosu do obeh staršev, temveč tudi ne navzven. Naša dolžnost in vizija mora biti usmerjena v krepitev njegove moči in v prihodnost otroka. Na ta način bomo lažje prepoznavali potrebe in interes otroka ter v sodelovanju z njim in družino sprejemali odločitve v katerih bodo otrokove koristi res glavno vodilo. Verjamem, da bo tudi današnji posvet doprinesel k temu.

Uporabljeni gradiva:

- Predpisi o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, s pojasnili Karla Zupančiča in Barbare Novak
- MDDSZ: Zapisnik sestanka o izvajanju 106 člena...št. 14212-14/2005 z dne 03.10.2005
- Ljubica Šalinger: Vloga centrov za socialno delo in otrokovo mnenje v vrtincu odločitev institucij.
- Dr. Mateja Končina-Peternel: Ali so po sedanjih pravni ureditvi koristi otroka v civilnih postopkih dovolj zavarovane-izhodišča za razpravo.

ZAGOVORNIK – GLAS OTROKA

Majda Štruc
Zagovornica v projektu Zagovornik – glas otroka,
Zveza prijateljev mladine Slovenije

Jan Marčič Maruško, predsednik nacionalnega otroškega parlamenta 2006: »Otroci, ki imajo probleme, naj si gre za nasilje v družini, zlorabe, zanemarjanje ali druge tegobe, marsikdaj nimajo ustreznega sogovornika in zaupnika«

Zagovornik je glas otrok in mladih. Namenjen je vsem otrokom in mladostnikom do 18. leta starosti. Z njim želimo omogočiti otrokom in mladim, da se bo slišal in upošteval tudi njihov glas, da bodo njihove pravice spoštovane in njihovi pogledi ter želje slišane v pravem pomenu besede. Zagovornik zagotavlja možnosti aktivnega sodelovanja otroka ali mladostnika pri odločanju o njegovi usodi; otroka ali mladostnika seznanja z vsemi informacijami, njegovimi možnostmi in izbirami, prav tako pa prepoznava in skrbi za upoštevanje otrokovega ali mladostnikovega mnenja ter skrbi, da so varovane koristi otroka ali mladostnika v vseh zadevah, ki se ga tičejo. Zagovornik nastopi, ko starši oziroma skrbniki otroka ali mladostnika, v zadevah pred institucijami (center za socialno delo, policija, šola, zavod ipd.) ne zmorejo v popolnosti varovati njegovih koristi.

Potreba po zagovorniku otrok ali mladostnikov izhaja iz vsakdanje prakse. Izhodišče predstavljajo potrebe, da se v ospredje postopkov postavi otrokov interes, da se ga upošteva – obravnava kot samostojnega nosilca pravic ter okrepi njegov položaj v zadevah, ki se ga tičejo.

V Zvezi prijateljev mladine Slovenije smo to potrebo zaznali že več kot pred desetletjem – pripravili smo nekaj okroglih miz in forum na temo Otrok pred sodiščem, v septembru 2005 pa se je na pobudo predstavnice Varuha človekovih pravic oblikovala iniciativna delovna skupina, v kateri je več strokovnjakov – predstavniki Varuha človekovih pravic, vladnih, nevladnih organizacij in predstavnik otrok. Danes sestavljajo skupino za izvedbo pilotskega projekta predstavniki/predstavnice Varuha človekovih pravic, Zveze prijateljev mladine Slovenije, Belega obroča Slovenije, Centrov za socialno delo: Ljubljana Moste-Polje, Nova Gorica, Sežana, Centra za korekcijo sluha in govora Portorož, Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstva za notranje zadeve, Ministrstva za pravosodje, Mladinskega doma Jarše, predstavnik otrok in mladih, Seecrana, Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije in Združenja proti spolnemu zlorabljanju. Partnerji v projektu pa so Varuh človekovih pravic, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Fakulteta za socialno delo in Pravni – informacijski center nevladnih organizacij. Vodja projekta in glavni koordinator je pri Varuhu človekovih pravic, delo na sodelujočih lokacijah pa vodijo območne koordinatorke. Resnost problematike je dokazal tudi odziv na strokovni posvet, ki ga je omenjena skupina organizirala v aprilu 2006. Ob tej priložnosti smo pripravili tudi zbornik Zagovornik- Glas otroka.

Na osnovi analize stanja in dotedanjih ugotovitev je bila sprejeta odločitev, da bi bilo za dosego postavljenega cilja ustrezneje pričeti s pilotskim projektom, s pomočjo katerega bi preko praktičnega dela pridobili odgovore na še odprta vprašanja in tako postavili temelje za umestitev zagovornika v zakonodajo.

Podlago za postavitev zagovornika smo našli v 1. odstavku 3. in 12. člena Konvencije OZN o otrokovih pravicah, prav tako v 4., 9. in 10. členu Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic kot tudi v 56. členu Ustave Republike Slovenije

Pilotski projekt ZAGOVORNIK – GLAS OTROKA poteka letu 2007 in 2008 na štirih projektnih lokacijah: v Centru za korekcijo sluha in govora Portorož ter na območjih Centrov za socialno delo Ljubljana Moste-Polje, Nova Gorica in Sežana. Čeprav je projekt omejen na omenjena lokalna okolja, pa je vse več zahtev za zagovornike tudi izven le teh.

V tem času se je projektu pridružilo še..... zagovornikov, zlasti z območij, kjer poteka pilotski projekt. Le ti so opravili dokaj obsežno osnovno izobraževanje, že drugo leto pa tečejo tudi redne supervizije, ki jih vodijo priznane strokovnjakinje – supervizorke s Fakultete za socialno delo. Kandidati/kandidatke, ki se redno udeležujejo izobraževanja in supervizij, bodo lahko že v kratkem opravili/le izpit in pridobili/le ustrezen certifikat Fakultete za socialno delo, ki jim bo omogočil nadaljnje delo. Sproti se izpopolnjuje tudi mreža zagovornikov.

Postopek za postavitev zagovornika vodi Center za socialno delo na pobudo staršev ali katere druge osebe oziroma po uradni dolžnosti. Če se starša strinjata za postavitev zagovornika, podata pisno privoljenje, če ne se zagovornik postavi na osnovi 213. člena Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

Naloge zagovornika so:

- zagotavljati možnosti aktivnega sodelovanja otroka ali mladostnika pri odločanju o njegovi usodi;
- otroka ali mladostnika seznaniti z vsemi informacijami, njegovimi možnostmi in izbirami
- prepoznavati in skrbeti za upoštevanje otrokovega ali mladostnikovega mnenja
- skrbeti, da so varovane koristi otroka ali mladostnika v vseh zadevah, ki se ga tičejo
- zastopati le otroka, sodelovati pa s starši, institucijami in koordinatorjem

Cilj pilotskega projekta je izdelati model programa Zagovornika otrokovih pravic, ki bi ga bilo mogoče tako po vsebinski kot organizacijski zasnovi vključiti v formalnopравни sistem in s tem zagotoviti njegovo implementacijo na nacionalni ravni. Model naj bi v skladu s Konvencijo o otrokovih pravicah omogočal otrokom ustrezno aktivno sodelovanje v procesih odločanja.

Prvi primeri so naše prepričanje o potrebi uvedbi zagovornika - glas otroka samo potrdili: glasu otroka se niti ne prisluhne, kaj šele, da bi bil tudi upoštevan. Sama sem zagovornica trem otrokom, ki so v postopku na sodišču že 4 leta; v tem času jih nihče ni vprašal za njihovo mnenje, občutke in želje. Čeprav so še majhni znajo svoje stališče zelo jasno povedati. Po 4 letih trpljenja, je po posredovanju zagovornika sodišče le spodbudilo pridobitev mnenja sodnega izvedenca, ki je ugotovil, da so bili dosedanji ukrepi ne le neprimerni, temveč celo škodljivi.

REJNIŠKA POGODBA IN RAZMERJA TER ODNOSI, KI NASTAJAJO PRI SKLENITVI

Vida Berglez
Združenje MOČ

Republika Slovenija se je zavezala, da bo v vseh primerih odločanja o vzgoji in varstvu otrok odločala po pravnih postopkih - sodna veja oblasti. Trenutno uporablja dva različna postopka pri odločanju o vzgoji in varstvu otrok. Posebno in po našem mnenju protiustavno ureditev uporablja za odločanje o vzgoji in varstvu otrok, ki gredo v vzgojo in varstvo k tujim ljudem/tretjim osebam.

Za razliko od odločanja po **pravnih postopkih** v primerih, ko otroci ob razvezi ostajajo vsaj z enim roditeljem, pa so otrokom, ki ne morejo živeti pri (obeh) starših, zagotovljeni zgolj **upravni postopki**, pri tem pa praksa izkazuje največkrat odločanje **brez postopkov** – zgolj izvršna veja oblasti.

Otrok je »v rokah« posameznega socialnega delavca in posameznega imetnika rejniškega dovoljenja. Rejenec ali v njegovem imenu skrbnik ali odvetnik, ki v večini primerov tudi nista določena, ne pride pred sodišče, kjer bi mu bi bile ustrezno zagotovljene njegove procesne pravice.

Praksa kaže mnoga vprašanja in dileme.

1. Zakonodaja in praksa v zvezi z odločanjem o vzgoji in varstvu otrok

1.1. MEKUOP³

»Republika Slovenija je ob deponiranju listine o ratifikaciji MEKUOP z izjavo generalnemu sekretarju Sveta Evrope med postopki, za katere velja ta konvencija, določila tudi **postopek odločanja o vzgoji in varstvu otroka**, katerega sestavni del so ...«⁴

MEKUOP v 3. točki 1. člena izrecno določa, da so postopki pred **pravosodnimi organi** zlasti tisti, ki zadevajo otroke, postopki glede družinskega prava, zlasti tisti, ki se nanašajo na uresničevanje starševske odgovornosti, kot so **vzgoja in varstvo** ter osebni stiki z otrokom.

»Pomembne določbe MEKOUOP, ki zagotavljajo posebne pravice otroka, kadar se odloča o njegovih stikih s starši, **niso neposredno uporabljive**⁵. ZUP, ki ga uporabljajo centri za

³ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (Act Ratifying the European Convention on the Exercise of Children 's Rights) - MEKUOP, Ur.l. RS-MP, št. 26/1999, ki ga je dne 1. 10. 1999 sprejel Državni zbor RS in velja od 23.10. 1999.

⁴ Odločba Ustavnega sodišča U-I-312/00.

⁵ 15. 16. in 17. točka Odločbe U-I-312/00:

»**15.** Drugačna pa je situacija glede določb MEKUOP. Ta posebej ureja procesne pravice otroka (3. do 5. člen), dolžnosti pristojnih organov, ki odločajo o stikih z otroki (6. do 9. člen), ter vlogo posebnega zastopnika otroka (10. člen). Med procesnimi pravicami otroku z zadostno stopnjo razumevanja po notranjem pravu priznava pravico do obveščeniosti in do izražanja lastnega mnenja v postopkih in pravico zaprositi za imenovanje posebnega zastopnika. Državam podpisnicam prepušča odločitev o tem, ali bodo otroku v postopku zagotovile tudi dodatne procesne pravice (5. člen), med njimi tudi pravico do uresničevanja nekaterih ali vseh

socialno delo, pa nima takšnih določb, kot jih ima ZPP. Zato zakonodajalec ni izpolnil obveznosti, h katerim se je zavezala država z ratifikacijo MEKOUP. In to je tudi razlog, zaradi katerega je določba prvega odstavka 106. člena ZZZDR v neskladju s prej navedenimi določbami MEKOUP. Zato jo je Ustavno sodišče razveljavilo. Iz enakih razlogov je Ustavno sodišče razveljavilo tudi četrti odstavek 114. člena ZZZDR, ki omogoča, da o vzgoji in varstvu (oziroma o obsegu izvrševanja roditeljske pravice, ki pa je odločitev o vzgoji in varstvu), enkrat odloči sodišče po ZPP, drugač pa organ socialnega varstva po ZUP.⁶

1.2. Praksa v zvezi z odločanjem o vzgoji in varstvu rejencev

Pri dodelitvi otroka v vzgojo in varstvo tuji/tretji osebi, gre za najgloblji poseg v intimo otroka, njegovega starša in tudi izvajalca rejniške dejavnosti, prav tako pa poseg v intimo vseh članov izvajalčevega gospodinjstva.

Primerjava opozarja, da v manj usodnih zadevah, ko se odloča o vzgoji in varstvu otroka ob ločitvi staršev, ko otrok vendarle ostaja z vsaj enim od njiju, dogovore in soglasja preverja še sodišče in tako skrbi za varnost in dobro otroka. O tem, pri katerem roditelju bo živel otrok, o bivališču, preživnini in stikih, odloča sodišče. Potrdi soglasje staršev, če presodi, da je v dobro otroka in odloči drugače, če meni, da soglasje ni dobro. O vseh teh relacijah pa v rejništvu ni prav nič odločeno. Prepuščeno je dogajanjem, zmedi in sporom, odločanju v vsakem primeru drugače.

Še več. Večina⁷ rejencev nima postavljenih odvetnikov, skrbnikov ali kolizijskih zastopnikov, zato v vseh primerih odločanja o njih, otrokov glas nima prav nikakršne veljave. Ni koga, ki

pravic strank v takšnih postopkih (člen 5d). Posebej opredeljuje vlogo **pravosodnih organov**, ki so pristojni za odločanje, pri čemer pod tem pojmom razume **tako sodišče kot upravni organ z enakovrednimi pooblastili** (prva alineja a) točke 2. člena). Zavezuje jih, da pred sprejemom odločitve a) proučijo, ali imajo na voljo dovolj informacij, in b) da sprejmejo odločitev v korist otroka in da, kadar se za otroka po notranjem pravu šteje, da ima zadostno stopnjo razumevanja, zagotovijo, da je otrok dobil vse ustrezne informacije, da se sami ali prek drugih oseb ali organov posvetujejo z otrokom osebno, če je treba zasebno in na način, ki ustreza njegovi stopnji razumevanja, omogočijo otroku, da izrazi svoje mnenje in to mnenje tudi ustrezno upoštevajo (6. člen). Pristojni organi so dolžni ukrepati hitro, v nujnih primerih morajo biti pooblaščenim sprejemati takoj izvršljive odločitve (7. člen), v primerih, določenih z notranjim pravom, ukrepati na svoj predlog, kadar je resno ogrožena otrokova blaginja (8. člen) ter imenovati posebnega zastopnika ("a special representative", prvi odstavek 9. člena). Pri tem konvencija priporoča podpisnicam, naj proučijo možnost, da pristojni organi imenujejo ločeno posebnega zastopnika ("a separate representative", drugi odstavek 9. člena), v ustreznih primerih **odvetnika**, ki bi zastopal otroka.

Poleg tega pa MEKUOP posebej opredeljuje naloge posebnega zastopnika otroka (10. člen).

16. Vendar je večina navedenih določb MEKOUP takšnih, da jih brez ustrezne zakonske ureditve ni mogoče uresničevati. To je na prvi pogled vidno za določbe drugega odstavka 4. člena ter 5., 7. in 8. člena MEKOUP. Takšne pa so tudi vse tiste določbe (zlasti 3. člen, b) točka 6. člena, b) točka 10. člena), iz katerih izhaja, da mora zakonodajalec opredeliti, v katerih primerih (bodisi različna starost bodisi druge okoliščine, na podlagi katerih bodo imeli pristojni organi jasno navodilo, katere pravice je treba zagotavljati) ima otrok zadostno stopnjo razumevanja, da bo lahko uresničeval posamezne pravice, ki mu jih Konvencija zagotavlja.

Ali je glede teh vprašanj potrebna posebna zakonska ureditev in torej ni mogoče govoriti o neposredni uporabljivosti teh določb, je nenazadnje razvidno tudi iz prej navedenih določb ZPP[1], ki jih je zakonodajalec že sprejel za sodni postopek.

17. S tem, ko prvi odstavek 106. člena ZZZDR določa za odločanje o stikih otroka s starši pristojnost centra za socialno delo, sicer sam po sebi ni v neskladju z določbami Konvencije, saj ta dopušča, da o tem odloča upravni organ, vendar samo, če ima enaka pooblastila kot sodišče. Teh pa centri za socialno delo nimajo.«.

⁶Odločba Ustavnega sodišča U-I-312/00.

⁷Po podatkih Združenja MOČ, pridobljenih s pomočjo zahtev za dostop do informacij javnega značaja, so bili na dan 13. 7. 2007 v Sloveniji le 182 rejencem postavljen stalni skrbniki (niso vključeni podatki CSD Izola in Ljubljana Vič).

bi legitimno varoval njegove pravice in koristi. Seveda se vsi vključeni deklarirajo, da skrbijo zanje, a pravno formalno so otroku ostali le starši, ki za otroka ne morejo, nočejo ali ne znajo skrbeti, zato je (zgolj otrok) doživel ukrep, ki je posledica in hkrati vzrok nadaljevanja opustitve starševske skrbi in preživljanja.

Starši sicer podajo soglasje (kakor ga v pre mnogih primerih podata zakonca ob ločitvi, a ga preverja in potrjuje sodišče), toda v tem primeru gre za popolno oddajo otroka – izločitev iz biološke družine, proč od obeh staršev, pa soglasij, za razliko od primerov ob ločitvah, ne preverja več sodišče. Soglasje poda starš in sprejme ga center za socialno delo. Ob tem se postavlja upravičeno in tehtno vprašanje, kakšno soglasje je to, ki starše razbremeni (in v praksi odveže) finančnega preživljanja in skrbi za lastne otroke. Še posebno zato, ker je tako dolgotrajno.

In kdo je tisti, ki sme staršem (brez ukrepov in sankcij) »odobriti« takšno opustitev skrbi in preživljanja lastnega otroka in preložitve vseh bremen na davkoplačevalska ramena?

Sicer pa to soglasje (za katerega obstaja upravičeni sum, da v mnogih primerih sploh ni podano) pomeni zgolj soglasje za oddajo v rejniški sistem. Sistem sam pa še ne pomeni in ne zagotavlja tudi odločitve o konkretni namestitvi. Do temeljne in usodne odločitve o tem, katera oseba bo namesto staršev vzgajala in varovala otroka, pride na osnovi osebne, (nedefinirane, netransparentne in brez postopkov in odločb ter pravnega varstva) odločitve posameznega strokovnega delavca na centru. Na osnovi njegove osebne izbire med imetniki enakovrednih in enakih dovoljenj se podpiše pogodba⁸ o rejništvu, ki zapečati otrokovo usodo in intimo za (v večini primerov) dolgotrajno obdobje. Mnogokrat tudi za šestindvajset let.

Pogodbo skleneta dva otroku tuja subjekta (javni zavod in fizična oseba, ki nista njegova skrbnika, zakonita zastopnika in nimata pooblastila za zagotavljanje in uveljavljanje otrokovih procesnih pravic). Otrok postane predmet pogodbe. Na pogodbo nima prav nikakršnega vpliva⁹.

Rejništvo je nedvomno silno usoden poseg v otrokovo (in rejnikovo) intimo, v najgloblje medosebne odnose med tujimi ljudmi, pa vendarle o njem odločajo zgolj posamezniki na centrih in imetniki rejniških dovoljenj, ki so za otroka/rejenca popolni tuji. Če bi odločitve in soglasja potekala po upravnih postopkih, bi bilo veljavni zakonodaji sicer zadovoljeno, še vedno pa bi to predstavljalo kršitev sprejete/podpisane konvencije MEKUOP, ki terja v vseh primerih odločanja o vzgoji in varstvu otrok zgolj pravdne postopke.

Navkljub zavezi iz sprejete¹⁰ konvencije, pa Republika Slovenija ohranja že prej sprejeto zakonodajo (ki je v nasprotju z zavezujočo konvencijo) in sprejema novo zakonodajo, ki kot organ odločanja o vzgoji in varstvu otrok določa še vedno centre za socialno delo. Tako po veljavni zakonodaji o nameščanju v rejništvo, o skrbništvih in posvojitvah še vedno odločajo zgolj centri za socialno delo.

⁸ Prim. V. Berglez, *Rejniška pogodba ter razmerja in odnosi po sklenitvi pogodbe*, v: Pravna praksa 48 (2007), 11.

⁹ Republika Slovenija v svojem dopisu št. 02082-132/2006/6 z dne 14.11. 2006 navede da »...odločanje o zvišanju ali znižanju rejnine ni upravno odločanje, temveč gre za **odločanje ene pogodbene stranke o pravicah druge**...« ..ob tem se postavlja vprašanje, ali ne gre za otrokove pravice in ne za pravice ene ali druge pogodbene stranke.

¹⁰ Ustava RS, 8. člen: »*Zakoni in drugi predpisi morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe se uporabljajo neposredno.*«.

1.3. Kodeks socialnega varstva

Obstoječa ureditev je tudi v nasprotju s Kodeksom etičnih načel v socialnem varstvu¹¹, ki v 7. členu govori o nezdržljivosti svetovalnega in terapevtskega dela s posamezniki, družinami in skupinami z izvajanjem posegov v medsebojna pravna razmerja.

2. Kaj je sistem rejništva za razliko od podsistema rejniške dejavnosti

Rejništvo je širok sistem, ki zajame intimo rejenčeve biološke družine, centra za socialno delo, rejenca in rejnika ter rejnikove družine¹². Rejništvo ima (naj bi imelo) vsaj dva podsistema:

1. podsistem, ki se ukvarja s starši in biološko družino rejenca (družino, ki ni sposobna ali voljna vzgajati in skrbeti za otroka) in organe, ki staršu zagotavljajo možnost ali obveznost rehabilitacije ali sankcijo – socialno varstvena storitev, ter
2. podsistem, ki se ukvarja z otrokom in osebami, ki mu začasno zagotavljajo vzgojo in varstvo, ki mu v sedanji praksi pravimo rejniška dejavnost – vzgojno varstvena storitev.

Prvi podsistem se ukvarja s **starši** in naj bi imel prednostno nalogo v prizadevanju za odpravo vzrokov, zaradi katerih je bil otrok oddan v rejništvo¹³.

Drugi podsistem se ukvarja z otrokom ter njegovo vzgojo in varstvom¹⁴ in ima nalogo zagotoviti »da se **otrokom** pri osebah, ki niso njihovi starši, omogoči zdrava rast, izobraževanje, skladen osebni razvoj in usposobitev za samostojno življenje ter delo.«¹⁵

Prvi podsistem sploh ni opazen, drugi pa je nejasen in nedorečen.

3. Kako pride do rejništva

3.1. Soglasja staršev

Zakonodaja daje **centrom** pristojnost **določanja** oseb in **sklepanja pogodb**¹⁶ z osebami, ki se jim v **vzgojo in varstvo** dodeli rejenec. Starši podajo zgolj soglasje za vstop otroka v sistem rejništva: »Center za socialno delo odda otroka v rejništvo s privoljenjem staršev oziroma roditelja, pri katerem otrok živi. Privoljenje staršev ni potrebno, če je bil otrok staršem odvzet«¹⁷. Za konkretno rejniško pogodbo, ki globoko intimno določa razmerja med tujimi ljudmi, starši ne dajejo svojega soglasja – izvajalca vzgoje in varstva svojih otrok nimajo

¹¹ Kodeks Socialne Zbornice Slovenije.

¹² 2. člen ZIRD (2): »Rejniška dejavnost je dejavnost rejniških družin, ki izvajajo rejništvo. Izvajanje rejniške dejavnosti je enotno urejeno za vse rejnike, če ni s tem zakonom drugače določeno« in (4): »Rejniška družina je družina, v kateri se izvaja rejniška dejavnost. Sestavljajo jo rejnik in vse osebe, ki živijo z rejnikom.«.

¹³ 161. člen ZZZDR.

¹⁴ 2. člen (1) ZIRD.

¹⁵ 154. člen ZZZDR.

¹⁶ 44. člen ZIRD

¹⁷ 158. člen ZZZDR

možnosti izbirati, sicer pa je register izvajalcev rejniške dejavnosti tajen¹⁸ in na razpolago le delavcem centra. Ob tem pa ni jasno, po kakšnih kriterijih in postopkih center izbira med imetniki enakih in enkovrednih rejniških dovoljenj in s kakšnimi kompetencami kot posredni uporabnik proračunskih sredstev sklepa pogodbe o proračunskih sredstvih¹⁹.

Kljub prizadevanjem v obstoječi zakonodaji nismo našli določil, ki bi določala v kakšnih primerih in s kakšnimi razlogi in pod katerimi pogoji lahko starš poda soglasje za oddajo otroka v rejništvo. Posebno so ti razlogi zaskrbljujoči iz vidika trajanja rejništva, ki se vse prepogosto razteza v odraslo dobo – do šestindvajsetega leta »otrokove« starosti. Prav tako ni jasno trajanje in prenehanje tega soglasja, ter njegova obličnost (seznanjenost s posledicami soglasja in kako in pod kakšnimi pogoji je možen umik soglasja). Tukaj bi bilo mogoče uporabiti zgolj 157. člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (v nadaljevanju ZZZDR), ki pa posplošeno navaja le »različne vzroke« zaradi katerih otrok ne more živeti pri starših, razlogi pa niso opredeljeni in niso jasni. Centrom in staršem dopušča široko polje presoje. Prav tako niso nikjer opisani postopki po katerih takšno soglasje poteka in kako so (preko koga so zagotovljene) v teh primerih varovane pravice otroka. Starši torej lahko iz »različnih razlogov« svoje otroke oddajo.

3.2. Odvzem otroka – sankcije?

Zakonodaja daje **centrom** tudi pristojnost odvzeti otroka staršem in ga dati v vzgojo in varstvo drugi osebi ali zavodu – torej **odločati o vzgoji in varstvu otrok** v primerih, *»če so starši zanemarili otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz drugih pomembnih razlogov v otrokovo korist.«*²⁰

Zakonodaja pa ob odvzemu ne predvideva konkretne sprožitve sankcij, ki bi jih bilo potrebno sprožiti zoper starše, ki so svoje otroke zanemarili ali zlorabili (kazenska odgovornost). Naša ureditev v primerih rejništva ne preganja opustitve skrbi za lastnega otroka. Preseči jo je možno kar s preprostim soglasjem.

Zato starši svojega otroka in svojo odgovornost v zvezi z njim pogosto za dolga leta nekaznovano preprosto »odložijo« ter preložijo na ramena davkoplačevalcev. Dejanja zanemarjanja in opustitve starševske odgovornosti preprosto niso sankcionirana.

¹⁸ Ministrstvo v svojem odgovoru na tožbo šifra 66303-13/2005/32 z dne 7. 6. 2006 kot razlog tajnosti registra navaja: *»Na ta način bi se namreč lahko starši, katerim je center za socialno delo zaradi zaščite otrokovih koristi zamočal podatke o rejniški družini, seznanil z registriranimi rejniki v RS in tako otroka tudi našli. S posredovanjem podatkov o rejnikih bi se namreč zaščita in varstvo otrok v RS zmanjšala«*. Pojasnilo navaja na misel, da centri – brez odločb sodišč - prikrivajo otroka pred starši. Pojasnilo pa je tudi v popolnem nasprotju z duhom in naravnostjo ZIRD in rejniške dejavnosti, ki zavezuje k spodbujanju stikov in odnosov med starši in otroki. Starši v večini primerov ohranijo roditeljske pravice. 27. člen ZIRD tudi določa, da mora rejnik vsa pomembnejša vprašanja glede oskrbe in vzgoje urejati sporazumno z rejenčevimi starši. Torej tudi glede otrokovega bivališča, ki pa ga zaradi tajnosti izvajalcev nekateri starši preprosto ne morejo preveriti. Kako naj torej uveljavljajo svoje pravice in dolžnosti v skladu s 156. členom ZZZDR?

¹⁹ 7. točka 3. člena Zakona o javnih financah (ZJF) terja, da morajo imeti fizične osebe, ki so prejemniki proračunskih sredstev sklenjeno pogodbo z neposrednim uporabnikom proračunskih sredstev.

²⁰ 120. člen ZZZDR.

4. Kako je z odločanjem o temeljnih zadevah v zvezi z vzgojo in varstvom rejencev

4.1. Kaj pravi zakonodaja in kako ji je mogoče zadostiti

ZZZDR določa, da z oddajo otroka v rejništvo ne prenehajo pravice in dolžnosti staršev ali skrbnika, ki jih imajo po tem zakonu²¹. Prav tako, da so starši dolžni svoje otroke preživljati, skrbeti za njihovo življenje in zdravje in **jih vzgajati**. Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (v nadaljevanju ZIRD) določa, da je rejništvo posebna oblika varstva in vzgoje otrok, nameščenih v rejniško družino²². Ta »posebna oblika« od izvajalca dejavnosti terja, da mora vsa pomembnejša vprašanja glede rejenčeve oskrbe in **vzgoje** urejati sporazumno z rejenčevimi starši oziroma skrbnikom in centrom otroka. Izvajalec tako nima pristojnosti vzgajati otroka po svojih merilih, temveč le v soglasju s starši in centrom. Slednje pa v praksi pušča belo liso, saj ni jasno, kako je to mogoče konkretno zagotoviti. Starši namreč niso sposobni, nočejo ali ne morejo vzgajati svojega otroka. Zato je otrok moral v rejništvo²³. Izvajalec ne prejme nikakršnih konkretnih pooblastil ali pristojnosti.

Nerazumno je torej, da starši ohranjajo svoje pravice in dolžnosti in nerazumno je pričakovati razumnih dogovorov in soglasij. Če bi bili starši sposobni svoje pravice in dolžnosti izvrševati, otrok ne bi bil potreben tako drastičnega ukrepa. Zaradi tega sta soglasje in dogovor o pomembnih rečeh za otroka vse pre pogosto nemogoča.

Izkušnje kažejo, da je takšen dogovor in soglasje težko dosegljiv še med samima staršema otrok ob razvezi, v rejništvu pa se s težnjo po odločanju o otrokovi vzgoji in varstvu pojavljajo še centri, rejniki, njihovi zakonci in člani gospodinjstva (član katerega rejenec ni) in individualna projektna skupina. Če pa se kakšno soglasje in dogovor vendarle dosežeta, ni nikakršnih zagotovil - varoval, ki bi varovala izpolnjevanje in sankcionirala neizpolnjevanje. Preprosto: sistem je nastavljen, kot da so dogovori in soglasja vselej odlično realizirani.

4.2. Kaj pomeni dodelitev v vzgojo in varstvo tuji osebi

Mnogo konkretnih dilem v vsakdanjem življenju predstavlja delitev pristojnosti glede vzgoje in varstva rejencev tudi v zvezi z naslednjo intimo:

vera – svetovni nazor,
nudizem,
zdravstvena oskrba,
letovanja (denar, ki ga rejenec nima, da bi letoval kot rejniki),
šolanje,
odnos do alkohola, tobaka,
oblačenje,
osebni dokumenti,
pojavljanje v medijih,
pravice pred upravnimi organi,
štipendiranje,
stiki (s sorodniki rejnika in varstvo pri njih),
žepnina in darila (ki jih starši kupujejo samo svojim),
varčevanje za kasnejši čas, ki ga starši in centri zagotavljajo rejencem,

²¹ 156. člen ZZZDR.

²² 2. člen ZIRD.

²³ 157. člen ZZZDR.

odgovornost za povzročeno škodo²⁴ in kazniva dejanja rejencev²⁵,..

Kako to v praksi poteka? Kakor kje, saj so relacije in pristojnosti nejasne in nedorečene!

4.3. Stiki, bivališče, preživnina

Ko sodišče dodeljuje otroka enemu ali obema razvezanima zakoncema v vzgojo in varstvo, ob tem odloča tudi o otrokovem bivališču, preživnini in stikih z zanj pomembnimi osebami. Ko center odloča o dodelitvi otroka v vzgojo in varstvo imetniku dovoljenja za izvajanje rejniške dejavnosti, ne odloči o teh istih pomembnih rečeh za otroka. Vse je prepuščeno sporom in odločanju »močnejšega« po lastnih in osebnih merilih, kar v posamičnih primerih pripelje tudi pred sodišče.

V večini primerov pa ostaja pri nejasnostih in zapletih, četudi se udeleženci ravna po »navodilih«, ki jih sproti in na različnih centrih različno oblikujejo strokovni delavci. Tako ni nikjer določeno kakšne stike (koliko in kdaj) bo imel otrok s posameznim roditeljem ali drugimi zanj pomembnimi osebami.

Prav tako se staršem praviloma ne določi oblika finančnega pokritja storitve izvajalcev javno zasebnega partnerstva. Nerealna so navodila MDDSZ, ki razlagajo, da so starši dolžni izvajalcem plačevati preživnino, ki naj jo terjajo drug od drugega, saj z izvajalci niso v nikakršnem pravnem odnosu. Prav tako izvajalci nimajo osnove za omenjeno terjatev, saj otrok ne preživlja. Preživnina je kategorija, ki poteka med osebami, ki so dolžne otroka preživljati. Po pojasnilih ministrstva izvajalec rejniške dejavnosti rejenca ne preživlja. Preživlja ga v celoti država preko pogodbenega dela z izvajalci. Edina možna rešitev je torej, da bi država stroške vrnila davkoplačevalcem nazaj v proračun. A tega seveda ne stori.

Stalna bivališča - v skladu z navodili ministrstva - ostajajo na naslovih kjer živijo starši ali pa naslovih, kjer ne živi nihče od njih več. Otrok na naslovu, kjer stalno in praviloma dolgotrajno biva, dobi le začasno bivališče, kar z odraščanjem predstavlja vedno večji problem in ustvarja mnoge prepreke.

Ni jasno in enotno odločeno o teh pomembnih segmentih, zato o tem včasih odloča rejenc, včasih rejnik, včasih starši, včasih centri in včasih individualna projektna skupina. Redko sodišče. Največkrat je kakor kje.

²⁴ 94. člen ZVCP-1 (1): *»Če otrok ali mladoletnik prekrši predpise o varnosti cestnega prometa, pa je prekršek posledica opustitve dolžne skrbi ali nadzorstva nad njim, se za prekršek opustitve dolžne skrbi ali nadzorstva kaznujejo z globo najmanj 20.000 tolarjev (83,46 EUR) njegovi starši, posvojitelji, skrbniki oziroma rejniki.«* Opozarjamo, da za isto odgovornost ni zavezan učitelj (v času pouka) ali kdo drug (zdravnik v času bivanja rejencev bolnišnici ali vzgojitelj v času bivanja otroka v zavodu,..), ki enako kot rejnik za določen čas skrbi za tujega otroka. Rejnik v odnosu do roditeljske pravice svojega rejenca namreč nima nobenih pravic. Rejništvo je ukrep vzgoje in varstva in ne izvrševanja roditeljske pravice. Rejnik je torej kazensko odgovoren za opustitev dolžne skrbi, staršu pa se ta ista odgovornost za dolga leta spregleda.

²⁵ Dopis Ministrstva za pravosodje št. 120-1/2008: *»Ker rejnik v času trajanja rejniške pogodbe prevzame nase skrb za varovanje otroka menimo, da je v primeru povzročitve škode s strani rejenca, škodo dolžan povrniti rejnik, saj se odgovornost rejnika presoja po določbah OZ, ki veljajo za odgovornost staršev za otroka.«*

4.4. Finance v rejništvu – odločanje o njih²⁶

Prav tako ni jasno kako in kdo je pristojen, da odloča o materialni plati (materialnih stroških) življenjski ravni otroka (šport, stroški pristočasnih dejavnosti, zagotavljanje bivalnih razmer, posebne potrebe, ..). Zakon sicer določi za vse rejence v vseh okoliščinah iste materialne stroške za preživljanje (pod pragom tveganja revščine), vendar onemogoča financiranje v skladu z realnimi in konkretnimi potrebami otroka.

Pogajanja v zvezi s pogodbo niso mogoča, saj je vsebina konkretne pogodbe v celoti določena z zakonom. Zakon sicer omogoča še minimalne finančne korekcije, ki so pa so prepuščene »dogovarjanju« med pogodbenima strankama, kar pa otrok, kdo v njegovem imenu ali starš, niso!

Najbolj zaskrbljujoče pa je dejstvo, da znesek za materialne stroške rejenca nima nikakršnih izračunov, zato nihče ne ve, kaj je v njem zajeto in kaj bi kdo moral zagotavljati. Stroške za nakup obleke in obutve nalaga izvajalcem, hkrati pa je iz obrazložitve predloga zakona jasno razvidno, da so ti stroški odšteti iz zneska materialnih stroškov²⁷. Izvajalci so torej dolžni skrbeti in zagotavljati nekaj, za kar ne prejemaajo finančnega pokritja. Isto je s financiranjem nepetrošnih dobrin.

4.5. Pravica otroka do odškodnine zaradi opuščanja skrbi in preživljanja

Ker so starši opustili starševsko skrb za svojega otroka in njegovo finančno preživljanje, bi moral otrok imeti pravico do uveljavljanje odškodnine za kaznivo dejanje. Otrok bi moral imeti tudi pravico terjati finančno preživljanje, saj je le to osnova za njegovo kasnejšo obveznost preživljanja staršev. Ker nihče ne poskrbi za financiranje preživljanja rejencev, otrok sam pa ne more, ni jasno ali je rejenc (zaradi opustitve terjatev) kasneje dolžan skrbeti za svoje starše. Dokler pa sistem ohranja starše kot edine zakonite zastopnike teh otrok, je seveda iluzorno pričakovati, da bodo ti starši pred sodiščem tožili sami sebe in tako otroku zagotovili pravico pred sodiščem.

5. Zaključek

Pravico imamo živeti v pravni državi, saj nam to zagotavlja Ustava. Kakšna pravna država je torej to, če ne spoštuje in ne izvaja sprejetih mednarodnih konvencij in to na področju, ki obravnava najranljivejše člane naše družbe – ne samo otroke, temveč otroke, ki ne morejo živeti pri starših..ki ostanejo brez kogarkoli odgovornega in kompetentnega?

Priti mora do temeljnih premikov in razmejitev v pristojnostih za urejanje skrbi za otroke, ki ne morejo živeti pri starših. V sedanji ureditvi namreč velja **socialna stroka (iz neznanih vzrokov) za edino stroko** na področju celotnega sistema rejništva. Po našem mnenju pa ima socialna stroka svoje mesto in vlogo v sitemu rejništva le do točke, ko z ustreznimi postopki pred sodiščem poskrbi za izločitev otroka iz zanj nevarnega in neustreznega okolja. Od tu dalje pa naj ohranja svoje mesto in vlogo pri odpravljanju vzrokov za rejništvo, ki so brez dvoma **pri starših**. Svoje delo in znanje naj posveti njim. Da se bodo otroci mogli vrniti v svojo družino.

²⁶ Proračunska sredstva se - v obliki socialnih transferov - netransparentno in nekontrolirano "razlivajo" preko posrednega uporabnika - v nasprotju z ZJF - direktno in **neobdavčeno** na tekoče račune rejnikov.

²⁷ Postavlja se vprašanje od česa so odšteti, saj izračuna ni.

Za otroka pa bi morala biti od te točke dalje odgovorna in pristojna **stroka vzgoje in varstva**, ki bo za razliko od dosedanje ureditve (le na nivoju reje, ki so ji na račun strokovnega izvajanja dejavnosti zagotovljeni zgolj karitativnost, plemenitost in srčnost izvajalcev, poplačana pa je s socialnimi transferi) v obliki enotnega in specializiranega **javnega zavoda za rejništvo in posvojitve** (kjer bodo mogli svojo strokovnost izkazati in zaposlitveni status urediti tudi izvajalci dejavnosti) poskrbela za ustrezne/primerne standarde²⁸ za otroke pri kompetentnih in suverenih izvajalcih javno zasebnega partnerstva. Javni zavod bi mogel svoje mesto najti v Ministrstvu za šolstvo in šport – v Uradu za mladino.

Prav bi bilo, da stroka vzgoje in varstva in stroka socialnega dela s spoštovanjem uporabita tudi pravno, ekonomsko, psihološko, sociološko, medicinsko ter druge stroke in z njimi sodelujeta. Zakonodajalec je pri sprejemanju ZIRD, na predlog direktorata za družino – sektorja za družinsko zakonodajo, pozabil na široko javno razpravo (civilni dialog?) in medresorsko uskladitev. Pozabil pa je tudi na vse druge stroke, razen na stroko socialnega dela.

Navedeno dokazuje dopis - odgovor na zahtevo za dostop do informacij javnega značaja št. 090-7/2008-3 in 090-8/2008-3 z dne 12. 3.2008: »*Osnutek in predlog ZIRD je pripravljala Sektor za družinsko zakonodajo*²⁹ v Direktoratu za družino, MDDSZ. Imena odgovornih oseb za pripravo in vodenje projekta priprave in izdelave ZIRD so objavljena istočasno z objavo predloga zakona – prva obravnava, in sicer v Poročevalcu DZ, št. 44 z dne 25. april 2002³⁰ ...Predlog zakona ni bil obravnavan na strokovnem svetu ministrstva³¹ ...Ves čas nastajanja predloga ZIRD so sodelovali strokovni delavci centrov za socialno delov RS, ki so v okviru posameznih intervizijskih skupin posredovali pripombe in predloge kot tudi pripombe in predloge njihovih rejnic in rejnikov³² ...«

Čas je, da se vsem otrokom, ki ne morejo živeti pri starših, zagotovi odločanje o njihovi intimni življenjski usodi po enakovrednih postopkih (pravdnih) in pred enakovrednimi organi - sodišči. Njihovo odločanje naj bo zagotovljeno na podlagi mnenj poštenih in neodvisnih izvedencev za to področje (vemo, da jih primanjkuje, zato je toliko bolj nujno popraviti in nadomestiti zamujeno) in ne na podlagi zgolj osebnih mnenj posameznih socialnih delavk in drugih uslužbencev centrov, ki so največkrat predstavljena kot mnenje centra - institucije.

Edino sodišče more zbrati vse prizadete in vključene, ter kompetentno **odločiti** med različnimi željami, koristmi, pravicami in zahtevami rejencev, staršev, rejnikov in morebitnih drugih vključenih. S tem bo preko sodne veje oblasti (in ne preko izvršne) ter preko kompetentne stroke zagotovljena »posebna skrb«³³ države za vzgojo in varstvo otrok/rejencev za čas, ko zanje starši ne skrbijo.

²⁸ Nastanitvene, izobrazbene, zdravstvene in druge pogoje, ki jih morajo zagotavljati izvajalci drugih in primerljivih oblik vzgoje in varstva otrok pri tujih ljudeh.

²⁹ V času priprave ZIRD je bilo v tem sektorju s pripravnico vred zaposlenih petnajst oseb.

³⁰ Če pogledamo v navedeni Poročevalec, tam najdemo navedena zgolj imena treh oseb, ki »bodo kot predstavniki Vlade sodelovali na sejah DZ RS in njegovih delovnih teles« in ne imena odgovornih oseb za pripravo in vodenje projekta priprave in izdelave ZIRD, ki jih je Združenje MOČ zamenjalo.

³¹ in ni bil nikoli medresorsko obravnavan.

³² Združenje MOČ je prejelo tudi kopije vseh »pripomb strokovnih delavcev centrov v RS in njihovih rejnic in rejnikov«, ki jih hrani v arhivu in so na razpolago zainteresirani javnosti.

³³ 56. člen Ustave: »

Jasno je, da se vse podrobnosti ne dajo vselej dobro definirati, toda prepričani smo, da bi se veliko bolje dale.

Le sodna (in zakonodajna) oblast namreč sme in mora izvajanja dejavnosti vzgoje in varstva otrok (z vsemi odgovori na podvprašanja) poveriti **konkretnim tujim ljudem**.

IZKUŠNJE PSIHOLOGINJE PRI DELU Z OTROKI

mag. Barbara Žemva
Svetovalni center v Ljubljani

Sem klinična psihologinja. 35 let sem delala na Pediatrični kliniki tako z zelo majhnimi kot večjimi otroki, zadnji dve leti pa delam na Svetovalnem centru v Ljubljani. Srečujem se z otroki, ki so v različnih stiskah in ena od teh je tudi postopek na sodišču.

Otroci zaščite na sodišču sami ne iščejo. V tem procesu se znajdejo zaradi navzkrižnih interesov tistih, ji jih navadno ima otrok zelo rad in bi ga morali čuvati in skrbeti za njegovo varnost. Otrokom, niti tistim, ki so že na meji adolescence, ni jasno, kaj je njihov interes. Le takrat, kadar se čutijo življenjsko ogrožene ali pa se bojijo za nekoga, ki ga ljubijo, so pripravljeni kaj povedati o tem, kar se jim dogaja, in bi želeli, da bi bilo drugače. Vsa njihova pozornost in skrb je namreč usmerjena v to, kako zaščititi, potolažiti, poravnati oziroma izravnati krivico, za katero mislijo, da muči tiste, ki so v sporu, in so vanj vpletli tudi njih. Izkušnje, ki jih imam z otroki, so me naučile, da skrb in brezpogojno ljubezen, ki bi jo moral prejemati otrok, nudi on tistim, za katere ocenjuje, da jo potrebujejo, pa če to zanj predstavlja še tako hud napor.

Zato se otroci počutijo krive, ker sami ne morejo razrešiti spora za katerega mislijo, da so zanj odgovorni. Če od njih zahtevamo, da se opredelijo, tožijo oziroma poročajo o dogodkih, ki so jih pripeljali na sodišče, se počutijo kot izdajalci in se temu izogibajo z molkom, zanikanjem ali pa podcenjevanjem problemov, ki jih imajo. Če so mlajši, se jim o dolžnostih in pravicah odraslih seveda sploh ne sanja, saj so prepričani, da odrasli vedno pravilno ravnajo, tudi če je morda za njih kaj neprijetno.

Sama sem vedno znova zaprepadena, kako so otroci odpuščajoči, strpni in ljubeči do svojih mučiteljev. Odrasli tega niti približno niso sposobni.

Kako jim olajšati življenje v teh situacijah? Zanje je odrešilna le razbremenitev odgovornosti, ki so jo prostovoljno vzeli nase. Sedaj to poteka preko advokatov, ki zagovarjajo vpletene stranke. Prednost ima tisti, ki ima več denarja, si lahko privoščiti ne le enega ampak celo več advokatov, je bolj prepričljiv in spreten. Največkrat pa ta starš ni tisti, ki bi imel boljši posluš za otroka, hitreje prepoznal njegove potrebe in mu prisluhnil. Svoje pravice uveljavlja brezkompromisno in z močjo. Pogosto imam pri teh sporih občutek, da je otrok statusni simbol ali pa trofeja, ki jo je treba dobiti.

Za otroka je resnično olajšanje le, če odrasli, ki so vpleteni, prevzamejo odgovornost za sporazumevanje in v spor otroka čim manj vpletajo. Prednost na sodišču bi moral imeti tisti, ki bi na tem področju pokazal večjo pripravljenost in zrelost v komuniciranju. Otrok, ki je v središču spora, je kot na natezalnici. Le če pritisk z ene in druge strani popusti, je razbremenjen. Sodišče bi po mojem moralo sprtima stranema dati jasno vedeti, da se »nagrajuje« tistega, ki kaže večjo pripravljenost do sodelovanja, sprejemanja kompromisov in »vojskovanje« z advokati ustavljati.

Kadar je otrok že toliko velik, da mora pričati pred sodiščem, je zanj to stres, saj je še za odrasle. Lažje mu bo, če je dobro seznanjen s situacijo, ki ga čaka, jo po možnosti v terapevtski situaciji preigra s psihologom, psihoterapevtom ali ustrezno usposobljenim

socialnim delavcem in ima zaveznika v odrasli osebi, ki mu stoji ob strani. Ta oseba, ki mu stoji ob strani, pa bi morala na otrokovo situacijo gledati celostno in z vidika njegove bodočnosti.

V primerih, ko obstaja opravičen sum, da eden od staršev ali kdo drug v otrokovi bližini izrazito negativno ali celo škodljivo deluje nanj (na primer v primeru zlorab), bi moralo sodišče otroka zaščititi v obliki kontroliranih stikov z osumljenim, otrok pa bi moral biti v oskrbi tistega, ki je bolj zanesljiv in skrben, dokler toliko ne odraste in postane dovolj samozavesten, da se zna in zmore sam ubraniti. V takih primerih je edini zanesljivi pokazatelj dolgoročno spremljanje in opazovanje otroka. Otroci so tudi do zlorabljalcev, če so z njimi v tesni zvezi, ambivalentni in jih dolgo ne izdajo. Škode, ki jim jo zloraba povzroča pa ne zmorejo oceniti. Bolje se mi zdi preprečevati situacije, v katerih bi do zlorabe lahko prišlo, kot pa jo dokazovati in zdraviti posledice.

V ta namen bi bilo potrebno okrepiti in strokovno dodatno usposobiti socialne delavce za takšno delo. Ob kontroliranih stikih je mogoče zelo dobro prepoznati vzorce vedenja in reagiranja staršev in oceniti potencialne nevarnosti.

Sodišča se trudijo otrokom tako pomagati, da določijo sodnega izvedenca, ki oceni situacijo in poda mnenje. Na žalost pa so med njimi velike razlike. Nekateri to delo opravijo zelo poglobljeno, drugi pa na hitro in površno. Najbolj me preseneča, da so med izvedenci, ki opravljajo to delo, tudi taki strokovnjaki, ki v svoji praksi ne delajo z otroki. Otroci so izjemno heterogena in specifična populacija in zaradi tega tudi strokovno zelo zahtevna. Verjetno nikomur ne bi padlo na pamet, da bi odraslega človeka poslal na pregled k pediatru, obratno (otroke pregledujejo tudi nekateri specialisti za odrasle) pa se očitno zdi čisto sprejemljivo.

Sodišča bi po mojem morala dati pobudo za izobraževanje in podajanje licenc sodnim izvedencem za otroke. Pritegniti bi bilo potrebno mlade strokovnjake, ki se ukvarjajo z otroki različnih starosti, jih ustrezno dodatno izobraziti in predpisati primeren način dela ter doseči standard, ki bi bil primerljiv s tistim v tujini. Na ta način bi bili otroci vsaj po tej strani ustrezno varovani.

Sodišča se trudijo izboljšati to področje tako, da izvedeništvo zaupajo Medicinski fakulteti, vendar se na ta način kvaliteta mnenj ne more dvigniti. Specializirani medicinski oddelki se pač ukvarjajo z zelo specifičnimi zdravstvenimi problemi in ne z družbenimi, saj to ni njihovo področje dela. Po mojem imajo največ opravka s tem socialni delavci na centrih za socialno delo in bi bilo potrebno oblikovati ekspertne skupine, ki bi vključevale različne strokovne profile, da bi potem sodelovali v težkih primerih.

Pripravil: mag. Jaša Vrabc
jasa.vrabc@sodisce.si

Vrhovno sodišče Republike Slovenije
Tavčarjeva 9, 1000 Ljubljana
www.sodisce.si